

TEODOR TRIPPLIN

Podróż po Księżycu

wolnelektury.pl

FUNDACJA
nowoczesna
Polska

Ta lektura, podobnie jak tysiące innych, jest dostępna on-line na stronie wolnelektury.pl.

Utwór opracowany został w ramach projektu Wolne Lektury przez fundację Nowoczesna Polska.

DR TEODOR TRIPPLIN

Podróż po Księżycu

ODBYTA PRZEZ SERAFINA BOLIŃSKIEGO

Spis treści

Wstęp	4
Selenografia, czyli opis Księżyca	4
Przedmowa	12
Podróż na Księżyc odbyta przez lekarza polskiego	13
Pobyt na Księżycu Sawiniusza Cyrano de Bergérac, oficera gwardii francuskiej	54

WSTĘP

Nie będziemy pozywać z sobą czytelnika na Księżyc, nie opowiedziawszy mu wprzód, co o nim myśli świat naukowy, przyjmujący tylko to, co się da sprawdzić zmysłami naszego ciała; lecz zawsze zapowiedzieć musimy, że traktat kosmograficzny, którym poprzedzamy podróż, dla nader licznych czytelników wyda się dziwny, ciemny, niezrozumiały, bo dla pojmowania go wszędzie trzeba posiadać zasadnicze, jeśli nie astronomiczne, to przynajmniej matematyczne wiadomości. A zatem piękny nasz cel, połączyć pożytek z przyjemnością, naukę z zabawą, byłby chybiony, gdybyśmy byli uwarunkowali pojęcie podróży od pojęcia kosmografii Księżyca. Zwalniamy zatem czytelników nielubiących wysień umysłowych od przekopywania się do jasnego światła przez labirynt selenografii, tusząc¹ sobie jednakże, że po przebiegnięciu samej podróży i po zapoznaniu się z jego interesującymi mieszkańcami, raczą wrócić do wstępu i przeczytać go z uwagą, na jaką zasługuje, bo istotnie zawiera w sobie ważne, może dla wielu naukowych ludzi jeszcze nieznanne wiadomości, które zebraliśmy z wielkim mozołem w kilku najnowszych dziełach.

SELENOGRAFIA, CZYLI OPIS KSIĘŻYCA

Księżyc jest, zarówno jak wszystkie ciała niebieskie, które znamy, prawie doskonałą kulą. Jego średnica wynosi 480 mil geograficznych albo nieco więcej jak czwartą część średnicy Ziemi; powierzchnia jego wyrównywa² trzynastą część powierzchni Ziemi. Połowa Księżyca, która nam się pokazuje, nie jest obszerniejsza jak³ państwo rosyjskie.

Księżyc służy naszej Ziemi za rewerber⁴, ponieważ otrzymane od Słońca światło odbija na Ziemię; ale blask, którym nasze oczy oświeca, pomimo że dla nas tak bardzo użyteczny, jest przecie tak słaby, iż go światło dzienne podczas zachmurzonego południa sto tysięcy razy, zaś czyste światło słoneczne trzysta tysięcy razy przewyższa. Piękność nocy oświeconej od⁵ Księżyca wystawia nam tylko słaby obraz wspaniałego widoku, jaki Ziemia nasza mieszkańcom Księżyca sprawia. Widzą oni w niej świecąca tarczę, cztery razy większej średnicy, a trzynastą część większej powierzchni, niżeli my w Księżycu widzimy, a to światło, które ich noc oświeca, jest tak wielkie, że nawet my sami jego blask na Księżycu dosyć wyraźnie dostrzec możemy. Kilka dni przed i po nowiu Księżyca, gdy się na zwróconej onego stronie ku nam noc zaczyna lub poranek zabyśnie, tak iż tylko wąska krawędź jego oświecona jest od Słońca, przedstawiając nam odwróconą literę, cała reszta tarczy Księżyca objaśniona jest tylko popielatym brząskiem, okazującym wyraźnie wszystkie plamy Księżyca. Księżyc w nowiu stoi między Słońcem i Ziemią; mieszkańcy strony Księżyca zwróconej ku Ziemi mają zatem noc i widzą całą od Słońca oświeconą połowę naszego planety⁶; Ziemia przyświeca im w pełnym świetle, które całą tarczę Księżyca owym popielatym brząskiem okrywa. Jest to może najpiękniejszy widok, jaki nam teleskop przedstawia; ostra granica między dniem i nocą nie jest na Księżycu zaćmiona tak mocnym zmrokiem jak na Ziemi; większa połowa⁷ Księżyca przedstawia nam najpiękniejsze krainy, z pagórkami i dolinami, oświecone czarownym światłem Ziemi, a bezpośrednio obok wąski pasek, który oświecony od cmiącego blasku Słońca, nawzajem Ziemię oświeca.

Obieg Księżyca

Księżyc znajduje się w takiej odległości od Słońca jak Ziemia; musi zatem i w równym czasie co Ziemia, to jest w 365¼ dniach, swój obieg około Słońca odbyć, co również stałoby się, gdyby nawet nie towarzyszył Ziemi. Ponieważ się obydwu na jednej stronie Słońca znajdują, nie może się zatem Księżyc nigdy od Ziemi oddalić, a przyciągany siłą środkową Ziemi, musiałby razem z nią zejść się, gdyby prócz siły rzutu, toczącej go nokoło Słońca, nie był otrzymał jeszcze innej, która stosowna do jego odległości od Słońca,

¹tuszyć (daw.) — mieć nadzieję. [przypis edytorski]

²wyrównywa — dziś: dorównuje. [przypis edytorski]

³jak — dziś popr. w porównaniach: niż; obszerniejsza niż. [przypis edytorski]

⁴rewerber — umocowane przy lampie (np. naftowej) lustro odbijające światło. [przypis edytorski]

⁵oświeconej od — dziś: oświeconej przez. [przypis edytorski]

⁶naszego planety — dziś r.ż.: naszej planety. [przypis edytorski]

⁷większa połowa — popr. logicznie: większa część (połowy to równe części, żadna nie może być z definicji większa). [przypis edytorski]

zawsze go w tej samej odległości utrzymuje i naokoło Ziemi prowadzi. W czasie jednego roku, gdy te obydwa ciała niebieskie obieg swój w odległości 20 milionów mil około Słońca odbywają, odbywa także Księżyc ruch w odległości 51 500 mil 12 i $\frac{1}{3}$ raza koło Ziemi. Aby sobie jaśniej wytłumaczyć ten ruch połączony, musimy się myślą przenieść do jego środkowego punktu, to jest do Słońca. Tu widzielibyśmy Ziemię właśnie w tej wielkości, jak nam się pokazuje Saturn, odbywającą bardzo regularny obieg od prawej ku lewej stronie w 365 $\frac{1}{4}$ dnia, gdy ledwie widziany punkt wkoło Ziemi porusza się, odbywając każdy obrót około niej w 29 $\frac{1}{2}$ dnia, tak iż w tym czasie, to na prawo, to na lewo Ziemi, to przed nią, to za nią się znajduje; jednak się nigdy nie oddala od niej więcej, jak tylko o czwartą część średnicy Księżyca, tak jak ona się nam pokazuje.

Odmiany Księżyca

Z tego biegu około Ziemi i Słońca powstają owe wszystkie odmiany i zaćmienia Księżyca. Stanowisko Księżyca pomiędzy Ziemią a Słońcem zowie się nowiem Księżyca; ponieważ będąc prawie przez pięć dni niewidzialny, a w kilka dni później zwrócony jest Księżyc tak dalece ku lewej, czyli wschodniej stronie, iż po prawej części jego od Słońca oświetlonej połowy pokazuje się nam w postaci wąskiego paska; to zjawisko przybywającego Księżyca, którego wydrążenie coraz więcej się wypełnia, przybiera w siedem dni po nowiu postać półtarczy i nazwisko pierwszej kwadry. Granica światła, którą jasna część Księżyca od ciemnej oddziela i która dotąd wklęsła była, a teraz w prostą zamieniła się linię, przybiera wypukłą postać, która się coraz dalej po ciemnej części Księżyca rozszerzając, w 15 dni po nowiu daje się widzieć w pełni Księżyca jak całkiem oświetlona okrągła tarcza; bo gdy Ziemia znajduje się wtenczas pomiędzy Księżycem a Słońcem, pokazuje nam więc całą od Słońca oświetloną połowę. A że się Księżyc jeszcze dalej ku lewej stronie posuwa, zwraca się więc do nas na prawej stronie z wolną część ciemnej jego połowy; oświetlona część ubywa, wypukła granica światła staje się po siedmiu dniach prostą linią i Księżyc okazuje się nam w ostatniej kwadrze. Księżyc nie przestaje zbliżać się do swego stanowiska między Ziemią i Słońcem; część widzialna zmniejsza się, linia graniczna światła robi się wklęsła, która się coraz bardziej zwęża, aż na koniec ostatnia pręga kniknie, i prawie po 30 dniach nów Księżyca pomiędzy Słońcem i Ziemią nastaje i znowu prawie przez całe pięć dni bywa dla nas niewidzialny.

Kiedy Księżyc w kilka dni później na lewo Słońca staje się widzialny i postępuje za Słońcem, podług powszechnego obrotu ciał niebieskich od lewej ku prawej stronie, zachodzi więc po nim i pozostaje dla nas tym dłużej widzialny, im więcej się na wschód od Słońca oddala. Po siedmiu dniach wynosi ta odległość 90° lub czwartą część całego nieba, które się w 24 godzinach obraca; pierwsza kwadra więc zachodzi w sześć godzin po Słońcu, czyli o północy. Podczas przybywającego Księżyca przyświeca nam zatem nieustannie wieczorem, a po pierwszej kwadrze jeszcze po północy i z każdym dniem dłużej. Pełnia Księżyca stoi naprzeciwko Słońca; wschodzi zatem razem z zachodem Słońca, a zachodzi razem z jego wschodem, o północy stoi na południku i świeci od wieczora aż do rana. Gdy się więc Księżyc ku Słońcu zbliża, tak że po jego prawej stronie stoi, natenczas wschodzi każdego dnia później, czyli na krótki czas przed wschodem Słońca, ostatnia kwadra o czwartą część nieba ku zachodowi od Słońca jest oddalona, wschodzi na sześć godzin przed wschodem Słońca, więc o północy, i w pierwszych godzinach nocnych wcale nie świeci, a wkrótce ubywający Księżyc świeci w godzinach rannych, lecz pokazuje się nam w przeciągu większej części dnia, jak biała chmurka, aż na koniec światło Księżyca ustaje, a nów razem ze Słońcem niewidzialnie wschodzi i zachodzi.

Podobne zjawiska, które jednak przeciwnie wydarzają się, sprawia nasza Ziemia Księżycowi. Kiedy nów stoi pomiędzy Słońcem a Ziemią, natenczas znajduje się ona względem Księżyca w tym samym położeniu, jak pełnia Księżyca względem nas; ukazuje się jemu cała od Słońca oświetlona połowa Ziemi. Podczas pełni stoi Ziemia między Słońcem a Księżycem i okazuje mu stronę odwróconą od Słońca, czyli stronę ciemną; Ziemia jest tym dla Księżyca, czym jest nów Księżyca dla Ziemi. Inne zjawiska następują tym samym sposobem, tylko że przybywające światło Ziemi z ubywającym Księżycem, a ubywające światło Ziemi z przybywającym Księżycem przypada.

Zaćmienia Księżycy

Kiedy nów Księżycy przechodzi pomiędzy Ziemią a Słońcem, natenczas ten nam czasem źródło światła całkowicie lub po części zasłania; czarna okrągła tarcza Księżycy wstępuje w prawą, czyli zachodnią stronę Słońca i ku wschodowi pod nim przesuwają się. Ponieważ tarcza Księżycy, stosownie do jego odległości od Ziemi, już większą, już mniejszą aniżeli Słońce nam się okazuje, przeto Księżyc, jeżeli bieg jego przypada na sam środek Słońca, zakrywa nam całą tarczę Słońca albo sprawia zupełne zaćmienie Słońca; lecz w ostatnim wypadku pozostanie jeszcze niezakryty pręg jasny, czyli obwódka wokoło Księżycy, a przeto następuje zaćmienie Księżycy w kształcie pierścienia. Gdy pozorna wielkość Słońca i Księżycy mało co się różnią, przeto nie może takie zjawisko na pewnym miejscu Ziemi dłużej jak kilka minut być widziane. Że jednak z powodu biegu Księżycy i obrotu Ziemi około siebie w każdej chwili inne miejsca Ziemi w potrzebne do tego położenia przypadają, to jest: że są w prostej linii ze środkiem Słońca i Księżycy, więc zupełne zaćmienie Słońca tylko w ogólności pół piątej godziny na Ziemi widziane być może. Jeżeli zaś Księżyc nie przechodzi przez środek Słońca i zakrywa tylko jedną część jego, natenczas powstaje częściowe zaćmienie Słońca, które na każdym miejscu Ziemi po kilka godzin, a na kuli ziemskiej w ogóle siedem godzin trwać może.

Kiedy pełnia Księżycy poza Ziemię przesuwają się, wstępuje czasem cień Ziemi, który ona, jak każde inne ciemne ciało, ku przeciwnej stronie rzuca; Ziemia pozbawia Księżyc całkiem lub w części światła, a wtenczas powstaje całkowite lub częściowe zaćmienie Księżycy. Ponieważ Ziemia okrągła jest i mniejsza od Słońca, rzuca więc cień w kształcie ostrokągu⁸, którego koniec daleko za nią przypada i który coraz węższy się staje, im dalej się od niej oddala. Zaćmienie więc Słońca będzie większe albo mniejsze i trwać może dłużej lub krócej, podług tego jak Księżyc mniej lub więcej oddalony jest od Ziemi i bliżej lub dalej od środka cienia przechodzi. Najdłuższe zaćmienie Księżycy przypada wtedy, kiedy Księżyc w zbliżeniu ku Ziemi przez środek cienia przechodzi, a wtenczas może całkowite zaćmienie Księżycy widzialne być w ogólności przez 2 godziny minut 18, zaś całe zaćmienie przez godzin 4, minut 38.

Zaćmienia Księżycy mogą więc nastąpić podczas pełni Księżycy, równie jak zaćmienie Słońca tylko podczas nowiu Księżycy. Z położenia drogi Księżycy do ekliptyki wypływa, iż w trzech miesiącach jedno tylko zaćmienie nastąpić może lub ściślej oznaczając, że zazwyczaj w 18½ latach, czyli 223 miesiącach, 70 zaćmień następuje, z których 29 Księżycy, a 41 Słońca; tak iż na każdy rok w przecięciu⁹ 4 zaćmienia przypadają. Bywają lata, w których 4 zaćmienia Słońca, a 3 Księżycy; w innych zaś tylko dwa zaćmienia Słońca następują, a Księżycy żadne. Chociaż jednak pierwsze częściej się przytrafiają na Ziemi aniżeli drugie, przecież te na pewnym oznaczonym miejscu są trzy razy rzadziej widzialne niżeli zaćmienia Księżycy i można przyjąć, że częściowe zaćmienie Słońca raz we dwa lata na pewnym miejscu przytrafia się, całkowite zaś raz tylko na 200 lat. Podobne zjawiska przytrafiają się na Księżycu. Księżyc rzuca również cień za sobą, który podczas nowiu pada na Ziemię, lecz dla małej objętości Księżycy tak nieznaczny jest, iż mieszkańcy Księżycy natenczas, kiedy my całkowite zaćmienie Słońca mamy, cień swego planety w postaci małej, czarniawej, w mglistą chmurkę zakrytej plamki lub, jeżeli nasze zaćmienie Słońca jest w formie pierścienia, wtenczas tylko jak gdyby małą chmurkę ponad Ziemię przesuwającą się spostrzegają. Lecz jeżeli pełnia Księżycy wstępuje w cień Ziemi, natenczas zasłania mu Ziemia Słońce, a najdłuższa trwałość całkowitego zaćmienia Słońca na Księżycu wynosi również 4½ godziny.

Pory roku na Księżycu

Księżyc ma równie jak Ziemia rok o 365¼ dniach, a miesiąc po 29½ dnia, w którym czasie pokazują się mu wszystkie zaćmienia i odmiany, jakie na Księżycu uważamy, tylko w przeciwnym porządku. Na Księżycu mają zaćmienie Słońca, kiedy my mamy zaćmienie Księżycy, zaś zaćmienie Księżycy, kiedy u nas jest zaćmienie Słońca, a ciemna część Ziemi pokazuje się Księżycowi zawsze w tej samej półokrągłej postaci, jak się nam jasna część Księżycy okazuje. Z tym wszystkim znajdujemy przy tych pozornych zgodnościach

⁸ostrokąg a. ostrokrąg (daw.) — stożek, bryła o okrągłej podstawie, zwężająca się stopniowo aż do ostrego wierzchołka. [przypis edytorski]

⁹w przecięciu (daw.) — przeciętnie, średnio. [przypis edytorski]

w biegu Księżyca jedną okoliczność, która tam wcale inne zjawiska, nawet wcale inną naturę zdziałać musi, jak my mamy w udziale, a to jest ta okoliczność, iż Księżyc zawsze w jedną stronę jest zwrócony ku Ziemi. Następuje stąd, że Księżyc w czasie 29-dniowego obiegu około Ziemi także się raz około swej osi obraca. Ten obrót około osi musi mieć takie samo położenie, jak droga Księżyca około Ziemi, gdyż inaczej części tylnej połowy Księżyca w górze i na dole musiałyby się okazać.

Równie tak szczególna różnica zachodzi co do dni. Ponieważ Księżyc w pełni tą samą stroną zwraca się do Słońca, co i do Ziemi, nów zaś przeciwną stroną, a zatem w ciągu jednego miesiąca w 29½ dnia, powoli wszystkie części Księżyca zostają od Słońca oświetlone, przez co dzień na Księżycu i miesiąc synodyczny¹⁰ Księżyca są jednakowe, to jest: 29 do 30 dni. Każde miejsce na Księżycu widzi Słońce nieprzerwanie 15 dni nad sobą, i tak długo zostaje pod horyzontem; na całym Księżycu są zawsze dzień i noc równe, a oboje trwają po 15 dni. Tak więc jak ogrzewanie na Księżycu bardzo jest nierówne, tak światło zachowuje się zawsze jednostajnie, a przynajmniej we względzie trwałości, żadna strefa nie widzi Słońca dłużej jak druga. Że jednak ten czas dosyć długo trwa, więc można powiedzieć, że każde miejsce Księżyca, jeżeli tam pomiędzy temperaturą dnia i nocy podobna różnica jak u nas zachodzi, w czasie miesiąca, który oraz¹¹ jest dniem jego, wszystkie pory roku odbywa, ma również lato, jako też i zimę z 15 dni złożoną, i że jego wiosna i jesień, z rannymi i wieczornymi godzinami, które tam 30 razy dłużej trwają, przypada. Obrót codzienny jest bowiem na Księżycu 30 razy powolniejszy niżeli na Ziemi, a w czasie 30 dni widzą mieszkańcy Księżyca tylko raz wschodzące i zachodzące Słońce i wszystkie gwiazdy. Mieszkańcy środka obróconej do nas strony Księżyca widzą naszą Ziemię jako świecąca kulę o cztery razy większej średnicy niżeli Słońce, nieustannie nad swymi głowami, gdy tymczasem Słońce i wszystkie gwiazdy przesuwiają się poza tym wielkim ciałem lub też obok niego i kreślą okręgi, które na horyzoncie tego miejsca są prostopadłe. W równym czasie przybiera, bo nieruchome ciało, wszystkie odmiany od pełni do nowiu; jego światło przybywa po południu, z rana ubywa, a w południe całkiem niknie. Mieszkańcy krawędzi widzialnej tarczy Księżyca widzą Ziemię nieustannie w swym horyzoncie w tym samym miejscu albo raczej bardzo mało podnoszącą się i zniżającą, gdy tymczasem inne ciała niebieskie albo są w jednym położeniu z horyzontem, lub też takowy pod jednakowym kątem przeryniają. Pierwsze ma miejsce na obydwóch punktach, najwyższym i najniższym widzialnej nam tarczy Księżyca, mają one Słońce nieustannie w horyzoncie, a gwiazdy w jednej połowie nieba są zawsze nad horyzontem, zaś te w drugiej połowie są zawsze niewidzialne. Mieszkańcy innych części przedniej tarczy Księżyca widzą także Ziemię prawie nieruchomą, w pewnej wysokości nad horyzontem; mieszkańcy tylnej połowy nie widzą nigdy Ziemi.

Korzyści mieszkańców Księżyca w większej znajomości naszej Ziemi

Ziemia, przez swój obrót, pokazuje się mieszkańcom Księżyca w czasie 24 godzin ze wszystkich stron, gdy my tylnej części Księżyca nigdy nie widzimy. Selenicy, jeżeli są zaopatrzeni w bliskowidze lub jeżeli mają bystrzejszy wzrok niżeli my, mają pewnie, chociaż nie tak dokładną, lecz zupełniejszą mapę ziemską niżeli my. Dla nas Ziemia jest obrazem za bliskim dla oczu, abyśmy dokładnie ogół przejrzeć mogli, jest to dekoracja teatralna, na której z bliska tylko miejsca kolorowane widzimy, lecz które w należyтым oddaleniu pokazują wyraźnie, co przedstawiają. W Księżycu pewno¹² spostrzeżono za pierwszym rzutem oka, nad czym u nas tak długo się spierano, że Ziemia jest kulą spłaszczoną przy biegunach; Ameryka i Australia, na długi czas przed Kolumbem i Kockiem, odkryta była w Księżycu, a owo od naszych geografów nierozwiązane pytanie względem północno-zachodniej i północno-wschodniej drogi do wschodnich Indii albo względem kraju koło bieguna południowego od astronomów Księżyca już dawno rozwiązane zostało. Wszystkie te odkrycia na naszym planecie, widok ogromnej kuli ziemskiej, niezmieniającej miejsca w zenicie albo w horyzoncie, we 24 godzinach swoje morza, swoje kraje i góry we wszystkich pięciu częściach świata okazując i w 30 dni wszystkie postaci światła, od najpierwszej srebrnej nitki, aż do zupełnie oświetlonej tarczy, przyjmując

¹⁰miesiąc synodyczny — średni czas pomiędzy kolejnymi nowiami Księżyca. [przypis edytorski]

¹¹oraz (daw.) — także, oprócz tego. [przypis edytorski]

¹²peumo (daw.) — tu: z pewnością, niewątpliwie. [przypis edytorski]

światło daleko przewyższające pełnię Księżyca, wszystko to jest wyłączną własnością wdziałalnej nam połowy Księżyca. Mieszkańcy tylnej połowy mają przez 15 dni zupełnie ciemną noc, która tylko przez słaby blask gwiazd poniekąd złagodzona bywa; nie mają oni o tym wspaniałym widowisku centralnego ciała, około którego, nie widząc go, swój bieg odbywają, żadnego wyobrażenia. Możemy sobie wyobrazić, z jakim podziwieniem opowiadania swych sąsiadów o tym ogromnym świecącym ciele tam słuchają, a może powątpiewają i można sobie pomyśleć, z jaką ciekawością lub pobożnością pragną tylko słabe wyobrażenie zrobić o pierwszym wrażeniu, jakie ten wspaniały widok na owych hyperborejczyków uczynić musi. Jednak dla mieszkańców tylnej części Księżyca, blisko krawędzi mieszkających, dość jest odprawić kilka mil drogi dla odkrycia zupełnie nowego świata. Ścisłejsze rozważenie tego widowiska posłuży nam do zrozumienia, co byśmy z Księżyca widzieć mogli.

Oprócz Słońca i gwiazd nieruchomych nie znamy żadnych ciał świecących; wszystkie planety i księżyce świecą tylko tak dalece, ile na nich padające światło Słońca znowu odbijają. Jednakowoż nie wszystkie części, którymi powierzchnia Ziemi, a podobno także powierzchnie innych planet są pokryte, w równym stopniu światło odbijają. Niektóre części świecą zatem więcej, drugie mniej; naturalną jest więc rzeczą, iż nie tylko każdy planeta, podług szczególnej natury swej powierzchni, posiada właściwe światło, że Wenus i Jowisz Marsa i Saturna przewyższają w jasności, lecz że także powierzchnia każdego planety pokryta jest mniej lub więcej jasnymi lub ciemnymi platkami. Ciało wcale¹³ nieprzezroczyste, koloru białego lub jasnego, odbija światło mocniej niżeli ciemne lub przezroczyste. Woda przepuszcza, jak każde inne przezroczyste ciało, wiele promieni światła bez odbijania takowych i otrzymuje przez to w znacznej odległości czarniawy kolor, a puszcze¹⁴ afrykańskie białym pokryte piaskiem albo stepy syberyjskie jeszcze białszym śniegiem przybrane świecą mieszkańcom Księżyca daleko mocniej niżeli czarne lasy północy albo Ocean Wielki. Inną niemniej istotną cechą jest zupełnie równa powierzchnia wody, którą jako ciało płynne, za pomocą swego ciężaru samo przez się przyjmuje. Morze okaże się więc jako gładka czarniawa powierzchnia, na której ani światło, ani cień, ani żadna odmiana kolorów miejsca nie ma; gdy się przeciwnie ziemia przez nierówność swoich powierzchni i różnaitość kolorów odznacza.

Przez mniej lub więcej ukośne położenie przedmiotów względem Słońca, oświetlającego takowe, kraina, która inaczej byłaby podobna prostemu zarysowi, otrzymuje cienie malownicze. Równiny są pokryte szarym cieniem, dopóki im prostopadle spadające promienie Słońca weselszego wejrzenia nie dodadzą, a góry rzucają ku stronie odwróconej od Słońca długie cienie na sąsiednie płaszczyzny, które się za zbieżeniem południa zmniejszają. Granitowe szczyty gór błyszczą jak diamenty, a zapadłe otchłanie pokazują nam wygasłe wnętrza wulkanów. I tak u nas mieszkańcy Księżyca o tym czasie, gdy jest południe i nów, widzą Europę, Afrykę i Azję jako nierozdzieloną masę jaśniejącą, z niezliczonymi odmianami kolorów, światła i cieniów, przerznięte szarymi dolinami i białymi górami, otoczone z trzech stron jednakową czarną równą płaszczyzną. Po 12 godzinach pokryta jest prawie cała Ziemia szarym cieniem, z którego płaszczyzny niezliczone większe i mniejsze jasne punkciki (wyspy południowego morza) wysterczają i która od góry aż do dołu wąską jasną pręgą (Ameryką, odznaczającą się przez nader jasne góry) jest przerznięta.

Wszelako to poznałoby bystre oko z Księżyca bez pomocy teleskopów; lecz odkrycia na naszej Ziemi, które by się za pomocą Herschla teleskopu w Księżycu dozwoliły uczynić, muszą się wydawać niepodobne do wiary dla tego, który sam je doświadczał. Widzimy przez średnie dalekowiedze w Księżycu przedmioty, które nie są większe nad 1000 stóp, a poznajemy dokładnie ich postać, jeśli średnica wynosi 4000 stóp, czyli szóstą część mili. Przez dwukrotne podobne powiększenie dają się widzieć przedmioty nie większe na przykład jak warszawskie obserwatorium, o cztery razy zaś większe na przykład jak teatr warszawski dają się poznać bardzo wyraźnie w swej postaci. Nie ma więc żadnej wątpliwości, iż dostrzegacz zaopatrzony dobrymi instrumentami na Księżycu rozzeznąć może nie tylko pasma gór, lecz i pojedyncze góry, nie tylko nasze miasta i obozy,

¹³wcale (daw.) — tu: w całości, całkowicie. [przypis edytorski]

¹⁴puszcza (daw.) — pustynia, pustkowie. [przypis edytorski]

lecz nawet w białym piasku albo jasno zielonej niwie czarną nitkę biegu większych rzek, a nawet zmiany, jakie natura lub ręce ludzkie na Ziemi utworzą.

Czy istotnie Księżyc jest zamieszkały?

Otoż pytanie, które od dawnego czasu bardzo wiele ludzi sobie zadaje, a najuczciwsza akademie zajmują się rozwiązaniem tego pytania z taką pilnością; rok rocznie przybywają argumenty rzucające na tę kwestię i światło, i cienie.

Idzie naprzód o dowiedzenie, czy Księżyc ma atmosferę.

Jeśli ten planeta nie posiada atmosfery właściwej sobie, do atmosfery naszej Ziemi lub innych ciał niebieskich mniej więcej podobnej, wówczas żadne żyjące stworzenie, organizacją swoją mniej więcej do naszej podobne, żyć by nie mogło ani nie zdołało na Księżycu.

Już w połowie siedemnastego stulecia, wielki Hevelius¹⁵, astronom gdański, marzył o mieszkańcach Księżyca, a te marzenia wykwitły spośród najsumienniejszych obserwacji, które do tego stopnia zadziwiły i oczarowały, że jego monarchowie, nawet Wielki Ludwik XIV, zaszczykali astronoma gdańskiego przyjaźnią. Hevelius wierzył w mieszkańców Księżyca, wierzył także w jego atmosferę.

Później inni astronomowie do tego stopnia przekonani byli o istnieniu rozumnych organicznych stworzeń na Księżycu, że się łudzili nadzieją ujrzenia ich, a nawet wejścia z nimi w jakiś rodzaj porozumienia.

Ale na nieszczęście pomiędzy największymi astronomami byli i tacy, co wszelkimi siłami odpychali wiarę w Selenitów, to jest mieszkańców Księżyca. Pomiedzy innymi wielki Laplace¹⁶.

Jak to? Gwiazda mająca czterysta osiemdziesiąt mil geograficznych średnicy i przeszło dwa tysiące mil obwodu miałażby tylko za latarkę służyć nocom naszym i to jeszcze, nawiasem powiedziawszy, za bardzo niedoskonałą latarkę? Taka świetna, duża gwiazda, miałażby być pozbawiona mieszkańców, kiedy inne, daleko mniejsze, jak na przykład Pallas¹⁷, najniezawodniej nimi się cieszą?

Ach! Jakbyśmy żalowali Selenitów, gdyby w istocie nie istnieli! Jak pyszny widok musi nasza Ziemia przedstawiać Księżycowi! Wystawcie sobie gwiazdę ukazującą się w postaci okrągłej tarczy, przewyższającej o trzynaście razy średnicę tarczy Księżyca, jak ją widzimy z naszej Ziemi, i świetniejącej trzynaście razy większym blaskiem od Księżyca; wystawcie sobie ten majestatyczny ogrom blasku, zawieszony na zenicie, opromieniający ognistą purpurą Księżyc; to musi być istotnie widok, na którego opisanie w żadnej fantazji nie starczy pojęcia. A nasza Ziemia ma przedstawiać to świetne widowisko próżnemu teatrowi, widowni, w której nie ma ani oka, ani pojęcia, ani uwielbienia?

I nasze morza, nasze góry, pola, jeziora, miasta, rzeki, wsie i wielkie gmachy, nasze teatry i pałace obracają się około Księżyca i nie są podziwiane przez jego mieszkańców?

My wprawdzie, jak to wiemy z tego, co się poprzednio powiedziało, widzimy tylko jedną hemisferę¹⁸ Księżyca, ale Selenita, jeżeli istnieje i żyje w warunkach zbliżonych cokolwiek do naszych, przeniesie się z łatwością za pomocą kolei żelaznych na drugą hemisferę i tam znajduje inny zapas widoków i nowych zachwyceń, używa urozmaiceń i nowości, o jakich my wyobrażenia nie mamy.

Nie! Gdzie takie znajduje się piękno, tam muszą być dusze zdolne je podziwiać. Stwórca nie mógł go stworzyć dla ślepych, dla bezmyślnych, dla niczego.

Wiemy, że na tej drugiej hemisferze Księżyca, dla nas niewidzialnej, noc następuje po dniu co czternaście dni, gdy tymczasem hemisfera Księżyca dla nas widzialna używa przez dni czternaście światła Słońca i blasku Ziemi i podczas czternastodniowej nieobecności Słońca pozostaje oświetlona blaskiem naszego planety.

Księżyc, Ziemia

¹⁵Heveliusz, Jan (1611–1687) — niem. astronom i konstruktor działający w Gdańsku. [przypis edytorski]

¹⁶Laplace, Pierre Simon de (1749–1827) — francuski uczony, zajmujący się m.in. matematyką, astronomią i fizyką, największy uczony przelomu XVIII i XIX w.; jeden z twórców teorii prawdopodobieństwa; wykazał stabilność Układu Słonecznego, rozwinął hipotezę samoistnego powstania Układu Słonecznego z wirującego obłoku gazu. [przypis edytorski]

¹⁷Pallas (astr.) — duża planetoida (500 km średnicy) krążąca w pasie pomiędzy orbitami Marsa i Jowisza, odkryta w 1802 jako druga z planetoid; planetoidy zaliczono w astronomii do grona planet, dopóki nie poznano, że takie obiekty, mierzące od 1 do 1000 km, są w Układzie Słonecznym bardzo liczne. [przypis edytorski]

¹⁸hemisfera — powierzchnia połowy kuli; półkula jakiegoś globu. [przypis edytorski]

Nie możemy się wyrzec wiary, że światło, drogi dar Nieba, tak obficie przyświeca martwemu ciału. Tam gdzie światło, tam jest życie, w prostym i przenośnym znaczeniu; tam gdzie światło, tam powstaje jego godne życie samo z siebie. Jeszcze żadna iskra światła na próżno nie została wypotrzebowana od stworzenia świata do obecnej chwili, a zatem wierzymy w istotność życia na Księżycu, nawet gdyby innych na to nie było dowodów. Majestat cudów natury powinien być i jest podziwiany wszędzie, gdzie go Stwórca umieścił; i Selenicy są istotami używającymi daleko wyższego piękna jak my, a zatem są daleko doskonalszymi od nas, przynajmniej w poezji muszą nas przeskrydlać, może nawet skrzydłami są uposażeni, jak już niejeden utrzymywał astronom.

Ale ludzie niechętni wierzyć w żadne wyższe doskonałości, a takich jest niezmiernie mnóstwo na naszej Ziemi, ale ludzie mierni duszą, chociażby wysoko stali nauką, utrzymują jednakże do upadłego, że Księżyc pozbawiony atmosfery, a zatem i wody, i ziemi roślinnej, nie może wyżywić ani roślin, ani zwierząt, ani Selenitów, to jest istot obdarzonych rozumem i wolą.

Dzięki Bogu! Najnowsze doświadczenia wykazały zupełną mylność tego zdania, ubliżającego naszemu uczuciu i godności Księżyca.

Pan Pompilio de Cuppis¹⁹, uczony astronom włoski, widział własnymi oczami przez bardzo dzielny teleskop nowożytnego wynalazku, jak się promienie blisko krańca Księżyca przechodzących gwiazd odbijały w jego atmosferze. A potem kilku innych astronomów, pomiędzy nimi pan Leverrier²⁰, sprawdziło w sposób jak najściślej zadowalający owo spostrzeżenie. Księżyc jest opatrzone, otoczone atmosferą, o tym nie ma już wątpliwości; ta atmosfera nie sięga wysoko, podobno wznosi się tylko na półtorej mili ponad powierzchnią Księżyca, gdy tym czasem atmosfera naszej Ziemi do wysokości ośmiu mil dochodzi, ale naszemu planecie potrzebna wyższa atmosfera, skromniejszy od nas co do rozmiarów Księżyc zadowala się mniejszą; wszystko przekonuje, że na tym świecie wszystko znajduje się w jakimś dziwnie stałym, chociaż nie zawsze jeszcze docieczonym i uznanym stosunku. Większym od nas planetom potrzeba wyższej atmosfery, bo większe w nich rosną rośliny i oddychają zwierzęta; olbrzymy o tyle wyżsi od nas, o ile wieża strasburska wyższa od naszego wiorstowego słupa, mają żyć na planecie Uranus; a znów my, w porównaniu z mieszkańcami Księżyca, wyglądamy najniezawodniej jak słupy wiorstowe obok kręgli.

Na jednej z najmniejszych planet, zwanej Pallas, mającej tylko dwadzieścia sześć mil geograficznych średnicy, słonie nie mogą być roślejsze od naszych myszy, a jednakże wydają się Palladistom, to jest mieszkańcom wolą i rozumem obdarzonym tego planety, tak duże jak nam nasze słonie. To szczęście, że rozum człowieka i każdego stworzenia posiadającego władze umysłowe nie jest w stosunku bezwzględnym z wielkością mózgu.

A zatem jest dowiedzione, że na Księżycu Selenicy powinni istnieć i mogą istnieć, i że zapewne niższymi są od nas wzrostem, co ich zresztą nie bardzo martwić powinno, bo i u nas najwyżsi wzrostem nie są najświetniejsi rozumem, dowodem tego nieboszczyk Rauwa i kilku innych nieboszczyków.

Lecz na czymże astronomowie oparli swoje zdanie o nieistnieniu atmosfery księżycowej? Oto na zdarzającym się często zjawisku przejścia gwiazd przez tarczę księżycową, czyli pokrycia ich przez Księżyc. Gdyby to ciało niebieskie, tak rozumują uczeni, miało atmosferę, wtedy światło bijące od gwiazdy musiałoby za dojściem do kręgu tej atmosfery załamać się i osłabnąć; co przecież nie miało miejsca w żadnym z uważanych²¹ dotąd zjawisk tego rodzaju.

Bacząc²² jednakże na to, że średnia odległość Księżyca od planety naszego wynosi pięćdziesiąt tysięcy mil, że w takim oddaleniu rozległość sześć tysięcy stóp widzimy pod kątem tylko jednej sekundy, że przeto ziemscy spostrzegacze mogą nie dojrzeć żadnego załamania się światła, chociażby Księżyc posiadał atmosferę na sześć tysięcy stóp wysoką; że według ogólnego prawa natury wyższe warstwy kręgu powietrznego rzadsze są zawsze od niższych, a więc mniej silnie wpływają na zбочenie światła: możemy przypuścić, że

¹⁹Cuppis, Pompilio de (1810–1861) — włoski arystokrata z księżęcego rodu, kawaler fr. legii honorowej; studiował w Rzymie matematykę, astronomię i geografę, pozostawił po sobie prace malarskie, ryciny i ilustracje; pochodził z Fano w regionie Marche we Włoszech, działał na terenie Umbrii. [przypis edytorski]

²⁰Leverrier a. Le Verrier, Urbain Jean Joseph (1811–1877) — fr. matematyk i astronom. [przypis edytorski]

²¹uważany (daw.) — tu: obserwowany, badany. [przypis edytorski]

²²baczyć (daw.) — uważać, zwracać uwagę, brać pod uwagę. [przypis edytorski]

Księżyc otoczony jest atmosferą znacznie nawet wyższą nad sześć tysięcy stóp, jakkolwiek obserwacje ziemskie nie wykrywają nam dotykalnie jej bytności.

Tym przeto sposobem upada najważniejszy zarzut astronomów przeciwko istnieniu atmosfery księżycowej i jej możliwość przynajmniej staje się przypuszczalna. Ale badacze przyrody nie poprzestają na podobieństwie do prawdy, wymagają oni faktów. Dla utrzymania więc wystawionej przez nas hipotezy innych nam trzeba na to dowodów. I otóż zjawisko towarzyszące zaćmieniu Słońca, uważane po raz pierwszy r. 1842, a znane w astronomii pod nazwiskiem *korony*, czyli światło-kręgu, może nam ich dostarczyć.

W dawniejszych czasach badano zaćmienia pod względem li tylko astronomicznym, a pomijano zdarzające się w ich biegu zjawiska fizyczne. Dopiero w roku 1842, a zwłaszcza w r. 1851, zaczęto pilniejszą na te ostatnie zwracać uwagę. Roku 1851 p. Döller²³ w Połtawie wezwał wszystkich przyjaciół astronomii do czynienia spostrzeżeń w czasie zbliżającego się zaćmienia całkowitego, szczególnie nad koroną, jej powstaniem i zniknięciem, jej szerokością, światłem i ubarwieniem w różnych miejscach, jej ruchem wirowym lub falującym i kierunkiem bijących z niej promieni. Do takich obserwacji dosyć gołego oka i dobrych chęci. Ale p. Döller od wprawniejszych dostrzegaczy zażądał nadto zmierzenia siły światła i jeśli się dało, ciepła korony, a nareszcie fotograficznego jej zdjęcia.

Odezwa uczonego połtawskiego nie pozostała bez skutku, a z licznie nadesłanych spostrzeżeń zdaje się wypływać przekonanie, że korona powstaje skutkiem złamania i rozstrzelenia się promieni słonecznych dotykających atmosfery Księżyca. Zdołano nawet wywołać to zjawisko sposobem sztucznym przez ustawienie lampy Drummonda²⁴ za ciałem ciemnym, umieszczonym w bani szklanej. Lampa w tym doświadczeniu przedstawiała Słońce, ciało ciemne Księżyc, a otaczająca je bania szklana przypuszczalną atmosferę księżycową.

Możemy zresztą za istnieniem tej atmosfery przytoczyć dotykalszy jeszcze dowód. Posiadamy od dawna dokładne mapy Księżyca przedstawiające najwierniej formacje jego górzyste. Geologia uczy nas z kształtu i kierunku gór poznawać wulkaniczne (ogniowe) lub neptuniczne (wodne) ich pochodzenie. Otóż, stosując zasady tej nauki do pasm księżycowych, spostrzegamy u niektórych wyraźne ślady powstania neptunicznego. Stąd wniosek oczywisty, że na powierzchni Księżyca istniała kiedyś lub istnieje woda, a tym samym istnieć musi i atmosfera.

Na koniec, czyż każde ciało, stałej albo płynnej natury, nie posiada atmosfery przez to samo, że ulega parowaniu? Czyż eter²⁵ przynajmniej, otaczający ciała niebieskie, nie musi zgęszczać się naokoło krążącego w nim Księżyca?

Powierzchnia Księżyca

Nie masz żadnej wątpliwości, że Księżyc był kiedyś ofiarą i widowiskiem okropnych wstrząśnień wulkanicznych. Większa część powierzchni Księżyca (przynajmniej ta, która dla naszego wzroku jest dostępna) jest potargana przepaściami i najeżona skalistymi górami, wysoko wyzierającymi ponad atmosferę Księżyca i dlatego pozbawionymi własności odbijania światła. Stąd też doświadczenia z siłą refrakcyjną²⁶ Księżyca tak są utrudnione, że je niełatwo sprawdzić; potrzeba na to promieni ukośnie i nie na wierzchołki gór, lecz w doliny pokryte atmosferą padających, potrzeba na to przede wszystkim gwiazd blisko przechodzących.

Kto raz w swym życiu miał sposobność sprawdzić spostrzeżenia astronomów pana Pompilio de Cuppis i pana Döllera i przekonać się o istnieniu atmosfery na Księżycu, ten zupełnie innym okiem spoglądać będzie na naszą nocną latarkę; ten się dziwić nie bę-

²³Döller — prawdopodobnie: Anton Döller (1831–1912), oficer armii austriackiej, publicysta, działacz społeczny na terenie Spiszu o wybitnych zasługach w dziedzinie turystyki tatrzańskiej; współzałożyciel Węgierskiego Towarzystwa Karpackiego w 1873 r. [przypis edytorski]

²⁴Drummonda lampa, właśc. światło Drummonda — także: światło wapienne; rodzaj sztucznego używanego oświetlenia w XIX w. (np. w teatrach dla podświetlenia sceny), wykorzystującego intensywne świecenie walcu wykonanego z tlenku wapnia (wapna prażonego, CaO) pod wpływem ogrzewania go do wysokiej temperatury (termoluminescencja) za pomocą palnika tlenowo-wodorowego. [przypis edytorski]

²⁵eter — w filozofii przyrody nazwa hipotetycznej substancji, która miała wypełniać puste przestrzenie we wszechświecie. W fizyce teoria eteru powstała pod koniec XIX w. wraz z rozwojem teorii elektromagnetyzmu (jego istnieniem tłumaczono np. rozchodzenie się fal świetlnych w przestrzeni kosmicznej), upadła pod wpływem szczególnej teorii względności Alberta Einsteina. [przypis edytorski]

²⁶refrakcyjny — związany z refrakcją, tj. załamaniem światła. [przypis edytorski]

dzie, czemu wielu ludzi czuje niezwalczoną sympatię dla Selenitów, ukochanych naszych bliźnich, mieszkających na Księżycu, z których może kiedyś, z postępem fizyki, chemii i aeronautyki, ród ludzki, mieszkający na Ziemi, zrobi po prostu swych współpracowników.

Już nawet daliśmy nazwiska znaczniejszym górcom na Księżycu i obrachowaliśmy ich wysokość, w porównaniu z górami naszego planety nadzwyczaj wygórowaną. I tak:

Góra Dorfel — wysoka jest na 26 610 stóp

Góra Newton — *ditto*²⁷ 26 257 stóp

Góra Casatus — *ditto* 24 131 stóp

Góra Curtius — *ditto* 23 691 stóp

Góra Kopernik — *ditto* 18 200 stóp

Już odkryliśmy na Księżycu morza burzliwe i spokojne, jeziora większe i mniejsze, wulkany ogniem buchające pośród jezior, a nawet coś na kształt lasów lub ogrodów. Z postępem sztuki optycznej, nieprzystającej z bogactwami nas swymi wynikami, odkryjemy więcej na ulubionym trabancie²⁸ naszego planety i może już w tej chwili, kiedy spisujemy to, co do nas przeszło z światła zagranicznego, szczęśliwi sąsiedzi nasi, czerpiący naukę z pierwszej ręki, więcej wiedzą o selenografii.

PRZEDMOWA

Księżyc, wierny naszego planety towarzysz, od najdawniejszych czasów zwracał na siebie uwagę mieszkańców Ziemi, a duch ludzki uludnym przeczuciem nakłaniał się ku wierze, że jako wszędzie w przyrodzie jest życie, to ono znajdować się musi i na sąsiednim nam ciele niebieskim. Wynikiem nieodzownym tej wiary było przypuszczenie na Księżycu istot myślących, a mnogie pozostałe ślady dowodzą, że już przed pięćdziesiąt laty mądrzy Egipcjanie lubili się pieścić tą ideą o sąsiadach księżycowych jak najulubieńszym kwiatem poezji.

Poeci żadnego narodu i żadnej religii o tym nie wątpili, że są ludzie na Księżycu, którzy do nas tęsknią tak jak my do nich, ale świat prozaiczny nie wierzył poetom i po otrzymanie stanowczej w tej mierze odpowiedzi udano się do astronomów. Odpowiedź, wbrew ogólnemu życzeniu i oczekiwaniu, wypadła przecząco i w tych słowach: „Księżyc nie ma atmosfery, a bez powietrza nie ma życia”.

Nielitościwy ten wyrok nauki zburzył najmiłsze rozkołysanej wyobraźni rojenia.

Lecz uczuciowi ludzie nie mogli się wyrzec niepowrotnie owych ponętnych marzeń o pobratymcach na tym ciele niebieskim, które tak mile przyświeca młodości naszej i jest powiernikiem naszych najskrytszych myśli, uczuć i czynów.

Szczęściem, że nad uczonych pedantów są jeszcze uczeńsi obserwatorowie i że tym czasem optycy wynaleźli doskonalsze instrumenty.

Na dwóch odległych punktach Ziemi pracowali jednocześnie dwaj szlachetni astronomowie nad dowiedzeniem ludzkości niezbitymi dowodami, że Księżyc posiada atmosferę, że skład naturalny Księżyca podobny jest do naszego planety i że można tam przypuszczać zbliżony do naszego byt organiczny.

Tymi uczonymi byli pan Pompilio de Cuppis w Ferrarze i pan Döller w Poławie.

Bóg raczył pobłogosławić ich pracy.

Już nie ma wątpiwości, że Księżyc posiada atmosferę, rzeki, morza, góry, wulkany, a zatem zapewne i roślinność, zwierzęta i ludzi.

My sami, którzy ogłaszamy ten opis podróży odbytej na Księżyc przez ziomka i kolegę, już od dawna wiedzieliśmy, że Księżyc ma atmosferę i istoty rozumem obdarzone w niej mieszkające a wiedzące, że my istniejemy i do nich tęsknimy, i jeśli wstrzymaliśmy się z ogłoszeniem tej podróży, to tylko dlatego, żeśmy chcieli, żeby tymczasem surowa nauka dowiodła możliwość ludzi na Księżycu.

Teraz dopiero wystąpić możemy z ogłoszeniem wycieczki odbytej przez lekarza polskiego, jeszcze żyjącego, wcale się nie wystawiając na czynione nam nieraz przez czuj-

²⁷ *ditto* (z wł.) — jak wyżej, to samo. [przypis edytorski]

²⁸ *trabant* (daw.) — w średniowieczu: żołnierz należący do straży przybocznej monarchy lub jakiegoś dostojnika; satelita. [przypis edytorski]

nych i nieprzychylnych krytyków zarzuty, jakobyśmy naszymi podróżami naokoło Ziemi, w obłokach i na Księżycu urągali się z łatwości publicznej.

Najnowsze wydoskonalenia żeglugi nadpowietrznej, dają śmiałym turystom nadzieję bezpośredniego osiągnięcia Księżycy i porozumienia się bliższego z jego zacnymi mieszkańcami. Pan Gavarni²⁹ zaręcza, że byle miał powietrze w aparacie do oddychania, będzie się mógł swoim balonem na inne dostać planety, a najłatwiej na nasz Księżyc, odległy tylko o mil pięćdziesiąt tysięcy. Przyjąwszy bieg balona, tak jak to już obliczono w podróży pana Gavarni do Algieru, po trzydzieści mil na godzinę, potrzeba by tylko niespełna roku na przeprawę do Księżycy i na przekonanie się, czy istotnie pan Cyrano de Bergerac i doktor Serafin Boliński na nim przebywali.

Warszawa, dnia 12 lutego 1867

Dr T. T.

PODRÓŻ NA KSIĘŻYC ODBYTA PRZEZ LEKARZA POLSKIEGO

I. Przeprawa z Ziemi na Księżyc

Uniesiony nad Ziemię w pół odurzonym stanie przez długi czas nie widziałem nawet, co się ze mną dzieje; tylko jakieś uczucie lubości, często mnie owładające i we śnie, gdy myślą przelatują po niebieskich przestworach, towarzyszyło mi i wzmagало się w miarę, jakem się oddalał od padole ziemskiego, na którym tyle złego doznałem. Smutki, troski i kłopoty zlatwały ze mnie równocześnie z płatami mego ziemskiego ubioru, tak jak gdyby skutkiem tarcia o atmosferę otaczającą Ziemię. Z każdą chwilą robiło mi się lżej na ciele i na sercu i myśl, wprzód ciężko się wlekąca po Ziemi, tak jak żółw po piasku, zaczęła bujać z każdą chwilą swobodniej w eterycznych przestworach, a nareszcie znękana uczuciem, dawno niedoświadczanym, własnego szczęścia, usnęła w słodkiej wiedzy, że się przebudzi jeszcze szczęśliwiej, do jeszcze miłszej rzeczywistości.

Nie mogę powiedzieć, jak długo trwał ten stan lubego odrętwienia, czyli³⁰ raczej jak długo mi się zdawało, że trwał; czy to była chwila czy wiek cały, tego nie wiem; nie pragnąłem przebudzenia i nie lękałem się jego, żyłem jednostajnym uczuciem szczęścia niewiadomego mi z przyczyn, krążąc, jak mi się zdawało, około siebie i w własnej swej atmosferze, tak jak atomik niebieski, zbliżając się jednakże do jakiegoś niewidzialnego centrum, ale nic nie widząc i nie pragnąc żadnego widoku...

Potem zaczęła się znów inna faza istotności: zmysły powoli przebudzały się ze snu jeden za drugim. Naprzód słuch wstępować zaczął w życie, uczuciem jakichś harmonii brzmiących jednostajnie z matematyczną regularnością i tak lubych, pięknych jak wibracje tysiąca diamentowych dzwonów zawieszonych na kopule nieba.

Następnie ocknął się wzrok, uczuciem miłego niebieskawego światła napelniającego duszę anielskim pokojem i tak rzewną pobożnością, że ręce złożyłem do modlitwy i pławiąc się w słodkim lazurze, śpiewałem hymn dziękczynienia.

Miliona heliotropów zapach i uczucie czystych anielskich pieśnic rozeszły się po całym ciele moim i całkiem je przejęły wonią i miłością do wszystkiego, co było, co jest i co będzie. Z białej aksamitnej skóry mojej przyskały miłe iskierki elektryczne, niby brylantowe bąbelczki, a za każdym potarciem rąk sypały się iskrzące ognie ulatujące w kształcie miłych śpiewających koliberek w przestrzeń.

Z zachwytu przelatywałem w zachwyty. Jutrzenka się ukazała i całe obłoki z rubinów i róży przelatowały około mnie, witając z serdecznym uśmiechem po imieniu:

— Witaj! Witaj, gościu Serafinie, pomiędzy duszy twojej braćmi!

Potem znów nastąpiła ciemność, tylko pod sobą zoczyłem dużą jak całe województwo, świecąca gwiazdę, na której powierzchni roily się w kształcie barw w kalejdoskopie światła, barwy, głosy, zapachy, zucia i smaki.

²⁹ Gavarni zaręcza, że byle miał powietrze w aparacie do oddychania, będzie się mógł swoim balonem na inne dostać planety (...) — Kto przeczytał z uwagą naszą *Maskarada w obłokach, czyli podróż nadpowietrzną nad Morze Północne*, wyszła dwa lata temu w „Gazecie Codziennej” i osobno w Wilnie, ten przyzna, żeśmy przewidzieli i przepowiedzieli wynalazek pana Gavarni. [przypis autorski]

³⁰ czyli — tu: czy też, lub też (daw. konstrukcja z partykulą -li). [przypis edytorski]

Inna gwiazda daleko mniejsza, lecz świetna jak argandzkie³¹ światło, krążyła około tej wielkiej gwiazdy, która ciągle się powiększając, traciła na blasku i nareszcie rozplynęła się w niedościgłym dla oka widnokregu, w ciemnych obszarach nocy. Tylko miriady świec, lamp i krążących latarni zajaśniały na ciemnym widnokregu pode mną.

Już teraz pojąłem, że jestem w atmosferze otaczającej jakąś planetę.

— Ach Boże! Może to Ziemia, na której się rodziłem i tylu zmartwień doświadczyłem!
— zawołałem, składając ręce do pacierza i zalewając się gorzkimi łzami.

Nie! To nie była Ziemia!

Słyszę w powietrzu głos jak gdyby człowieka, czyli³² raczej żołnierza, komenderującego wojskiem. Słyszę huk bębna i wrzaskliwy głos trąbki. Nadbiega jakiś hufiec żołnierzy w seledynowych mundurach z różowymi wyłogami, w szklistych hełmach, z błyszczącymi karabinami i pałaszami. Oto patrol żandarmerii, nie pieszej, nie konnej, lecz skrzydlatej, takiej jakiej u nas nie ma i nie było.

Spostrzegli mnie i wołają; zapewne pytają: „kto leci?”

Ja odpowiadam na chybił traf: „swój”.

Oni jeszcze wołają, zapewne mi każą zatrzymać się, ale ja przy najlepszej woli nie mogę się zatrzymać i ciągle spadam z szaloną szybkością na dół, ku jakiemuś padołowi, na którym rozeznaję teraz morza, góry, pola, piaski, jeziora, a nawet już miasta, wsie i rzeki.

Puszcza się za mną skrzydlaty patrol, ale dopędzić mnie nie może.

Więc komendant kazał dać ognia za uciekającym. Myślałem, że mnie w drobne kawałki kule rozniosą, gdy zagrzmiały, jak orzech zgryzł, wszystkie karabiny razem.

Gdzie tam! Obsypali mnie białymi liliami od stóp do głów i na tym koniec, zaniechali pogoni.

O tak grzecznej żandarmerii nie miałem wyobrażenia.

Potem widziałem innych skrzydlatych ludzi krążących tu i ówdzie, w różnych kierunkach, samych lub w towarzystwie. Cały hufiec skrzydlatych dziewcząt wracał jak się zdaje ze szkoły do domu, pod pachą bowiem miały kajety i książki, a tak szwargotały ciągle i głośno jak u nas. Tylko innym, dla mnie niezrozumiałym mówiły językiem.

Potem znów ryby różnej wielkości przesuwały się po powietrzu. Jedne były tak duże jak jesiotry i na nich siedzieli pojedynczo starzy lub kobiety dostojnej tuszy, którym widać siła skrzydeł nie wystarczała, i na innych znów, dużych jak wieloryby, siedziało po kilkudziesięciu ludzi różnej płci, rozmaitego stanu i wieku, pomiędzy którymi byli i ludzie bez skrzydeł, nędźnie w długie suknie ubrani, po większej części z brodami. Widać, że te wieloryby były rodzajem omnibusów³³, popychanych kilkunastu skrzydłami z płótna; ludzie zaś kierujący tymi omnibusami musieli ciężko pracować siłą własnych skrzydeł.

Wszystko to tylko się migało przed mymi oczyma, leciałem pionowym kierunkiem ku jakiemuś padołowi i kilka razy o mało co nie zawadziłem o owe ryby.

Wreszcie spostrzegłem wyraźnie, że spadam na jakieś duże, okazałe i rześiste oświecone miasto i że okna wszystkich domów tego miasta wychodzą na dach, tworząc nie do opisania pyszną lunę światła.

Teraz zacząłem naprawdę myśleć o swym karku i ciężkim westchnieniem poleciłem się Bogu. Doszedł mnie natychmiast głos z padołu, jak gdyby przez tubę marynę³⁴ wypchnięty:

— Nie bój się niczego, Serafinie!

Natychmiast też jakaś siła odpychająca, działając przeciw sile przyciągającej, zwolniła mój bieg tak skutecznie, że z każdą chwilą wolniej spadałem. Nareszcie tak leciuchno szy-

³¹*argandzkie światło* — światło lampy argandzkiej (a. astralnej), której nazwa pochodzi od nazwiska szwajcarskiego mechanika Arganda z końca XVIII w.; ulepszył on lampę olejową, wprowadzając pusty wewnątrz, walcowaty knot zamiast wcześniejszego knota litego, co spowodowało, że lampa świeciła jaśniejszym, bardziej stałym płomieniem. [przypis edytorski]

³²*czyli* — tu: czy też, lub też (daw. konstrukcja z partykułą -li). [przypis edytorski]

³³*omnibus* (łac. dosł.: dla wszystkich) — dawny środek komunikacji (XVII–XIX w.), duży, kryty pojazd konny o wielu miejscach, kursujący w miastach lub między miastami. [przypis edytorski]

³⁴*tuba maryna* a. *tubmaryna* (z łac. *tuba*: trąba, *marina*: morska) — trąba anielska; historyczny instrument smyczkowy, popularny w średniowieczu i renesansie, używany do poł. XVIII w., zaliczany do chordofonów; złożony z długiego, wąskiego pudła rezonansowego, na którym zamocowano progi i wzdłuż którego biegła jedna struna; jego charakterystyczny dźwięk przypominał brzmienie trąbki. [przypis edytorski]

bowalem przez warstwy powietrzne, że wszelka obawa ustąpiła z mej duszy i przypatrzeć się mogłem swobodnie temu, co się pode mną na ulicach miasta działo. Ludzie krążyli po nich piechotą, pomagając sobie w biegu skrzydłami, tak jak strusie.

Pode mną w środku wielkiego ogrodu wielki gmach z dużą wieżą, pokrytą kopułą z jednego kawała szkła. W tym obserwatorium siedział jakiś skrzydlaty jegomość, w szlafroku i ze szlafmycą³⁵ na głowie, i spoglądał na mnie w powietrze, dając mi rękoma i skrzydłami oznaki radości i przychylności.

Nareszcie kopuła szklana odsunęła się jak na osi bocznej od wieży i ja zstąpiłem wolno i wygodnie.

2. Dom doktora Gerwida na Księżycu

— Witajże mi, Serafinie, synu Ziemi, na gruncie Księżycy i w mieszkaniu twego przyjaciela, doktora Gerwida — rzecze w polskim języku, z rozjaśnioną twarzą ów jegomość, przyciskając mnie rękoma i skrzydłami do serca, z radości bijącego.

Mnie samemu wystąpiły łzy z radości, słysząc moją mowę rodzinną i z tak szczerą serdecznością będąc powitany³⁶. Zdawało mi się, że znam tego czerstwego staruszka od lat tysiąca, a przecież po pierwszy raz w życiu go widziałem.

— Ach przecież, przecież! Od tylu lat tu cię przyciągam wszelkimi fizycznymi i chemicznymi sposobami i dopiero teraz udało mi się ciebie sprowadzić — rzecze dalej mieszkawiec Księżycy, sadzając mnie na kanapie i podając szlafrok i pantofle, abym się obłókl.

Teraz dopiero spostrzegłem, że żadna część ubioru na mnie nie pozostała i niemało się zawstydzilem.

Zaraz też mój gospodarz, widząc mnie zażenowanego, przykrył wieżę kopułą i zaciągnął na nią pokrycie z woskowanego płótna.

Jeszcze nie mogłem przemówić słowa ze wzruszenia, gdy naraz spostrzegłem, że razem z ubiorem zgubiłem miniaturę Malwiny zawieszoną na szyi mojej³⁷.

Zacząłem płakać, lamentować i narzekać wniebogłose, i przedstawiać gospodarzowi, że się bez tej miniatury żadnym sposobem obejść nie mogę.

— Dobrze, dobrze mój Serafinie, ta miniatura będzie ci z pewnością wrócona, jeśli jej żądasz, za godzinę — odpowie mi doktor Gerwid, z wyrazem uczciwym w twarzy i skrobiąc się skrzydłem cokolwiek kłopotliwie po głowie, już cokolwiek szpakowatej. A i skrzydła miał także szpakowate, w niektórych miejscach już siwe.

— Czy za godzinę zażądam mej miniatury, jedynej rzeczy przypominającej mi od lat siedmiu, że kiedyś byłem szczęśliwy i kochany na tej ziemi, która mi potem, wskutek zawodów i zmartwień, tak zbrzydła?... Kolego! Czymże zastąpić zdołam tego świadka ubiegłych uniesień, tyle mi nadziei rokujących? Ciągle i bezprzestannie tęsknić będę do mej miniatury i pokoju ci nie dam ani na chwilę; ty wiedzieć musisz, gdzie się podziała w ciągu tej podróży z Ziemi na Księżyc.

— Może i wiem, mój bracie Serafinie, i nie chciałbym cię obedrzeć z tego, co ci najmniejszą przyjemność sprawić może na Księżycu. Lecz przede wszystkim opowiedz mi, kolego, chociaż w krótkości, życia twego na Ziemi spędzonego koleje...

— Jak to? Ranę jeszcze niezagojoną chcesz rozrywać doktorze?

— By z niej wyrwać grotu zatrutego jeszcze pozostałe ułamki; rana zagoi się potem sama z siebie, na zawsze.

— Jakoś przekonywająco brzmią twoje rady, o miły, skrzydlaty kolego; niechże więc tak będzie, zdobędę się na odwagę i raz jeszcze myślą wrócę do ubiegłych na padole ziemskim czasów, których ślady pozostały mi w duszy, tak głęboko wyryte.

3. Opowiadanie doktora Serafina

— Urodziłem się w Polsce, w małym, lecz przedziwnie położonym mieście, dzieckiem tak słabym, że mi ani lekarze, ani doświadczone sąsiadki, długiego nie rokowały życia.

³⁵szlafmyca (z niem.) — nakrycie głowy zakładane na noc, do snu. [przypis edytorski]

³⁶Mnie samemu wystąpiły łzy (...), słysząc moją mowę rodzinną i (...) będąc powitany — dziś błąd składniowy ze wzgl. na niezgodność podmiotów; popr. np.: „Mnie samemu wystąpiły łzy z radości, gdy usłyszałem moją mowę rodzinną i z tak szczerą serdecznością zostałem powitany”. [przypis edytorski]

³⁷miniaturę Malwiny zawieszoną na szyi mojej — popularny w XVIII i XIX w. zwyczaj praktykowany przez zakochanych. [przypis edytorski]

Wzrastałem w uczuciu własnej bezsilności, bolejąc i ból zadając rodzicom, i już w kolebce, w której długo pozostawałem, przykróść mej istności uczulem dotkliwie.

Tęskniłem do śmierci; nie! nie do śmierci tęskniłem, tylko do innego życia, bo zdaje się, że już w niemowlęctwie wierzyłem w wieczność duszy, którą Bóg mi wlał, *mnie*, o nią nieproszącemu, lecz w posiadaniu jej uporczywie trwać chcącemu.

Potem wiedziałem już, co jest śmierć: mojego małego braciszka Ignasia wywieźli w trumience i już nigdy nie wrócił, a ja płakałem długo i tęskniłem do niego...

Wzrastałem jak owa zagraniczna roślina, dla której miłość i starania rodziców były cieplarnią, i długo, długo pasowałem się ze szkodzącymi wpływami Ziemi; dopiero coś w szóstym roku życia, po pierwszy raz na własnych nogach, w towarzystwie ojca wyszedłem do naszego pysznego parku i uczulem się wśród drzew okazałych, otulony ciepłym powietrzem wiosny.

— Czemu płaczesz, Serafinie? — spyta ojciec, widząc łzy w moich oczach.

— Bo mi miło, ojczu, tak miło, jak nigdy w życiu nie było; ach te liście, te kwiaty, ten zapach i to ciepło! Jakże to wszystko miłe i piękne! Czy tak zawsze pozostanie ojczu?

— Nie, mój synu! Wszystko się zmienia na tej ziemi, rozkosz nigdy długo nie potrwa na niej, ale jej uczucie powraca, i kiedyś później, na innym świecie, nigdy z duszy naszej nie zniknie.

Uwierzyłem w zdanie ojca, który nigdy nie kłamał, i słowa jego wryły mi się na zawsze w serce.

Moim pierwszym nauczycielem był bakałarz, filozof naturalny, ubóstwiający przyrodę i przy tym poeta, wykładający nawet tabliczkę mnożenia w obrazach. Przedziwny to był człowiek, doktorze Gerwidzie; to prawdziwy ojciec mego rozumu...

— A jak się nazywał ten twój pierwszy nauczyciel, którego tak miłe wspominasz? — spyta mój gospodarz rozczulony do łez, nie wiem czemu, i ściskając mnie z rzewnością.

— Nazywał się Edwiger — odpowiadam także z łzami w oczach.

— To to jakieś nazwisko nie po sławiańsku brzmiące, o ile tu znamy z języków Ziemi — zarzuci doktor.

— Istotnie był on cudzoziemcem, ale szczerze pokochał kraj, w którym znalazł pracę, chleb i szacunek. Niestety, nie pozostał w nim długo! Umarł w moich rękach na astmę, nauczwszy mnie w cztery lata podstawy gruntownej kilku języków i nauk przyrodzonych. Tak jest, doktorze, umarł w moich ramionach, przygotował mnie na śmierć swoją i zapewniając mnie, że się kiedyś ujrzemy w lepszym świecie, zapewne na Księżycu, do którego przez całe swe życie tęsknił. O! Będę go szukać po całym Księżycu i niezawodnie go znajdę.

— Alboż to ludzie przenoszą się po śmierci z jednej planety na drugą, tak jak panu Cyrano de Bergerac lub tobie, doktorze Serafinie, udało się przenieść za życia? — zarzuci mi Gerwid, ruszając ramionami.

— Ba! Musi to być jednakże prawda, mój dobry nauczyciel Edwiger nie chciałby mnie zawodzić; a potem słuchaj dalej, a przekonasz się, że najlepsi moi przyjaciele niestety poumierali i obiecywali, że się kiedyś z nimi połączę, zapewne na Księżycu. Po stracie mego dobrego nauczyciela dostałem zapalenia mózgu i o mało co nie umarłem. W majaczeniach moich ciągle utrzymywałem, że widzę braciszka Ignasia u starego Edwigergera na Księżycu. Gdy wróciłem cokolwiek do zdrowia, zacny przyjaciel i dawny kolega palestrowy mego ojca, pan Andrzej Poset, szlachcic kontuszowy, do korda i do hajdy, jak to mówią, uwiózł mnie z sobą na wieś i kształcić kazał swemu dawnemu towarzyszowi, staremu panu Swidwie, w jeździe konnej i w używaniu broni siecznej i palnej. Zmusił mnie do zupełnej zmiany trybu życia, książki poszły cokolwiek na bok, górą jazda, polowanie, kuligi, tańce, a nawet w potrzebie i toasty. Spodobał mi się na koniec ten sposób życia, wskutek którego siła, odwaga i nigdy niedoświadczona wesołość wstąpiły w ciało moje, dawniej tak wiotkie i słabe. Dzielny, bogobojny, a przy tym wesoły, dzieci nadzwyczaj lubiący, a na łacinie mocno kształcony, pan Andrzej był moim bożyszczem, w którego się wpatrywałem jak młodzian ateński w Platona. Swidwa zaś, stary, nieuczony, ale rzeźwy, przebiegły, do wszystkich psich figłów zawsze gotowy olbrzym, był moją wyrocznią, z którą dzień w dzień po parę godzin na polowaniu spędzić albo przynajmniej przegadać koniecznie musiałem. Z szlachetnym jegomością o historii kraju i o wojnach, i to najczęściej po łacinie, z starym towarzyszem o polowaniu, stawianiu sidła, o psach,

koniach i jastrzębiach po polsku, ale taką polszczyzną, mospanie, jakiej już od dawna nie słyszę, jakiej się tajemnica może już na zawsze zatraciła...

Nie mogłem mówić dalej, coś mi grdykę jak kleszczami ścisnęło. Gerwid mnie owiał swoimi skrzydłami i drżące ręce mi uściskał.

— Rok cały tam u nich przesiedziałem, kochany, pielęgnowany, bawiony. Boże drogi! Tak dobrze nigdy i nigdzie mi nie było; jeden starzec wyrывał mnie drugiemu, strzegli mnie jak dwie kokosze kaczych przez się wysiedziały, a radej się puszczać na wzburzoną sadzawkę. Ale ojciec przyjechał i widząc mnie silnym i zdrowym jak nigdy, zagnał mnie do szkoły wojewódzkiej na gramatykę grecką, aby sobie odświeżyć nauki od alfy do omegi. Wielki był lament po moim odjeździe w domu pana Posta, a stary Swidwa...

Znowu mi kurcz gardło ścisnęło, aż gorycz w usta wstąpiła.

— I cóż Serafinie?... stary Swidwa?...

— Może nie uwierzysz, skrzydlaty doktorze?... Stary Swidwa umarł z tęsknoty do mnie, a przed śmiercią kazał mi powiedzieć, że się zobaczymy kiedyś, może na Księżycu. O, dobrodzieju, musi tu być gdzieś i stary Swidwa w pełni Księżyca. Nie wiem, czy to było we śnie czy na jawie, czy też w stanie snojawy, widywałem nieraz starego Swidwę z Ignasiem i z Edwigerem, tego mi nie wygadasz z myśli.

— A cóż do diabła, z samymi tylko lunatykami się łączyłeś! — krzyknie Gerwid oczywiście wzruszony i nadrabiając minę.

— Swoją swego szuka, ojcie Gerwidzie. Cóż jest sympatia? To pociąg tajemny, z przyczyn nam niewiadomy, lecz te przyczyny istnieć muszą; Bóg je zna dobrze i Jego aniołowie także. Ale, dobry mój gospodarzu, przyznać ci cię muszę, iż się czuję cokolwiek wycieńczony...

— Ach! Może byś się czym pokrzepił? Dobrze, i owszem; zaraz ci służę.

Mówiąc to, doktor wydobyl z paczki szmaragdowej małą trociczkę³⁸, zapalił ją i postawił przede mną.

— To nazywasz pokrzepieniem? Jak to, u was nie piją wina? — spytam zadziwiony.

— To jest trociczka wydająca najczystszy kwasoród, czyli tlen, jak go tu nazywamy; to tak dobrze, jak gdybyś wypił butelkę najlepszego szampana. Tylko poczekaj chwilkę; może ci w głowę zajdzie, bo to strasznie mocne, ale tym lepiej, opowiesz mi dalszy ciąg twojej historii w mniej smutnym tonie...

— Ach! Dalibóg prawda! Czuję się w istocie bardzo pokrzepiony; jakoś mi się weselej i milej robi na sercu. Bogu dzięki! Bo to, co mam do opowiedzenia, to diabelnie smutne. Ha! Miłość! Rozpacz!

4. Miłość. Rozpacz

— No, dalej mój gościu: elegię na takt szalonego alegretta! *Pereant qui crastina curant!*³⁹ — krzyknie Gerwid, a ja wstałem z krzesła i przechadzając się po pokoju, rzekłem:

— Ha! Niechże i tak będzie, zresztą nie może być inaczej, bo się czuję pijany. Więc jestem w szkołach wojewódzkich, nieprawdaż? Za wcześniej na świat przybyłem i wszystko w mym życiu przedwcześnie poczynałem i kończyłem. Ba! Otóż w szesnastym roku życia, kończąc szkoły, pokochałem się na zabój w najpiękniejszej pannie, jaka lękając się, żebym ją zdradził, pomimo tortur, które mi potem prawie swawolnie zadawała, może umyślnie, by się paść widokiem męczarni moich. Nie! Nie dlatego! Umyślnie na to, by się rozkoszowała widokiem mocy mej duszy. A potem, w chwili, gdy miała pójść za niego, za tego, co się mienił być przyjacielem moim... wiesz, co się stało, skrzydlaty Gerwidzie, co siedzisz jak Pytia⁴⁰ na swym trójnogu i wlepiasz we mnie ślepie, drgając twarzą jak stary zając; wiesz, co się potem stało? Otóż nie powiem ci jeszcze nic z tego, aż zapalisz przede mną dwie trociczki, aż się zbydlę twoim tleniem jak cztery... Do tysiąca rac kongrewskich i batalionów! Słuchaj! Z uniwersytetu wysłała mnie do wojska, na wojnę, aby mogła pójść za niego, co stchórzył i pozostał w domu. Ale był hrabią i bogatym, i wyrosłym, dużym... Ja nic o tym nie wiedziałem, ale powiadam ci: nic! Zgiełk, wrzawa,

³⁸trociczka — kadzidło. [przypis edytorski]

³⁹*Pereant qui crastina curant!* (łac.) — Niech przepadną ci, co się troszczą o jutro! (cytat z Wergiliusza). [przypis edytorski]

⁴⁰Pytia — kapłanka świątyni Apollina w Delfach w starożytnej Grecji, słynąca z niejasnych przepowiedni, które wygłaszała, siedząc na trójnogu, wśród dymów i oparów wydobywających się ze skalnej pieczary. [przypis edytorski]

marsz, kontrmarsz, bitwa, paf! Leżę na ziemi z zdruzgotaną kością u nogi. Szpital, operacja, tyfus. Rekonwalescencja po lazaretach, rozumie się. Żadnej wiadomości ani z domu, ani od Malwiny. Szpital w Montpellier. O, dobrzy lekarze! Co począć z sobą? *Diable!* Na medycynę chodzić, naturalnie. Półpiąta⁴¹ roku pracy, a żadnej wiadomości stamtąd. Chiński mur, dobrodzieju! Z beretem doktorskim na głowie, z próżnią w kieszeni, dalej do miściny Delfinatu na praktykę. Żadnego tam człowieka, tylko jeden: Beniamin Elleviou, nieszczęśliwy, miły, słabowity i tęskny, sam nie wie do czego, na honor sam, nie wie do czego, do kobiety, której nigdy nie widział oczyma ciała, tylko oczyma duszy widzi co noc we śnie. Tak mi się zwierzył nareszcie i utrzymuje, że tak pięknej kobiety nie ma na świecie. Ha! Beniaminie Elleviou! Pokażę ci piękniejszą niż twego urojenia plód. Miniaturę mej Malwiny zawsze na piersiach nosiłem. Spójrz na ten obraz! On krzyczy: „To ona! To ona, snów moich wcielenie!” Pada, omdlewa, konwulsji dostaje. On pyta: „Gdzie ona?” „W Polsce, jeśli żyje; lecz może nie żyje, bo od lat pięciu, gdy Księżyc w pełni, ona mnie się ukazuje z Ignasiem, z Edwigerem, z Swidwą, a nawet z Panem Andrzejem, po stan w kuntuszu”. On krzyknie: „Pisz do nich!”. „Ileż razy pisałem, nigdy żadnej odpowiedzi”. „Pisz! List prześlę pocztą, odpowiedź będzie niezawodnie, jeśli choć kto z twoich przy życiu pozostał”. Piszę i otrzymuję odpowiedź. Gerwidzie, jeszcze dwie trociczki tu przede mną! Tak jest! Ona umarła na chwilę przed ślubem, w sukni ślubnej, jaką się przedstawiała mnie w snojawi i Beniaminowi we snach. Beniamin uszczęśliwiony wkrótce potem umiera, mówiąc, że na Księżycu spotka się z Malwiną. Mnie obwiniają o przyczynę jego śmierci, unikają mnie jak wampira. Ja sam myślę, że jestem wampirem albo przynajmniej aniołem śmierci. Bieda! Głód, tak, głód, ojczy Gerwidzie, głód w Delfinacie, pomiędzy cudzoziemcami, którzy pragną, żebym sobie poszedł precz, bom zabił dobrego Beniamina. Zawlokłem się na grób jego w nocy i tam... Panie! Nie wiem, czy z rozpacz czy z głodu: umarłem. Teraz tu jestem i szukam tych wszystkich, co umarli i których ja kocham. Muszą tu być, Gerwidzie, wskaż mi do nich drogę, boś ty czarno-księżnik i wiedzieć musisz wszystko, co się u was dzieje, kiedy ci znane tajniki odległej planety ziemskiej. Ach, zlituj się! Gdzie moja miniatura? Gdzie Malwina?

Wycieńczony padłem na krzesło.

5. Kąpiel zapomnienia

Długo doktor Gerwid, wpatrując się czule i bystro w oczy gościa swojego, przemyślał, a nareszcie, bijąc się z radości skrzydłami w głowę, rzekł:

— Aha! Wiem, czego ci potrzeba, mój młody, nieszczęśliwy synu Ziemi, trzeba ci przede wszystkim kąpeli w *aqua oblivionis*, to jest w wodzie zapomnienia. Po cóż pamiętać te wszystkie martwiące ciosy, które cię spotkały na Ziemi? Wyrzuć je z pamięci, inaczej niewiele skorzystasz z twego pobytu na Księżycu.

— Czyż to pomoże, taka kąpiel w wodzie zapomnienia, przeciw wspomnieniom zebranym w ciągu lat dwudziestu sześciu? — zarzucę doktorowi.

— Dwudziestu sześciu? — zawoła Gerwid i doda z dowcipnym uśmiechem: — A ile lat strawiłeś w ciągu tej podróży z Ziemi do Księżyca?

— Chwilę tylko — odpowiadam i rozliczywszy się z wrażeniami tej podróży, dodałem: — Ale ta chwila potrwała może ze sto lat, a może i więcej...

— Może nie daleki jesteś od prawdy, mój panie Serafinie; ale, bądź co bądź, kąpiel w wodzie zapomnienia potrzebna ci, przecież nie lękaj się tego środka pozbycia się choć na czas niejaki pamięci twych dawnych kłopotów.

— Bynajmniej! Sam jestem lekarzem i nie wierzę w jej skuteczność: ale kąpiel zawsze dobra po takiej podróży.

— Więc dalej, oto woda w szklanej wannie, zaraz do niej naleję esencji zapomnienia. Wstąpiłem w kąpiel, zrzuciwszy szlafrok i pantofle.

Skrzydlaty doktor otworzył swą apteczkę wmurowaną w ścianę i wydobyl z niej butelkę z przezroczystym, bezkolorowym płynem, którego wlał kwaterkę do kąpeli.

— Z czego się składa ten płyn, zwany esencją zapomnienia? — spytam.

— Z serc baletniczek, z mózgu wziętych lekarzy, leczących po kilkaset pacjentów na dzień, z policzka szulerów, z języka dentyków, z sumienia przedajnych sędziów, z łez

⁴¹półpiąta (daw.) — pięć bez połowy; cztery i pół. [przypis edytorski]

bigota, z żołądka kaczk i z uczuciowości kury. Naturalnie, że wszystko to należycie wycmuczone w spirytusie, dystylujemy i filtrujemy.

— Wybornys mi, mój kolego, z tą apteką dynamiczno-psychologiczną — rzeknę, śmiejąc się do rozpuku.

— To jednakże środek niezawodny — odpowie gospodarz.

— I to ma mi wyrugować z pamięci wrażenia, które mi się klinem wbiły w duszę?

— Wyruguje. U nas sztuka lekarska daleko zaszła, tak jak w ogóle wszystkie sztuki. Zaraz cię o tym przekonam. Patrz na ten globusik, wiszący u sufitu na cieniutkim druciku. Zgadłbyś, że to zegar mówiący i odpowiadający na pytania? Spytałem go się w języku, którym my przemawiamy w naszym kraju, o godzinę, a zobaczysz, co nastąpi.

Istotnie skrzydlaty doktor zwrócił się do globusika i przemówił kilka wyrazów dla mnie niezrozumiałych.

Globusik natychmiast odpowiedział kilka wyrazów, także dla mnie niezrozumiałych, dźwięcznym i miłym głosem.

— To znaczy, że jest trzydzieści i siedem minut na dziesiątą⁴² — rzecze Gerwid — później się nauczysz z łatwością naszego języka i będziesz mógł sprawdzać sto razy na dzień dobroć tego zegarka. Nie ma w tym żadnego cudu. U nas akustyka daleko zaszła. Telegrafy elektryczne u was dopiero od lat kilku zaprowadzone, już są od dawna zarzucone u nas. Wibracjami powietrza, za pomocą metalowego przyrządu uderzonego przez głos, dowodzimy tych fizycznych cudów i do przesyłania wiadomości już nie potrzebujemy drutów. Przecież znasz telegrafy elektryczne?

— Telegrafy elektryczne? Zdaje mi się, że kiedyś wiedziałem, co to jest, to coś takiego niby poczta, niby iskry... — odpowiem, nie mogąc z pewnością przypomnieć, co właśnie jest telegraf elektryczny.

— Aha! Kąpiel już zaczyna skutkować — powie, uśmiechając się, doktor i dalej rozpowiada mi o postępie fizyki na Księżycu, mianowicie o fotografii, malującej w okamgnieniu kolorami mieszkańców Księżyca, przelatujących po powietrzu.

— Wystaw⁴³ sobie, że każdą pannę, polkującą po powietrzu, możemy przenieść na płótno w wielkości naturalnej, i to kolorami — zaręczał Gerwid i pytał mnie się, czy i u nas panny jeszcze tańczą polkę.

— Nie przypominam sobie — odpowiem.

— A są u was ładne kobiety?

— Zdaje mi się, że są.

— Kochałeś kiedy kobiety?

— Kochałem.

— A jakże jej na imię było? — spyta gospodarz z napiętą uwagą, ale niby to nawiasem.

— Malwina — odpowiem od razu.

— O, zanadto mało esencji serca baletniczki w tej kąpeli, muszę jej dolać, a wkrótce zapomni imienia swej zubóstwionej — rzecze skrzydlaty doktor i wylał w kąpiel cały swój zasób esencji, nim zdołał wygładzić z pamięci imię kochanki.

Potem mnie spytał o me własne imię.

Nie potrafiłem mu na to odpowiedzieć, istotnie zapomniałem, jak się nazywam.

Zresztą wszystkiego tyczącego się mego życia na Ziemi zapomniałem i przykrego doznałem uczucia, bo myśl moja błąkała się w próżni mej duszy, tak jak biedny wędrowiec w Saharze. Tylko to wiedziałem, że w tej ogromnej puszczy jest jakaś piękna oaza, zwana Polską; lecz gdzie leży? I jak jest daleka? O tym najmniejszego nie miałem wyobrażenia. Bezwiedzowość jest to puszcza⁴⁴ w głowie, w sercu i w duszy.

— Wyrwij mnie z tego okropnego stanu, przeklęty czarnoksiężniku, bo się uduszę! — krzyknąłem na gospodarza, przyskakując do niego z pięściami.

On tylko machnął skrzydłami i wskazał mi na mą własną głowę, a na niej stojąc, śmiał się do rozpuku, zupełnie jak opętany.

— Myślisz, że cię w tym stanie pozostawię, kochany mój przyjacielu, odebrałem ci pamięć przeszłości, ale pojętność twą spotęgowałem do najwyższego stopnia i od tej

⁴²trzydzieści i siedem minut na dziesiątą (daw.) — dziś: trzydzieści siedem minut po dziewiątej. [przypis edytorski]

⁴³wystawić sobie coś (daw.) — wyobrazić sobie coś. [przypis edytorski]

⁴⁴puszcza (daw.) — pustynia, pustkowie; tu: pustka. [przypis edytorski]

chwili bez wysilenia nauczysz się w krótkim czasie wszystkiego, co my tutaj na Księżycu wiemy. Nie stracisz na tej zamianie, ręczę ci za to. Oto w tym księgozborze kwintesencja wszystkich nauk przez was uprawianych...

6. Oświata na Księżycu

Gerwid, skoczywszy mi z głowy, pobiegł do szafy także w ścianę wmurowanej, w której leżało ze dwieście mniejszych i większych puszek kształtu zegarków.

— Te zegarki nazywasz książkami? — spytałem zdziwiony.

— Bo te zegarki istotnie są książkami, u nas się nie czyta oczyma, lecz uszami. Nakręć tylko każdy z tych zegarków, a wypowie ci głosem ludzkim od początku aż do końca wszystko to, co zawiera. Chcesz, żeby przestał mówić, to zakręć tą sprężynką; chcesz wrócić do poprzedniego rozdziału lub do przeczytanej myśli, to się tylko spytaj, tym indeksem posuwając go jak w telegrafie elektrycznym, o co ci idzie, a natychmiast wróci maszyna do rozdziału lub do przeczytanej myśli i najspokojniej w świecie, nie gniewając się, powtórzy ci to samo i sto razy, jeżeli tego zażadasz.

— Ależ na to potrzeba znać wasz język — zarzucę mieszkańcowi Księżyca.

— Już nim przemawiasz, mój przyjacielu: własnym językiem zapomniałeś mówić, a naszego się nauczyłeś w chwili, gdyś wyskoczył z tej kąpieli. Przekonaj się tylko: wybierz sobie jaką chcesz książkę i zakręć ją, a zaraz ci zaczniesz gadać, co w sobie zawiera. Tytuły wypisane na każdej książce fosforycznym atramentem, świecącym w ciemności.

Wyciągnąłem książkę pod tytułem *Choroby wieku* i chciałem ją nakręcić, lecz doktor Gerwid rzekł:

— To nudna i przewrotna książka, gotowa ci samego nabawić choroby; nie wiem, jakim sposobem tu się dostała między te mądre książki, chyba ją moja kucharka tu zawlekła. Wybierz co innego.

Wybrałem książkę pod tytułem *Geografia Księżyca* i przekonałem się, że wszystko w niej rozumiem jak najdokładniej, jak gdyby była w polskim języku drukowana, czyli⁴⁵ raczej nastrojona, jak się tu wyrażają.

Zachwycony byłem tą książką, która w prześlicznym, śpiewnym języku opowiadała mi najciekawsze rzeczy o szczęśliwej planecie i o jej dobrych mieszkańcach.

— Otóż i masz najstosowniejszą lekturę na pierwsze dni twego pobytu na Księżycu, potem przejdziesz do historii mieszkańców jego i do innych książek, a wszystko, co ci opowiedzą, pojmiesz i spamiętasz od deski do deski, bo próżnia rozumowa, która w tobie nastąpiła, tak pragnie zapełnienia, że wszystko w sobie pochłonie i umieści. Ja muszę lecieć do księcia gubernatora, który jest chory i mnie zawezwał na konsylium, ty tymczasem prześpij się na tym materacu i na tej poduszce z gutaperki⁴⁶ wydętej dziewiczym oddechem mej pięknej siostrzenicy Lawinii. Wiesz, że piękniejszej kobiety może nie ma na całym Księżycu.

— Ale gdzież jest, doktorze Gerwidzie? Czy tu mieszka u ciebie? Ach, jakże pragnę zapoznać się z nią...

— Widzisz, jak twoje serce pragnie zapełnienia, esencja serc baletniczych wybornie skutkowałą, miłość od dziesięciu lat pielęgnowana znikła jak kamfora. Siostrzenicę Lawinię wyprawilem z siostrzeńcem Cjangim na Wyspę Snu, umyślnie, aby cię tu nie widzieli w tym stanie.

7. Skrzydła

— W jakimże jestem stanie? Prawda, że sukni⁴⁷ nie mam, ale przecież sprowadziwszy mnie tutaj *in naturalibus*⁴⁸, nie odmówiłbyś mi kredytu u twego krawca.

— Nie o suknie tu idzie; cały mój majątek, dość znaczny, jest na twe rozporządzenie — rzecze, uśmiechając się, doktor.

— O cóż tedy idzie?

— O skrzydła, mój przyjacielu. U nas tylko zbrodniarzom, których wy, mieszkańcy Ziemi, na śmierć skazujecie, ucinają skrzydła, a podcinają je przestępcom na mniejszą

⁴⁵czyli — tu: czy też, lub też (daw. konstrukcja z partykułą -li). [przypis edytorski]

⁴⁶gutaperka — substancja zbliżona do kauczuku, otrzymywana z mlecznego soku drzewa gutaperkowego (gutaperkowa: *Palaquium gutta*), występującego na Płw. Malajskim i w Indonezji. [przypis edytorski]

⁴⁷suknie (daw.) — tu: ubranie. [przypis edytorski]

⁴⁸*in naturalibus* (łac.) — w stanie naturalnym; nago. [przypis edytorski]

karę zasługującym. Ależ ty, mój szlachetny przyjacielu i kolego, nie chciałbyś uchodzić w oczach naszych, a najmniej w oczach prześlicznej Lawinii, za zbrodniarza ani za przestępcę.

— Więc cóż będzie ze mną, o okrutny czarnoksiężniku, któryś mnie sprowadził na Księżyc na moje upokorzenie? — spytam zapłakany.

— Nie rozpaczaj przyjacielu: potrę cię balsamem wegetacyjnym po plecach, przyprowadzę ci na nich dwie bańki ciągle ssące i najdalej w kilka dni wyrastać ci zaczną lotki, a za miesiąc urosną ci pyszne skrzydła barwy ciemnoblond, takiej, jakiej są twoje włosy. Nie sprowadzałbym cię na twoją biedę tutaj na Księżyc, na którym już od lat dziesięciu mżolę się nad sposobami przyciągnięcia cię z Ziemi. W tym stanie pokazać się nie możesz nikomu; więc tymczasem, nim ci wyrosną skrzydła, korzystaj z mej biblioteki i naucz się, czego tylko chcesz, bo tyle wejdziesz w ciębie nauki, ile jej miałeś na Ziemi; idź tu tylko o dobry wybór. Nie obciążaj tedy pamięci rzeczami niepotrzebnymi ci. Mnie się zdaje, że powinieneś pozostać przy medycynie, chociaż dotąd nie odniosłeś w tym zawodzie wielkiej zachęty.

— Więc ja byłem medykiem? Dalibóg, już o tym zapomniałem.

— Za tydzień będziesz lepszym medykiem jak kiedykolwiek. My na tych samych podstawach, co i wy, zbudowaliśmy Eskulapowi⁴⁹ świątynię, tylko ją wyżej wzniesliśmy.

Mówiąc o tym i o podobnych rzeczach, doktor Gerwid, który był wielkim dygnitarzem w hierarchii medycznej, ubrał się w spodnie z złocistym lampasem, w mundur bogato haftowany, przypiął szpadę do boku, wsadził kapelusz stosowany⁵⁰ na głowę i ozdobił się kilkoma orderami.

Dziwnie i majestatycznie wyglądał w tym ubraniu i ze skrzydłami, które sobie starannie wypierzył i wysmarował przedziwnie pachnącym olejkiem.

Potem dobył z kieszeni coś z tła jedwabnego, złożonego i zwiniętego w niedużą trąbkę. Rozłożył to tło na podłodze i przykręcił jego jeden koniec do dużej, kamiennej butelki stojącej w kącie. Zaraz też ów przyrząd napelnić się zaczął gazem i przybrał kształt dość sporej ryby. Był to po prostu balon w kształcie ryby, pięknie malowany i karmazynowymi skrzelami opatrzone.

— Człowiek już niedzisiejszy, mój przyjacielu — powie doktor — już moje skrzydła nie tak mocne, jak były kiedyś, po cóż je mam nękać więcej? Tak, za pomocą tego konika, którego noszę w kieszeni, jazda daleko lepiej idzie, tylko czasem machnę skrzydłem i z łatwością szybuję po powietrzu. A jak idzie z wiatrem, to i skrzydłami machać nie potrzebuję, tylko je rozepnę, nastawię na wiatr i dalej jazda. Przecież i ty będziesz musiał posługiwać się tym konikiem w początku, nim nabierzesz wprawy.

Już się doktor miał puszczać pod obłoki na swej rybie, gdy nagle zabrzmiała w powietrzu nad samą wieżą prześliczna muzyka licznej orkiestry.

— Co to jest, na miłość Pana Boga? — spytam oczarowany i zadziwiony.

— To nasi dyletanci⁵¹ i wirtuozi z towarzystwa filharmonijnego, którzy mniemając, że Lawinia jeszcze bawi u mnie, wyprawiają jej serenadę. Niech sobie grają na twe przywitanie; powiem im, że Lawinia słaba, nie może im się pokazać w oknie i podziękować.

— Ależ ja słyszę głos fortepianu, a nawet dwóch, i to precudownie brzmiących.

— Cóż w tym dziwnego? Przywieźli fortepiany na ogromnych balonach, do których się przyprzęgło kilkunastu niższych synów Orfeusza⁵², którzy przy tym jeszcze grają na trąbce, na klarncie, na tamburnie, triangułu i bębnie. Podobna usługa i takiego rodzaju hołd składany piękności nie krzywdzi u nas nikogo. Ale może byś się posilił, kochany gościu, nim spać pójdziesz. W owej kryształowej butelce jest nektar tokajowy, w porcelanowej puszcze ambrozja z wątróbek bekasich. Bądź zdrów. Zobaczymy się za osiem godzin.

⁴⁹*Eskulap* (mit. rzym.) — zlatynizowana forma imienia Asklepiosa, greckiego boga sztuki lekarskiej. [przypis edytorski]

⁵⁰*kapelusz stosowany* (daw.) — bikorn (dwuróg), rodzaj kapelusza powszechnego w XVIII i XIX w., szczególnie w wojsku i w marynarce, kojarzonego często z Napoleonem Bonaparte. [przypis edytorski]

⁵¹*dyletant* (daw.) — amator; człowiek zajmujący się jakąś dziedziną nauki a. sztuki z zamilowania, niezawodowo i nie na mocy formalnego wykształcenia w tym kierunku. [przypis edytorski]

⁵²*Orfeusz* (mit. gr.) — niezrównany poeta i pieśniarz, jego muzyka miała wzruszać nawet zwierzęta i uspokajać wzburzone morze. [przypis edytorski]

Pocziwy doktor Gerwid uściskał mnie jak najserdeczniej i pobłogosławił, a potem usiadłszy na swą rybę i odpiąwszy ją od podłogi, wyleciał na niej przez boczne okno w powietrze.

Długo jeszcze krążyła muzyka nad wieżą i wkoło niej, czarując mnie i zachwycając, potem powoli oddalała się, nie przestając się odzywać; nareszcie usnąłem po raz pierwszy na Księżycu.

8. Noc i myśli

Na pościeli wydętej dziewczym oddechem prześlicznej Lawinii o czymże miałem marzyć, jeżeli nie o uroczej właścicielce tego oddechu, na którym ja, niegodny syn Ziemi, spałem jak chłop na grochowinach.

Ach, jak musi być powabna młoda i wysmukła dziewczyna, z skrzydłami długimi, rozłożystymi, barwy włosów swoich? Taka kobieta to istny anioł; żadna wyobraźnia nie może sobie wystawić⁵³ coś piękniejszego i szczytniejszego jak taka kobieta. Skrzydła dodają majestatyczności; nawet mój gospodarz, chociaż czerwony, dziobaty, zwiędły na twarzy i długim nosem wysadzony, chociaż mały i pochyło się noszący, jednakże imponująco wygląda ze swymi szpaczymi skrzydłami, zwłaszcza w stosowanym kapeluszu, przy długiej szpadzie i w ostrogach.

Żeby mnie tylko jak najprędzej urosły skrzydła, zaraz poleciałbym na Wyspę Snu po piękną Lawinię.

Ale cóż to za Wyspa Snu? Spytajmy się naszej gadającej książki.

Wyspa Snu, powiada książka, leży prawie w środku Morza Sennego⁵⁴, przegradzającego Jasnogród od Ciemnostanu, i w tej chwili należy do Lamy Ciemnostańskiego. Wyspa tak nazwana od własności usypiania ludzi i zwierząt zapachem niezliczonego mnóstwa kwiatów odurzających, które tam rosną. Lekarze przepisują pobyt na tej wyspie osobom nerwowym, wycieńczonym, zbyt żywym, rozkochanym lub miotanym zgryzotami i niedawno rzeczywisty lekarz stanu doktor Gerwid wystawił tam znakomity zakład somnopatyczny, który zwabia do siebie wielką ilość wyższej szlachty Ciemnostanu, prawie ciągle dlatego chorej, że się niczym nie zatrudnia.

Oto się dowiedziałem od jednego razu bardzo wielu rzeczy.

Wyspa Snu jest zdobyczą bardzo ważną dla medycyny i dla ludzkości, to przyznać muszę, ale czemuż Lawinia wysłana została do tej wyspy? Czy dlatego, że jej wuj tam ma zakład? Czy dlatego, że ona potrzebuje kuracji?

Książka powiedziała, że wysoka szlachta ciemnostańska prawie zawsze choruje wskutek beczynności. Toż samo dzieje się i u nas, jeśli się nie mylę: u nas próżniacy chorują, a pracowici ludzie, nieumiejący *przemysłem*⁵⁵ nadrabiać, umierają z głodu, gdy zachorują wskutek znoju i wysilenia.

Sławny sobie ten Ciemnostan, zobaczymy, co o nim opowie książka.

Ciemnostan jest ogromny kraj, położony na północnej hemisferze Księżycy, pomiędzy takim a takim stopniem szerokości geograficznej. Ciemnostanowie rodzą się, tak jak i inni mieszkańcy Księżycy, z skrzydłami i w tym się natura bardzo pomyliła, że wszystkich nierównego stanu Selenitów, czyli mieszkańców Księżycy, równymi środkami przenoszenia się z miejsca na miejsce obdarzyła.

Wiele jeszcze innych, również budujących rzeczy, opowiadała mi geografia Księżycy, przez szlachcica ciemnostańskiego napisana.

Należąc jeszcze wówczas do rzędu nieskrzydlatych istot, oburzałem się na barbarzyńskie prawa, skazujące niektórych mieszkańców tak strasznie górzystej krainy na chodzenie piechotą lub na najmowanie przewozowych ryb, jeśli uzyskali pozwolenie przenoszenia się z jednego odległego miejsca na drugie. Później jednakże, gdy i mnie skrzydła urosły, zacząłem, wyznać to muszę ze wstydem, chwilami zupełnie inaczej osądzać przywilej la-

⁵³wystawić sobie coś (daw.) — wyobrazić sobie coś. [przypis edytorski]

⁵⁴Morze Senne — dziś popr.: Bagno Snu (łac. *Palus Somni*), ciemny, pokryty zastygłym bazaltem obszar na Księżycu; dawni astronomowie ciemne obszary na tarczy Księżycy uważali za tereny pokryte wodą, dlatego nazywano je morzami, zatokami, bagnami i jeziorami; współcześnie nadal stosuje się dawne lacińskie nazwy tych formacji. [przypis edytorski]

⁵⁵przemysłem (daw.) — tu: sposobem (ale przez zastosowanie wyróżnienia słowa w tekście znaczenie nawiązuje też do przemysłu jako masowego, maszynowego wytwórstwa towarów i usług). [przypis edytorski]

tania po powietrzu i przekraczania dowolnie granic różnych krajów. Ale później o tym.

9. Układy

Mój gospodarz przyleciał dopiero, gdy całą geografie Księżyca przeczytał i pochłoniął w siebie od deski do deski. Znalazł mnie prawie zanadto ciekawym pod względem selenografii i nastarczyć nie mógł odpowiadać na me pytania o charakterystyce różnych narodów Księżyca zamieszkujących.

— Na Boga! — rzecze rzeczywisty lekarz stanu. — Obawiam się, żebyś sobie nie zatkał wszystkich szuflad twej wiedzy tą selenografią. Nie zapomniałeś ani punktu, ani przecinka z tej diabelskiej książki, a ja, lubo⁵⁶ wiem wiele, nie znam jednakże z dokładnością objętości twej głowy; może już jesteś niedaleki od punktu nasycenia? Niejeden uchodzący za wielkiego mędrca nie zna⁵⁷ ani o dziesiątej części tego, coś ty połknął i spamiętał z tej książki. Ja ciebie nie chcę wykierować na geografa, lecz na lekarza.

— Przede wszystkim tu idzie o skrzydła, mój drogi i dostoyny przyjacielu; dalej smaruj mnie swym balsamem skrzydłodawczym i stawiaj mi bańki ciągle ssące. Skrzydeł mi potrzeba, skrzydeł i to jak najprędzej!

— Skrzydeł ci potrzeba, skrzydeł i to jak najprędzej! — rzecze doktor Gerwid, uśmiechając się szyderczo i wypróżniając swą rybę z gazu.

— Skrzydeł! Tak nieocenionych organów, których Bóg nie odmówił żadnemu synowi Księżyca.

— A cóż mi dasz za te skrzydła, miły Nafirze? Muszę cię tu nawiasowo uwiadomić, że twoje imię, któreś na Ziemi nosił, znaczy naszym językiem Nafir. Więc cóż mi dasz za te skrzydła, miły Nafirze?

— Co dam za te skrzydła? Cóż ci dać mogę? Wpadłem do ciebie ubrany i bogaty jak nowo narodzone dziecko, nic ci dać nie mogę, niestety!...

— Możesz mi dać bardzo wiele, mój drogi przyjacielu — rzecze Gerwid, wydobywszy z biurka arkuusz zapisanego kilkunastu wierszami papieru i doda: — Twój podpis... nic więcej.

— Zobaczmy na co⁵⁸: „Niżej podpisany syn Ziemi Nafir zobowiązuje się służyć swemu przyjacielowi Gerwidowi radą i czynem wszędzie, gdzie będzie mógł, i gdy do tego zostanie wezwany; i przyrzeka nigdy mu nie szkodzić i źle o nim nie myśleć, nawet gdyby do tego miał mieć powody⁵⁹”. Nie podpiszę tego kontraktu, dostoyny doktorze: myślom rozkazywać nie można, dobrych uczynków za złe, równy od równego, ani nawet pan od sługi spodziewać się nie ma prawa. Wolę wrócić na Ziemię, gdzie zdaje mi się żaden szlachetnie myślący i uczony człowiek takich ofiar nigdy się nie domaga od bliźniego. Od was spodziewałem się jeszcze wyższych pojęć pod względem szlachetności.

— Nie ze wszystkim widać zapomniałeś, co się dzieje na Ziemi, mój przyjacielu, bo jeszcze w tobie pokutują jakieś pojęcia, któreś chyba z mlekiem wyssał — rzecze Gerwid, drąc kontrakt, i dodał: — Była to tylko próba charakteru, mój dobry gościu; ciesz się, że z niej wyszedłeś z honorem; twoja szlachetność jest dla mnie dostateczną rękojmią, będziesz miał przepyszne skrzydła najdalej za miesiąc.

Namaścił mnie na plecach balsamem, od którego by, jak utrzymywał, i z pięty skrzydła wyrosły i przystawił mi na same łopatki dwie silnie ssące bańki z gutaperki.

— Teraz się weź do książek lekarskich, nie tracąc czasu na inne nauki, jeśli sobie chcesz u nas zabezpieczyć niezawisłe⁶⁰ położenie, sam będę twoim teukrem, to jest przyjacielem i woźnicą; sam cię wprowadzę w praktykę, zaczynając od pierwszej dostojności naszej prowincji — rzekł Gerwid i pośpieszył na dolne piętro, gdzie go oczekiwali pacjenci, przybiegli piechotą, na balonach i na skrzydłach. Widziałem, jak jedna ogromnie opasła mamka przyleciała z chorym niemowlęciem siłą własnych skrzydeł. Płakała wniebogłoso, szybując jak duża indyka po powietrzu.

⁵⁶lubo (daw.) — choć, chociaż. [przypis edytorski]

⁵⁷znać o czymś (daw.) — wiedzieć o czymś, znać coś. [przypis edytorski]

⁵⁸Zobaczmy na co — w domyśle: na co się zgodzę składając podpis. [przypis edytorski]

⁵⁹nawet gdyby do tego miał mieć powody (...) — nawet gdyby sądził, że ma do tego powody. [przypis edytorski]

⁶⁰niezawisły (daw.) — niezależny. [przypis edytorski]

10. Latanie skrzydłami i czuciem

Więc wróciłem do medycyny, mniemając, że się jej po pierwszy raz uczę, jednakże w ciągu mych studiów ocknęły się z zapomnienia wszystkie wprzód tak mozolnie zebrane wiadomości i zdobyte doświadczenia. W zapomnieniu pozostało tylko to, co mi martwiąc lub zasmucające myśli nasuwać mogło, a żem tych swowolnie⁶¹ nie budził z letargu, to się każdy domyśleć może. Czulem się szczęśliwy w nadziei jeszcze większego szczęścia, a skrzydła wyrastać mi zaczęły z początku jak małe bielki, a potem jak gałazki.

Już w końcu trzeciego tygodnia mego pobytu na Księżycu puszczałem się na rybie mego gospodarza nocną porą w obszar niebieski, potem bez pomocy ryby odbywałem ćwiczenia lotne w ogrodzie, nareszcie wlatywałem z ogrodu na wieżę i nazad, w końcu czwartego tygodnia latałem jak orzeł na tęgich ciemnoblonde skrzydłach, które stały się dla mnie powodem niesłychanej dumy i rozkoszy.

Często w tym czasie, oddając się gorliwie nauce i sztuce latania, myślałem o pięknej Lawinii, siostrzenicy gospodarza, który zadowolony z mego postępowania i szczęścia, nie przestawał mi okazywać najczulszej przyjaźni.

Nie wiem, czemu mam przypisać to ciągle zajęcie, którego przedmiotem była dla mnie ta obca, tylko z opowiadań Gerwida znana mi osoba. Lubilem o niej rozmawiać ze starym kawalerem i on także często wszczynał o niej rozmowę, i jak się zdawało, żywił we mnie chęć poznania jej może umyślnie, bym się nią zajął na dobre, jeszcze nim ją poznam. Dopiął tego, jeżeli takie były jego zamiary: może nawet zanadto skutecznie działały jego rozmowy, bo raz zagrzany, czy to własnej wyobraźni zapalem, czy też nektarem winnym, któremu może użył zanadto wiele, wypilem z mej poduszki oddech Lawinii, którym była nadęta, i od tej chwili jakiś nowy duch wystąpił w me ciało, odezwały się we mnie odgłosy jakichś dawnych, sympatycznych uczuć, drgających w duszy mojej jak chaotyczne harmonie ubiegłych wrażeń.

— Dostojny mój przyjacielu — rzekłem razu pewnego do Gerwida — jak też wygląda twoja siostrzenica Lawinia? Daj mi jej rysopis.

— Jak też ją sobie malujesz w swej wyobraźni z tego, co ci nieraz mówiłem o jej charakterze, temperamencie i humorze? — odpowie Gerwid.

— Przedstawiam ją sobie wysoką, wysmukłą, białą, z niebieskimi oczyma, długimi jasnymi włosami i rozłożystymi skrzydłami złocistej barwy.

— W niczym nie chybiłeś, opisałeś ją jak najdoskonalej. Lecz któż ci powiedział, że tak wygląda? Nie sposób, żebyś sobie mógł wymarzyć tak szczegółowe i prawdziwe wyobrażenie o nieznaney ci osobie.

— Któż mi mógł powiedzieć jak wygląda, kiedy prócz ciebie z nikim dotychczas nie rozmawiałem na Księżycu?

— To ci chyba ta poduszka, na której śpisz, wydała tajemnicę? — rzecze Gerwid, śmiejąc się do rozpuku, zacierając ręce z radości i bijąc się jak szalony skrzydłem w skrzydło.

Zarumieniłem się po uszy jak smarkacz złapany z ręką w cukiernicze i zacząłem się gniewać, aby pokryć ogarniający mnie wstyd.

— Czego się tu wstydzisz? — rzecze stary Gerwid. — Ja w twoim wieku zjadłem raz różę zmiętoszoną w rękę mej ubóstwionej, tyś wypił.

— Ależ broń Boże! Jakie dzikie przypuszczenie! Ja miałbym ubóstwiać osobę, której wcale nie znam, i dopuścić się takiego szaleństwa z gutaperkową poduszką? Przecież jeszcze nie jestem wariatem.

— Ale jesteś rozkochany, nic w tym tak złego, mój Nafirze. Owszem, pragnę cię przywiązać do Księżyca węzłami nierozdzielnymi, żebyś nigdy nie zatęsknił do Ziemi, na której wiele złego doznałeś, lubo z tego już nic nie pamiętasz. Jeśli wszystko tak pójdzie, jak się spodziewam i życzę, to będziesz małżonkiem Lawinii. Przede wszystkim staraj się pozyskać łaski księcia wielkorządcy, któremu cię przedstawię jutro. Już jest uprzedzony o twym przybyciu i pragnie cię poznać. Od niego głównie zależy twój los na Księżycu, nie posiadając bowiem żadnych papierów, nie mógłbyś wejść w kategorię prawnych mieszkańców Księżyca bez protekcji jakiego wielkiego dygnitarza; dlatego też nie ukazy-

⁶¹swowolnie (daw.) — tu: własnowolnie, dobrowolnie. [przypis edytorski]

wałem cię nikomu, aby się nie dowiedziano pokątną drogą, że tu ukrywam jakiego zbiega z Ciemnostonu lub ze Snogrodu, za którego by cię niezawodnie poczytano.

11. Księżę Wielkorządca

Jedziemy do wielkorządcy na dwóch lekko złoconych, ceremonialnych rybach; doktor Gerwid w mundurze i przy szpadzie, ja zaś w czarnym fraku, ale obaj z parasolami, bo deszcz padał dość mocny.

Zajechaliśmy przed główne okno na drugim piętrze, przed którym stało na gzymsach dwóch szyldwachów⁶² prezentujących broń przed oficerami, a kilku żandarmów i dozorców policyjnych krzątało się w powietrzu i robiło porządek. W sali audiencyjnej czekało bardzo wiele gości i petycjonariuszów. Usiedliśmy, zwinawszy wprzód nasze koniki i schowawszy je do kieszeni.

— Widzisz tego przystojnego oficera w białym mundurze, z czarnymi, złotem haftowanymi wyłogami? — spyta mnie Gerwid.

— Tego bruneta z czarnymi skrzydłami, z nadzwyczaj ujmującą, melancholiczną twarzą?

— Tegoż samego. To jest syn, a zarazem adiutant księcia wielkorządcy. Niezawodnie się do nas zbliży, skoro tylko nas zobaczy. O ile ojciec jest surowym i po prostu powiadziawszy, starym żołnierzem, o tyle syn jest okrzesanym, a nawet estetykiem: doskonały muzyk, dobry malarz, wyborny tancerz, wszystko co tylko chcesz, a przy tym najmiłszy człowiek ze strony charakteru — zaręczał Gerwid.

— Wszystko to wybitne na jego miłej fizjonomii. Nie wiem czemu, patrząc na niego, serce mi drży z radości, tak jak gdybym spotkał dawnego znajomego — powiem z zapalem, nie spuszczać oka z prześlicznego oficera, który rozmawiał kolejno z petycjonariuszkami czekającymi na posłuchanie i zdawał się szczerzy brać udział w ich sprawach. Nareszcie nas spostrzegł i natychmiast przystąpił do nas z rozjaśnioną twarzą.

— Księżę Neuiabi, pozwól sobie przedstawić mego przyjaciela Nafira — rzecze Gerwid do oficera, zrywając się z krzesła równymi skrzydłami.

Młody książę ścisnął mnie z serdeczną przyjacielskością za ręce i wzruszonym głosem witał najgrzeczniejszymi wyrazami, zaręczając, że wyglądał z niecierpliwością chwili poznania się ze mną. Potem nas zaprosił do ojca, nalegając, abyśmy mu odradzili dawanie audiencji, bo istotnie jeszcze nie przyszedł do sił po swej długiej chorobie.

Zastaliśmy sędziwego wielkorządcę w fotelu, w surducie mundurowym, z bieluteńką jak gołąb głową i z takimiż skrzydłami, już dobrze przetrzebionymi i zwieszonymi na dół.

Nadzwyczaj był wysoki, twarz miał dość czerstwą i marsowatą, wąsy bieluteńkie i siwe, błyskające jeszcze oczy.

— A witajże mi, witaj miły gościu, o którym mi przyjaciel Gerwid tyle dobrego opowiedział — rzecze dostojny starzec, podawszy mi rękę i przyciągając mnie bliżej do siebie, aby mi się lepiej przypatrzeć.

Mnie ogarnęła do niego tak nagła sympatia, że mi łzy wystąpiły w oczy.

— Czego płaczesz? Czemuś tak wzruszony, mój dobry panie Nafir? — spyta starzec także wzruszonym głosem.

— Istotnie nie wiem czemu, może dlatego, że nie spodziewałem się tak łaskawego przyjęcia. Księżę raczy przebaczyć, ale patrząc na niego, zdaje mi się, jak gdybym widział kogoś, co mi głęboko utkwiał w sercu — rzekłem zmieszany, łez moich nie mogąc powściągnąć.

Księżę i doktor spojrzeli po sobie wzrokiem wymownym i jak gdyby potwierdzającym jakąś myśl tajemną, którą obaj tylko znali, a młody książę ciągle patrzył na mnie, jak człowiek silący się coś sobie przypomnieć, co już głęboko zagrzebano w niepamięci.

— Nie to, nie to, mój młody przyjacielu — rzecze starzec — któż by tu był podobny do starego księcia Wadwis, już by przez to samo był sławny na całym Księżycu, tylko widać dobre masz serce i litujesz się nad życiem starego, zgrzybiałego żołnierza, który w tym wieku i stanie jeszcze nie może odpocząć, a już żyć nie pragnie.

— Któż by nie pragnął żyć na tym pięknym Księżycu, między tak dobrymi ludźmi? — rzeknę, nie mogąc się zdobyć na coś lepszego.

⁶²szyldwach (daw.) — żołnierz na warcie, strażnik. [przypis edytorski]

— Pewno, pewno — odpowie książę — ale na to trzeba umieć latać na tych młodych skrzydłach, jakie ty masz, a nie tak mizernymi lotkami, jak tam u mnie wiszą. Miałem ci i ja kiedyś skrzydła, tak dobrze jak mój syn Neuiabi i często mi się ostrogi w nich zaplątywały, ale nareszcie się wypierzyły i nie chcą odrastać więcej. Przyjacielu, masz być tak uczonym lekarzem, jak drugiego nie znajdzie na Księżycu, racz wejrzeć w mój organizm badawczym wzrokiem i wysledzić, czy można jeszcze czym odżywić to moje zgrzybiałe ciało.

— Wobec cudownego lekarza, dostojnego przyjaciela mojego Gerwida, którego lekarstw sam doświadczyłem skuteczności, czyżbym mógł się popisywać z jakimi radami? — rzeknę ze skromnością.

— Mości książę — powie Gerwid — jeszcze raz powtarzam, co już nieraz zaręczałem: w jego głowie mieści się wszystko, co tylko najmądrze książki w sobie zawierają; w mojej pozostało tylko echo tego, co on wie w zupełności; jeżeli kto, to on może, skupiwszy swe ogromne światło w jedno ognisko, wymyślić środek od nas tak upragniony, odżywienia cię, a może nawet odmłodzenia. Daj mu książę tylko czas do namysłu, a ręczę za skutek. Nie na darmo sprowadziłem go z tak daleka i nie na darmo wyleczyłem go ze wszystkich wspomnień, tłumiących jego wiedzę. Na to tu jesteś Nafirze, żebyś nam postawił na nogi naszego dobroczyńcę księcia wielkorządę, od tego zawisł los twój na Księżycu.

Teraz dopiero pojąłem, dlaczego jestem przyciągnięty z Ziemi na Księżyc, i zakłopotany podrapałem się rękoma i skrzydłami w głowę.

— Ha! — rzekłem, twórczości świętą iskrą przejęty. — Jest tu jednakże w tej głowie jakaś mała myśl, z której może się wyrodzić coś do odkrycia pożądanego środka prowadzącego.

— Nie mówiłem, mości książę? — zawoła Gerwid, zacierając ręce i bijąc się radośnie w skrzydła. — Z tak bogatej i świeżej wiedzy musi wyrosnąć myśl strzelista i wielka, daj mu tylko, książę, cokolwiek czasu, a ja będę umiał zaostrzyć usilność mego przyjaciela wiadomymi mi środkami.

Stary wielkorządca aż podskoczył z radości, ale, nie wiem czemu, w tej chwili młody książę, z napiętą uwagą przysłuchujący się, uderzył się w głowę i zbladł jak człowiek przerażony.

Czyby nie miał kochać ojca swojego? Czy nie życzy mu długiego życia? Bardzo mnie zmartwiło to pomimowolne poruszenie młodego księcia i postanowiłem sobie dociec jego przyczyn.

Przed wszystkim radziłem, aby sobie stary książę odpoczął i nie zatrudniał się żadnymi sprawami stanu, potem prosiłem, aby mi wolno było przylecieć wieczorem z lampką argandzką, za pomocą której można obejrzeć wskroś całe ciało ludzkie i przekonać się o stanie wewnętrznym wszystkich organów. Tę lampkę argandzką wydoskonalilem podczas mego miesięcznego pobytu na Księżycu i pierwszy ją zastosowałem do użytku lekarskiego.

Stary książę i Gerwid nie mogli się posiąść z radości. Młody książę został wysłany z wiadomościem, że dziś audiencji nie będzie, a nas zatrzymano na małe śniadanie.

12. Książę Neuiabi

Wiele ze mną rozmawiał książę Neuiabi i o tym, i o owym, o swych kampaniach przeciw Ciemnostanowi, w którym był razy kilka, i dziwne mi opowiadał szczegóły o tym kraju, który nie jest tak górzysty jak południowa hemisfera Księżyca, lecz owszem płaski, wcale urodzajny, wydający bardzo wiele bydła, zboża i drogiego kruszcu, a pomimo tego ubogi, bo wszystkie zasoby kraju wychodzą na zakupowanie cudzoziemskich cacek dla arystokracji ciemnostańskiej, lubiącej się bawić i stroić jak dzieci.

Potem młody książę zwrócił rozmowę na przedmioty potoczne i pomiędzy innymi rzeczami spytał się mnie, czy panna Lawinia już wróciła do domu wujaszka.

— Nie wróciła jeszcze, a czy ją zna książę?

— Widziałem ją razy kilka przelatującą na spacer, do kościoła i do teatru — odpowie książę.

— Ma być bardzo ładna, czy prawda? — spytam z bijącym sercem.

— Jak do gustu, mój panie Nafirze, wysoka, wysmukła, blondynka, z szafirowymi oczyma i długimi, złocistymi włosami. Ale któż ci opowiadał o jej piękności?

Państwo, Bogactwo,
Pozycja społeczna

— Doktor Gerwid.

— Sam kochany wujaszek zachwalał swą siostrzenicę, to wieloznaczące — rzecz jak gdyby do siebie młodzieniec z oczywistym zakłopotaniem. — Lecz po cóż ją wysłał na Wyspę Snu? Nie powiedział tego panu?

— Nie powiedział i ja nie śmiałem wypytywać go o to. Przecież nie jest chora, zdaje się...

— Nie samych tylko chorych wysyłają tam na mieszkanie, wiesz pan przecie, że są prezerwatywy⁶³, zabezpieczające od wpływu narkotycznego roślin tam kwitnących. Sami tam urodzeni i wychowani mieszkańcy doświadczają tego wpływu tylko do pewnego stopnia: ciągle pozostają w jakimś stanie odurzenia umysłowego, widać im dość przyjemnego, bo z niego wyjść nie pragną, tylko chyba chwilami, niedługo trwającymi. Dlatego też ich myśli i czyny noszą cechę albo w oczy bijącej niedbałości, nieudolności, albo też gorączkowej egzaltacji. Na całej wyspie nie zobaczysz długotrwałego pomnika usilności ludzkiej, ale często obok walących się chat w najbrudniejszym zaułku zoczysz dowód pychy arystokratycznej: jakiś świetny pałac z herbami, basztami, salami rycerskimi nowo postawionymi, a napelnionymi mnóstwem portretów rodzinnych zakupionych u antykwariuszów lub też zbroją sprowadzoną z zagranicy.

— Żeście też sobie, mieszkańcy Jasnogrodu, dali wydrzeć tę wyspę Ciemnostanowi?

— Widzisz, panie Nafirze, my sami nie wiemy, czy nam posiadanie tej wyspy korzyść lub stratę przynosiło. Umysły mieszkańców Snu są pod wszystkimi względami nadzwyczaj rozdwojone. Teraz snogrodzianie sami nie wiedzą, co mają myśleć, życzyć sobie lub pragnąć, i rzucili się jednomyślnie prawie w objęcia religii, którą tak pojmują jak wszystkie inne rzeczy, to jest rzewnie, lecz nieudolnie, zbyt wiele sercem, a zbyt mało rozumem.

— Czy i w Snogrodzie łamią chłopom lotki, a mieszczańom wyskubują po jednym skrzydle?

— Tam jest niby inny system dzielenia ludności na stany: każdemu wolno nosić skrzydła, który za nie opłaca podatek. Zobaczysz tam ubogich hrabiów i książąt, chodzących piechotą z wyskubanymi skrzydłami, zwieszonymi na dół jak płetwy, a w tym samym czasie widzisz brodatych Żydów latających na pysznych skrzydłach.

— Wielki Boże w Niebiosach! Żydzi na Księżycu?! — zawołałem, chwytając się rękoma i skrzydłami za głowę.

— Tu u nas, w Jasnogrodzie, tak dobrze jak gdyby ich nie było: porównani w obliczu prawa z nami wszystkimi, wsiąkli do towarzystwa.

— Że to panna Lawinia, osoba, jak się zdaje, tak dobrze chowana, lubi zamieszkiwać taki kraj?

— O! Nie myśl, żeby Snogród był pozbawiony uroków. Kobiety tam błyszczą wszelkimi powabami piękna przyrodzonego i zdobytego talentem, a nawet nauką; muzyka stoi na wysokim stopniu w Snogrodzie, a ten stan półsenności poetycznej, w którym prawie bezprzestannie pozostają dobrze wychowani i niczym niezatrudnieni ludzie, nadzwyczaj się podoba romantycznym umysłom. Panna Lawinia, o ile mi wiadomo, jest tego usposobienia umysłu i kilka razy na rok wylatuje ze swym braciszkiem do Snogrodu, gdzie wujaszek ma prześliczny pałacyk z parkiem, polami i lasami, obok zakładu somnopatycznego, którego jest założycielem i właścicielem. Tam sobie żyje panna Lawinia swobodnie i w przepychu, jak jaka królowna, w orszaku najświetniejszych dam okolicy, a jej braciszek, bardzo miły, lecz uczyć się niechący chłopaczek, zbija bąki z podobnymi sobie synami arystokracji.

— Wszystko to, mości książę, zaostrza mą ciekawość, muszę się kiedy puścić do Snogrodu na mych skrzydłach lub nareszcie na mej rybie, która mi ułatwi przekroczenie morza, podobno tylko z dwadzieścia pięć mil szerokiego. Ma się rozumieć, że wezmę z sobą busołę.

— Przede wszystkim nie zapomnij paszportu, bo urzędnicy graniczni w Snogrodzie nikogo nie wpuszczają bez paszportu, wizowanego przez ambasadora lub przynajmniej konsula ciemnostańskiego — rzecz księżę.

— Chyba żartujesz mości książę, nie ma granic dla istot skrzydlatych! — rzeknę, pewny, że książę tylko żartem wspomniał o granicy.

Sen, Państwo, Obywatel,
Religia, Serce, Rozum

Pozycja społeczna, Chłop,
Mieszczanin, Żyd,
Obywatel

⁶³prezerwatywa (daw., z łac.) — tu: środek ochronny, zapobiegawczy. [przypis edytorski]

— Nie myl się pan, są w Snogrodzie granice dobrze strzeżone, tak jak i są Żydzi ciągle tylko o kontrabandzie myślący.

— W jaki sposób można by otoczyć wyspę całą granicą nieprzebytą dla ptaka lub dla skrzydlatego człowieka?

— Na sześćset kroków od ziemi dosięgnie dobra strzelba i zabija, a wyżej są na kilku wysokościach w atmosferze, niezbyt wysokiej, Księżyc porozciągane druty elektryczne, zabijające iskrami na kilkaset kroków od siebie wszelkie żyjące stworzenie. Przy tym skrzydlate patrole czuwają wszędzie, a nocną porą świecą owe druty jak zorza północna i światłem otaczają całą wyspę, tak że żadna istota nie przejdzie pod nimi, nie będąc dostrzeżona.

— A w Jasnogrodzie są także granice?

— Są, ale tylko ziemskie dla bydła, które stamtąd często przychodzi z zarazą, i dla ludzi nieskrzydlatych, pozbawionych u nas praw obywatelskich za wykroczenia, a w tamtych krajach pozbawionych pojęcia o godności ludzkiej za to, że się urodzili w niższym stanie.

— A to widać u państwa i dobre, i złe szczególnie wygórowało i odbija się jaskrawszymi barwami jak na Ziemi — rzeknę do oświecającego mnie księcia Neuiabi.

— A skądże pan wiedzieć może, co się dzieje na Ziemi? — spyta książę z nadzwyczajną skwapliwością, spozierając na mnie ciekawie i uważnie swymi czarnymi, nadzwyczaj pięknymi oczyma.

— Śniło mi się przez czas długi, że na Ziemi — odpowiedziałem, nie będąc wówczas pewnym, czy się mylę lub czy kłamię, bo pamięć moja co do pochodzenia chwilami się przebudzała, lubo⁶⁴ w następnej chwili znowu usypiała.

— Ach! Wystaw⁶⁵ sobie, kochany panie Nafirze, że i ja taki sen miałem, i to przez długi czas, kiedy mnie lekarze skazali na sześciotygodniowy pobyt na Wyspie Snu, którego to czas przemarzyłem całkiem tylko o Ziemi i o mym pobycie na tej ogromnej planecie, której widzimy góry, morza, jeziora, miasta, a nawet główne rzeki gołym okiem jak na dłoni. Ale posmak, który mi został po tym śnie, nie jest przyjemny i wcale nie odpowiada okazałości tego rzęśistego światła, o którym mieszkańcy Ciemnostanu żadnego nie mają wyobrażenia, a nas, jasnogrodzian, tak zachwyca. Wiesz co, panie Nafirze, w tych marzeniach i o tobie, nieznanym mi do tej chwili, śnić mi się musiało; bo jest myśl, która mi dopiero teraz do głowy przyszła. Czemuż twoje ukazanie się takie na mnie wywarło wrażenie? Nadaremnie śledzę i śledzę, gdzie ciebie widzieć mogłem, gdzie cię spotkałem. Urodziłeś się i wychowałeś, jak mi doktor Gerwid zaręcza, w mieście odległym, którego nigdy nie zwiedzałem i któregoś ty nigdy nie opuszczałeś, więc skądże się czepił obraz twój mej duszy? To już chyba we śnie jakim, a nieraz się wyśni nie tylko obraz człowieka, ale także cała przygoda, cała historia, zajście jakie; nawet najnadzwyczajniejsze sytuacje często nas spotykają po pierwszy raz, ale tak przygotowanych, jak gdyby się wydarzyły po raz drugi, to wszystko gra snów.

— Albo odgłos rzeczywistego życia, które się spędziło na jakim innym planecie... — dodam pomimowolnie, prawie nie wiedząc, co mówię, idąc za natchnieniem myśli wyrrywającej się z duszy, jak owo światełko błędne na smętarzach⁶⁶.

— Albo odgłos rzeczywistego życia, które się spędziło na jakim innym planecie???... — powtórzy książę Neuiabi jak człowiek budzący się ze snu, ale jeszcze oburzony. — Boże, na nowy i również dedaliczny wprowadzasz mnie pan tor myśli. A jednakże i ta myśl, zdaje się, nie po pierwszy raz zapokutowała, czyli raczej odgłos znalazła w mej głowie. Pan jesteś jakimś zagadkowym człowiekiem, wywierającym na mnie...

W tej chwili kazał mnie przywołać stary książę i tym skrócił rozmowę, która mnie zaczęła w jednej chwili i zachwycać, i w niepokój wprowadzać.

13. Telegraf akustyczny

— Więc widziałeś wszystkie organa księcia jegomości, nawet mózg, płuca, wątrobę? — spyta mnie nazajutrz doktor Gerwid.

⁶⁴lubo (daw.) — choć, chociaż. [przypis edytorski]

⁶⁵wystawić sobie coś (daw.) — wyobrazić sobie coś. [przypis edytorski]

⁶⁶smętarz (daw.) — cmentarz. [przypis edytorski]

— Nawet szpik kości, mój przyjacielu; lampka argandzka doskonale się sprawiła w kamrze obskurze, w którą wsadziłem starego, dostojnego weterana; jestem tak dobrze obznajmiony z wewnętrznym jego składem, jak gdybym go macał rękoma.

— I jakże go znalazłeś? — spyta dalej Gerwid drżącym głosem.

— Choroby organicznej w żadnym organie nigdzie, a we wszystkich osłabienie, brak siły żywotnej; roztworzenie górę bierze nad tworzeniem, oto cała rzecz.

— Jak długo jego życie potrwać może, gdyby pozostał w tym stanie i żadne dotychczas używane lub przeze mnie znane lekarstwa nie okazały się skuteczne?

— Miesiące pięć, dni siedemnaście, godzin trzy i minut czterdzieści dwie w najlepszym razie, gdyby coś nadzwyczajnego, nieprzewidzianego nie zaszło — rzekłem, zrobiwszy obrachunek na papierze z matematyczną dokładnością.

— A do diabła! To krucho z nim, ja mu dłuższe rokowałem życie, ale co znaczy moja wiedza w porównaniu z twoją? Ja jestem starym gratem, niemającym już ani zdrowego słuchu, ani wzroku, ani mocy myślenia. Ach! Ty nam go wybawisz, tego dobroczyńcę kraju, który jedynie może ci zapewnić świetną przyszłość na tym uroczym Księżycu, tak ci miłym.

— Ba! Czymże tu zastąpić brak sił żywotnych, mój sędziwy przyjacielu? — rzeknę zakłopotany. — Dowiedziałem się przecież z waszych ksiązek, że już od odwiecznych czasów silili się lekarze na wynalezienie takiego środka. Jeden stary król nabyć chciał od swej pięknej, świeżej i młodej Liagiba sił żywotnych, których mu brakło, i czegoś dokazał? Zabił ją, a sam nie żył długo. Potem wymyślono płynne złoto na przedłużenie życia, ludzie przepłacali to lekarstwo na wagę diamentów i nie zyskali korzyści z niego. Jakiś książę starał się odżywiać w atmosferze, w której się pociły młode i zdrowe panny jego kraju, i umarł na wściekliznę. Potem używano transfuzji krwi z dzieci i młodych ludzi; zabito ich niemało i nie cieszą się dłuższym życiem. Zdaje się, że przyroda nie lubi, żeby ją zastępowano w tak ważnej sprawie jak życie sztucznymi środkami. Walczyły z przyrodą o pierwszeństwo to strasznie trudne zadanie!

— Ty możesz walczyć i z naturą, o człowiecze wyjątkowy, który sam jesteś więcej utworem sztuki jak natury! Posiadałbyś tę jędrność rozumu, gdybyś się nie był pozbył sztucznym środkiem wszystkich przykrych wspomnień tłoczących, ścieśniających i gnębiących twą wiedzę? Umiałem ci odjąć, lecz dodać nie umiem; pokaż się wyższym ode mnie twórczą wyobraźnią, tak jak już jesteś wyższym ode mnie bogactwem wiedzy. Władzę po tobie, że już w twym mózgu roi się myśl jakaś, ogromna jak Tytan.

— Rzeczywiście, jest tam coś w tej głowie, co się rusza i rośnie, a nie może wystrzelić w górę od razu, tak jak łądyga kwiatu aloesowego. Trzeba by mi chyba jakiegoś wzniesienia; to całomiesięczne więzienie w twej turmie⁶⁷ i to ciągle polykanie twych ksiązek uchem diablo mi stępiło siły wyobraźni; dalej, przypraw wyobraźni skrzydła, tak jak przyprawiliś ciało.

— Toteż to, że tego nie umiem, niech mnie piorun trzaśnie, mój dobry Nafirku! Skrzydła, przyznam ci się, byłyby ci wyrosły same z siebie w tym klimacie, ja tylko przyspieszyłem ich rozwój, tak jak można przyspieszyć rośnięcie włosów. Wiesz co, podchmiel sobie tym dwustoletnim nektarem, to cię może wzniesie.

— Nie chcę! Przez całe me życie nienawidziłem trunku; mnie trzeba do wzniesienia czegoś innego, czegoś mniej materialnego, czegoś estetyczniejszego, uroczego, a co miłe uczucia wzbudza.

— Ach! Teraz wiem, czego ci potrzeba, mój dobry Nafirku; tobie trzeba widoku młodej, pięknej kobiety! Ach, mój przyjacielu! To środek silny, potężny, ale niestety częstokroć tak zbyt potężny, że starga nerwy i mózg odurzy, zamiast go wzniesieć. No! Ale ty musisz mieć doskonale siły pod wszystkimi względami, spróbujmy tego środka. Zaraz zatelegrafuję po osobę, której widok przywróciłby trupa do życia.

— A gdzie twój telegraf? Już mi mówiłeś o akustycznym telegrafie, zdaje mi się, gdy był w kąpielu zapomnienia.

— Nie mylisz się. Moje telegrafy oto w tych czterech szafkach, obróconych na cztery strony świata. Przyrząd sam bardzo prosty: przez każdą szafkę prowadzi dziura wskroś muru, jest i doskonała busola, wskazująca kierunek, jaki chcę nadać głosowi, i pięć pisz-

Starość, Młodość, Natura,
Lekarz

⁶⁷ *turma* — więzienie, wieża. [przypis edytorski]

czalek z kruszcu topionego ze szkłem, które wymawiają za silnym dmuchnięciem tego mieszka po jednej z pięciu znanych nam samogłosek. Wszystkie słowa można wymówić tymi samogłoskami, szykując je w pewien umówiony porządek, przedłużając je i zatrzymując się z chronometryczną dokładnością. Teraz ustawiłem rurę wskazującą dyrekcję⁶⁸ do mego pałacyku w Snogrodzie. Teraz wkładam w nią pięć piszczałek, wymawiających: a, e, i, o, u, i dmucham kolejno, rozumie się, według umówionego programu.

Dmuchał raz w tę, raz w ową piszczałkę, czasem po dwa i trzy razy w jedną, czasem krótko, to znowu dłużej, z przestankami i bez przestanków. Wszystkie te piszczałki wydawały przejmujący, cienki, jakoby promienisty pisk.

— Głos tworzy się dopiero na cyferblacie z pęcherza ryby drętwicka, na którym pada u celu swej podróży, lecz nie dolatuje tak prędko, jak światło lub iskra elektryczna, temu już zaradzić nie możemy, mój Nafirku — rzecze Gerwid, siadając obok swego cyferblatu i przybliżając nowo wyszlą książkę do ucha.

Dopiero za dobry kwadrans doleciała odpowiedź i odmalowała się na drętwickowym cyferblacie pięciu różnymi figurami geometrycznymi w różnym porządku, raz krócej, raz dłużej przebywając na czulej tarczy.

— Za pół godziny puszcza się w podróż, za piętnaście godzin będzie tutaj — krzyknie Gerwid, zacierając ręce i skrzydła.

— Kto taki?

— Ona!

— Jaka ona?

— Lawinia, geniusz Księżycy.

14. Lawinia

Tej nocy wypilem oddech Lawinii nawet z materaca, dotychczas szanowanego.

Natychmiast uczulem w sobie nie tylko więcej serca, rozumu duszy, lecz nawet więcej geniuszu, który jest dzieckiem skupienia tych boskich darów.

Myśl, nad której porodzeniem tak się siliłem, wystrzeliła we mnie nie tylko jak łodyga kwiatu aloesowego, lecz jak wrzący na miłą wysoko wodotrysk.

— Wiem, co ci potrzeba, wielkorządco! — krzyknę uradowany. — Tobie potrzeba promieni słońca zgęszczonych i zamienionych w płyn. A ja je skupię, zgęszczę, skoncentruję, zamienię w płyn życia, zamknę w diamentowym flakoniku i odżywię cię tym, czym Prometeusz nadał życie kamiennemu posągowi.

Tej nocy nie mogłem się doczekać dnia, prosiłem Boga o jak najświetniejsze słońce, wylatywałem wysoko w powietrze nad obłoki, aby się przeświadczyć o stanie pogody, w powietrzu śpiewałem, biłem hołubce i wyskakiwałem najdziwaczniejsze antrza⁶⁹ i pi-ruety; o mało co nie zostałem wzięty przez skrzydlaty patrol do kozy⁷⁰, jako perturbator, pijak czy wariat, szczęściem, że mnie wachmistrz dowodzący patrolem poznał jako gościa, z tak nadzwyczajną serdecznością przyjętego u wielkorządcy.

Istotnie nie posiadałem się z radości i nigdy świat nie przedstawiał mi się w tak uroczych barwach jak wtenczas, kiedy miałem pewność, że dokonam, czyli⁷¹ raczej *kiedym dokonywał* największego odkrycia, jakie tylko śmiertelna istota mogła pomyśleć.

Czym jest pismo, proch, para, dagerotyp, chloroform, książka gadająca, woda zapomnienia, kwadratura koła, telegraf akustyczny i bezprzystanny ruchawiec w porównaniu ze zgęszczeniem i uwięzieniem promieni słonecznych, tego pierwiastku światła i życia? Ja dopiero uwieńczę wszystkie pomniejsze odkrycia koroną odkryć i będę królem wszystkich Koperników, Szwarców, Wattów, Daguerów, urzeczywistnię śmiały pomysł Prometeusza, pokutującego w mitologii najstarożytniejszych ludów od wiecznych czasów!

Jakim sposobem dokonałem tego odkrycia? Długo o tym mówić i całej tajemnicy zdradzić nie chcę, dla niedowiarków jednakże, niechających wierzyć w możliwość zgęszczenia i uwięzienia promieni słonecznych, powiem, że na to trzeba Słońca na zenicie, soczewki kryształowej, wypukło-wypukłej, wielkości koła młyńskiego, dzwona kryształowego objętości beczki, grubości dwóch cali, z dziurką włoskową, wskroś przebijającą na

⁶⁸dyrekcja (daw.) — tu: kierunek. [przypis edytorski]

⁶⁹antrza (z fr.) — w tańcu rodzaj kroku wykonywanego w powietrzu. [przypis edytorski]

⁷⁰koza (daw.) — tu: areszt. [przypis edytorski]

⁷¹czyli (daw.) — tu: czy też. [przypis edytorski]

wierzchu, wodorodu i tlenu w proporcji potrzebnej do zrobienia wody, nareszcie flakoni-ka diamentowego na przechowanie zgęszczonych promieni. Wszystkiego mi dostarczył kazał księżę wielkorządca za parę milionów u optyków i chemików i: *fiat vita, cui vita*⁷²!

Uniesieni zapalem opowiadania, wyprzedziliśmy o dwa tygodnie czas, w którym się ziszcili nasze nadzieje i oczekiwania najpiękniejszym skutkiem, i zapomnieliśmy mówić o osobie, której wpływowi przypisać winienem całą zasługę tego cudownego dzieła.

Mówię o Lawinii.

Lawinia przybyła w oczekiwaną chwilę ze swym bratem Icangi i z licznym orszakiem na ogromnym wielorybie, którym kierowało przeszło dwudziestu synów Księżyca własnymi skrzydłami, żaglami, wiosłami i śrubą Archimedesza przyprawioną u tego olbrzymiego balonu z tyłu.

Nic nie wyrówna pyszności tego widoku.

Wieloryb świecił w promieniach słońca jak złota ryba z karmazynowymi skrzelami, płetwami i ogonem.

Spuścili się na płaski dach korpusu pałacowego, gdzie Gerwid, ja i służba oczekiwaliśmy ich przybycia.

Spod purpurowego baldachimu Icangi sprowadził siostrę swoją złożonymi schodami na debarkader⁷³.

Kto kiedy w najmiłszym śnie śmiał marzyć o czymś tak pięknym jak Lawinia? Przypraw złote skrzydła najświetniejszemu kobiecemu utworowi egzaltowanej wyobraźni twojej, a jeszcze to będzie tylko skrzydlata córka Ziemi w porównaniu z aniołem zwanym Lawinia. Jej wysoka postać ubrana w niebieską gazę spadającą jak obłok głęboko pod nogi, wdzięki jej twarzy, nieporównana gracia jej kibici, barwa włosów i skrzydeł, wszystko to świeciło, pachniało i śpiewało harmonią niebieską we wszystkich zmysłach moich i takie sprawiło wrażenie na mej duszy, że zadrżał, zbladł i skrzydłami podeprzeć się musiał o ziemię, abym nie upadł.

Podobnegoż wrażenia, zapewne przez odbicie, doznała Lawinia, ale nie w tym stopniu, jednakowoż oprzeć się musiała o ramię brata swego, bardzo przystojnego młodzieńca w myśliwskim stroju, z kordelasem przy boku, który także, spojrzawszy na mnie, stanął jak wryty z oczami wylupionymi⁷⁴ na mnie.

— Dzieci! Co to znaczy? Patrzcie na siebie jak na upiory. To mój przyjaciel Nafir, o którym wam telegrafowałem niejednokrotnie. A to moja siostrzenica Lawinia, to mój siostrzeniec Icangi. No! Poznajcie się i bądźcie dobrymi przyjaciółmi, bo szlachetniejszej istoty nie ma na całym Księżycu jak pan Nafir.

Icangi przystąpił do mnie i porwał mnie w swoje objęcia, ściskając ramionami i skrzydłami jak starego znajomego, i mnie się serdecznie zrobiło w jego objęciach, ściskałem go jak dziecko, lubo tylko o pięć lat ode mnie był młodszy. Jakaś promienista sympatia udzieliła się nawzajem sercom naszym, pojąłem zaraz w tej chwili, że będziemy nierozdzielni przyjaciółmi, gotowymi zginąć jeden za drugiego.

Potem zbliżyła się Lawinia i rumieniąc się po uszy, podała mi swą rączkę, najmiłsze bawidełko, jakie miałem w ręku. Jak się dziwnie smętnie uśmiechała, patrząc mi badawczo, pół nieśmiało, a pół poufale w oczy!

— Wuju, wuju! Patrz na pana Nafira i na Icangi, widziałeś w życiu swoim coś podobniejszego? — rzecze Lawinia głosem, od którego przypomnienia jeszcze w chwili śmierci dusza się rozraduje moja.

— Nie, nie widziałem — odpowie Gerwid — istotnie, tenże sam wzrost, ta twarz, tenże sam wyraz twarzy, te oczy, włosy i skrzydła, tylko że pan Icangi pucolowaty tak jak szlachcic wiejski, a pan Nafir ma twarz wyrazistszą, wyrobioną uczuciami i myślą, tak jak uczony. Ależ takie podobieństwo, to dziwna gra natury!

— W tym jest coś więcej jak ślepa gra przyrody — powie Lawinia cicho, tajemniczym głosem, jak gdyby do siebie mówiła, a rączki swej nie wydziera z mej dłoni, ani też nie spuszcza oka z mej twarzy.

⁷²*fiat vita, cui vita* (łac.) — niech się stanie życie, komu życie (w domyśle: jest pisane, jest przewidziane); trawestacja słów z Biblii, z Księgi Rodzaju, *fiat lux*: niech się stanie światło. [przypis edytorski]

⁷³*debarkader* (daw.) — budynek na wybrzeżu przeznaczony do załadunku i wyładunku towarów oraz pasażerów. [przypis edytorski]

⁷⁴*z oczami wylupionymi* — dziś raczej: z oczami wytrzeszczonymi, wybaluszonymi itp. [przypis edytorski]

— Cóż ty mówisz, Lawinio! Na miłość Pana Boga! To jest traf, nic więcej; przecież się to nieraz wydarza takie w oczy bijące podobieństwo.

— Musi w tym być coś jeszcze innego: ja to czuję tutaj wyraźnie, a tam jakoś głucho, chaotycznie — rzecze Lawinia, wskazując naprzód na swe serce, a potem na swe świetne czoło.

Wtem zagrziała wojskowa muzyka, może tylko o sto kroków nad nami.

Defiluje w powietrzu pułk gwardii, którym dowodzi książę Neuiabi w szklistym szyzaku, w błyszczącej zbroi. Sam Mars nie wyglądał nigdy tak świetnie. Lawinia spojrzawszy w górę, wypuściła mą rękę ze swojej i zadrżała.

Książę Neuiabi salutował orężem!!

15. Smętarz

Lawinii drżały skrzydła ze wzruszenia zupełnie jak kuropatewce, nad którą jastrząb buja w powietrzu, a młody Icangi klasnął z radości w ręce i poleciał jak sowizdrzał za zbrojnym hufcem.

— Strasznie jeszcze pstro w głowie u tego Icangi — rzecze Gerwid — za długo przebywał w Snogrodzie, jak można się zachwycać do tego stopnia ludem zbrojnym?

Niebawnie⁷⁵ przyleciał Icangi, który na górze Marsowej widział się z księciem Neuiabi i nie mógł się nachwalić jego grzeczności i dobrej miny.

Lawinia z zajęciem słuchała, co opowiadał Icangi, lubo udawała pogrążoną ze mną w rozmowie i że wcale nie uważa na jego słowa.

Wszystko to nie bardzo rozkoszne myśli we mnie wzbudzało, uczulem żądło zazdrości głęboko w mym sercu. Ach! Tak nikczemna namiętność znalazła nawet do serca mieszkających Księżycy drogę.

— Nafirze! Zlituj się, wyglądasz jak człowiek tracący odwagę, to nie przyciągnie ci serca kobiety — szepcze mi do ucha doktor Gerwid.

Uznałem mądrość uwagi Gerwida i zacerpnąwszy odwagi z głębi mej duszy, wystąpiłem do walki z obrazem księcia Neuiabi, który zdaje się, już się zagnieździł w sercu Lawinii, przedziwnie pięknej, uroczej jak same bóstwo miłości.

Przy obiedzie Gerwid nasunął mi sposobność błyszczenia mym dowcipem i mymi wiadomościami. Lawinia zrazu roztargniona, zaczęła się na mnie spoglądać coraz ciekawszym okiem, jak na jakieś wyższe jestestwo, i nareszcie całkiem zajęta rozmową, zleciała ze mną z sali jadalnej pod szpalery ogrodu i tam się przechadzała aż do późnego wieczora.

Dopiero wówczas spostrzegliśmy, że jeden z licznych małych wulkanów, otaczających miasto na odległość dwu- czy trzymilową, wyziewał ogień wysoko w niebo i głębokim, jakby tłumionym łoskotem roztrzącał powietrze.

Wzbiliśmy się z Lawinią wysoko pod obłoki, aby rozeznać, który to wulkan tak się rozognił.

Był to właśnie wulkan służący naszemu miastu za smętarz⁷⁶ i sterczący wśród głębokiego jeziora, zwanego Martwym⁷⁷, dlatego że żadnej ryby ani też żadnego śladu jakiegokolwiek żyjątka w nim dotychczas nie odkryto.

Tu nie chowają umarłych w łonie ziemi, lecz ich wrzucają do krateru, w workach z materii palnej, mniej więcej kosztownej i z ciężarem do nóg przytwierdzonym.

Nieboszczyk zstępuje z wysoka w otchłań zawsze się tlejącą, przy odgłosie muzyki, jeśli jest bogaty, i z szybkością kuli spadającej z zenitu.

Ognie krateru dokonywają dzieła zniszczenia, a popioły wyrzucone wybuchami jego, toną w ciągle burzących się falach jeziora bez śladu, tworząc tylko w głębiach pokłady soli wapiennych, potażowych⁷⁸ i sodowych.

⁷⁵niebawnie (daw.) — niebawem, wkrótce. [przypis edytorski]

⁷⁶smętarz (daw.) — cmentarz. [przypis edytorski]

⁷⁷jezioro, zwane Martwym — przypuszczalnie Lacus Mortis (łac. Jezioro Śmierci), niewielki ciemny obszar księżycowy, o średnicy 150 km. [przypis edytorski]

⁷⁸potażowy (daw.) — potasowy; por. potaż (a. potasz, od niderl. Pottasche): historyczna nazwa używana na określenie dowolnego minerału zawierającego potas, szczególnie: zanieczyszczona postać węgla potasu, rozpuszczalna w wodzie część popiołu pochodzącego ze spalania węgla drzewnego, zawierająca również zmienne ilości innych związków potasu. [przypis edytorski]

Był to widok nad wszystkie opisy wspaniałe: purpurowy ogień krateru odbijał się milionowymi łunami w zburzonych bałwanach, na których strzaskałby się w tej chwili najmocniejszy okręt, nawet gdyby był ze stali ukuty.

Wielkie mnóstwo mieszkańców miasta i okolic krążyło około krateru ponad jeziorem, modląc się za dusze umarłych, których popioły w tej chwili spadały w wody Martwego Jeziora. Lawinia, pogrążona w smutnych myślach, wsparta na moim ramieniu i utrzymując się wolnym ruchem skrzydeł prawie na jednym punkcie atmosfery, opowiadała mi, że przed laty pięć jej ojciec, przed trzema zaś jej matka znaleźli grób w ciągle palącym się wnętrzu tego wulkanu.

— Umarli przedwcześnie — mówiła Lawinia — i zostawili nas sierotami, mnie i brata Icangi, wychowanych raczej pieśczośliwie jak⁷⁹ starannie, wielkim kosztem, ale tylko na ludzi bawić się lubiących, a do niczego dzielnego niezdolnych. Majątku nam nie zostawili prawie żadnego, jakież to szczęście, że w wujaszku, który się tymczasem zbożcił i pozostał starym kawalerem, znaleźliśmy tak dobrego i hojnego opiekuna. Wujaszek przecież swymi namowami tyle dokazał, że ja przynajmniej w muzyce szczerze się kształciłam i że mój brat wziął się do nauki gospodarstwa ziemskiego z ochotą i wytrwał w niej przez lat kilka, ale któż potrafi dzieciom w naszym wieku zastąpić rodziców? Któż zdoła wyrugować z naszej pamięci ich obraz w chwili, gdy się żegnali z nami, polecając swą duszę Bogu? Biedni rodzice! Oni tak szczerze pragnęli pozostać z nami i wcale nie tęsknili do innego życia, tak jak ja tęskniłam do nich po ich śmierci. Och! Długo tęskniłam i chwilami nawet teraz tęsknię, kiedy jestem smutna, a Ziemia w całej majestatycznej pełni wznosi się na firmament.

Potem spojrzawszy w ogromną, okazałą tarczę Ziemi, rzekła:

— Ach, jakże szczęśliwi muszą być mieszkańcy tej pysznej planety, ukazującej się zdumiałym oczom mieszkańców Księżyca w tak świetnych barwach i kształtach! O! Tam ludzie muszą być nieskończenie szczęśliwsi od nas, nieprawdaż, dobry panie Nafirze? Ty najlepiej o tym wiedzieć musisz.

— Skądżeż ja mam wiedzieć, o miła Lawinio, co się dzieje na Ziemi? — zapytałam zdziwiony tym zagadnieniem Lawinii.

— Wujaszek utrzymuje, że ty jesteś najmądrszym i najuczciwszym człowiekiem na Księżycu i że wiesz daleko więcej od niego samego, który przecież dotychczas uchodził za pierwszego uczonego w całym Jasnogrodzie.

— Istotnie za takiego mnie wystawia⁸⁰ doktor Gerwid w swej dobroci i chęci zrobienia mi sławy, lecz nie poczuwam się do zasług odpowiednich tej sławie. To wiem, że są na Ziemi mieszkańcy obdarzeni rozumem i wolą, lecz z ich dzieł sterczących na ziemi i bujających po wodach wnoszę, że mieszkańcy Ziemi nie mają skrzydeł.

— Więc bujają po powietrzu bez skrzydeł, tym lepiej, te skrzydła czasami bardzo niewygodne, dlatego najwięcej, że są pozbawione czucia. Już razy kilka oparzyłam sobie i pogmiotłam skrzydła, nieraz mi też zawadzają w tańcu w salonie.

— Ludzie na Ziemi wcale nie bujają w powietrzu, chyba za pomocą balonu, którym, jak się zdaje, jeszcze nie umieją kierować.

— Więc jakże się przenoszą z miejsca na miejsce, to chyba jak głos wibracjami powietrza?

— Przenoszą się piechotą, końmi i za pomocą pary po ziemi i po wodzie, i wcale nie podróżują po powietrzu, tak jak my, szczęśliwsi od nich mieszkańcy Księżyca.

— Musisz się mylić, kochany Nafirze; istoty rozumne mieszkające na Ziemi o tyle muszą być szczęśliwsze od nas, o ile Ziemia jest piękniejsza od Księżyca; i ja po mej śmierci chcę być przeniesiona na Ziemię, gdzie niezawodnie znajdę ojca i matkę, bo czemużbym tęskniła do Ziemi, gdyby ich duszy tam nie było? A czemuż by oni po tak cnotliwym życiu mieli zejść na padół nieszczęśliwszy od naszego? Nie, panie Nafirze! Ziemia jest doskonalsza od Księżyca i ludzie tam nie potrzebują skrzydeł do przenoszenia się z miejsca na miejsce, tylko mkną siłą woli swojej jak głos po przestrzeni. Ach, patrz, Nafirze, na tę piękną Ziemię, która teraz w całym majestacie buja na firmamencie i swym blaskiem zaciemnia ogień tego wulkanu. Och! Tam ludzie szczęśliwsi! Może

⁷⁹raczej pieśczośliwie jak starannie — dziś popr. konstrukcja: raczej (...) niż (...). [przypis edytorski]

⁸⁰wystawić — tu: przedstawić (kogoś w pewien sposób). [przypis edytorski]

stamtąd mój ojciec i matka patrzą w tej chwili na swój grób, i mnie tu widzą płaczącą nad nim. Och, niezawodnie! Bo tam daleko lepsze od naszych muszą mieć teleskopy, wszystko tam doskonalsze i piękniejsze.

Łzy żalu i tęsknoty spadały z oczu Lawinii w wody Martwego Jeziora.

Widząc ją w tak uroczystym usposobieniu, nie miałem odwagi paraliżować jej wyobraźni, wzniesionej do tak szczytnego egzaltu⁸¹.

— Chciałabym widzieć przystojnego mężczyznę, mieszkańca Ziemi, musi być piękny jak Bóg — doda Lawinia, podając mi rękę, bo już jej skrzydła słabnąć zaczęły do tego stopnia, żeśmy wrócić musieli na ląd i odpocząć na kopule panteonu jasnogrodzkiego.

Lawinia wsparła głowę na ramieniu moim i znękana uczuciami dnia tego usnęła. Jest ze mną jak siostra z bratem, a znamy się dopiero od dnia dzisiejszego!

Ach, cóż to za cudny wdzięk niewinności w tej twarzy, błyszczącej rozumem, w tym czole jaśniejącym roztropnością!

Lawinio! Czymże się różnisz od aniołów?

Niczym!

16. Wynalazki

Raz nam tu wiatr zawiął aż na Księżyc ułamek z jakiejś gazety na Ziemi drukowanej, a doktor Gerwid, który, jak się zdaje, zna wszystkie języki i umie czytać wszystkie pisma, następujące na tym świstku wyczytał zdania o wynalazkach, którymi się obecnie chlubi Ziemia:

„Igła magnesowa odkryła nam nowe dla nas światy i dała znowu początek rozlicznym wynalazkom i sama stanowi epokę ważnych odkryć, jakie za jej pośrednictwem dokonane zostały. Później sztuka drukarska i sztuka strzelnicza, jak meteory jakie, świecą pośród tysiąca innych wynalazków swoją ważnością i bogactwem następstw, jakie sobą wywołały, a do czegoż nas nie doprowadzą postępy aeronautyki, które zawdzięczamy Gawarniemu, jeśli do niej zastosuję najnowszy i najważniejszy ze wszystkich wynalazków tu u nas, w Warszawie dokonany, maszynę nieustającego ruchu, wynalezioną przez Adolfa Hofmana, stolarza z Włocławka.

Druga mianowicie połowa upłynionego stulecia i początek naszego wieku tak obfity był w wynalazki, iż prądem swoim uniósł nas aż do granic nowej ery, do której wrota otwarła nam para, koleje żelazne, statki parowe i maszyny parowe, które w ogólności wstrząsnęły do posad i na nową wprowadziły drogę fabryki i wszelkie dotychczasowe rękodzielnie i rzemiosła. Badania w dziedzinie chemii poczynione naprowadziły na odkrycie oświetlania gazem i na wynalezienie dagerotypów i fotografii. Chemia wskazała sposób wyrabiania słodkiego cukru z głupich buraków, piorunowej substancji z łagodnej bawełny, a dobroczynnego chloroformu z podłej wódki kartoflanej.

Wynalazki w dziedzinie maszyn poczynione doszły do zadziwiającego stopnia doskonałości i przemysłu. Dosyć przytoczyć tutaj maszyny parowe do przędzenia i wyrobu wełny, do bicia monet, maszyny drukarskie, które w jednym swym końcu przyjmując arkusz białego papieru, w drugim końcu oddają go po obu stronach oddrukowany z szybkością zastępującą cztery inne w tym celu maszyny. Chronometry tak ważne w morskich podróżach, dzisiaj z taką wykonywane są ścisłością, iż po odbyciu dwóch podróży naokoło świata, zaledwie o 1/3 część sekundy nie zgadzają się. Zegarek, niezajmujący więcej nad jeden rubel przestrzeni, wskazuje z niesłychaną dokładnością i wybija godziny i kwadranse, wskazuje sekundy i tercje, oraz daty z kompensacjami na zmianę temperatury, ubezpieczone od następstw uderzenia.

Optyka wprowadziła rozliczne także wynalazki, wskazała udoskonalenie szkieł achromatycznych, teleskopów, mikroskopów, oftalmoskopów i tym podobnych narzędzi, którymi dojrzeć można aż do Księżyca i przekonać się, że na nim są góry, morza i lasy.

⁸¹egzalt — egzaltacja; uniesienie uczuciowe. [przypis edytorski]

Fizyka także niemało w ostatnich czasach przysłużyła się swymi odkryciami i wynalazkami. Tu należy latarnia bezpieczeństwa Davego, odkrycia Bisteda i Faradya poczynione w dziedzinie magnetyzmu, elektryczności i galwanizmu i zastosowanie nie tylko do medycyny, ale nawet do chirurgii przez galwanokaustykę⁸².

Wynaleziony i udowodniony przez tych mężów prąd galwaniczny stał się źródłem, z którego wytrysnęła niezliczona ilość innych odkryć, oświeciły wiele niezbadanych dotąd fenomenów, umysł człowieka niby z dzieciństwa prowadząc do coraz wyższego i dojrzałego swego rozwoju, i grożą już dzisiaj obaleniem siły pary, zastąpić ją mając nadzieję tym galwanicznym prądem. Telegrafia elektryczna zniszczyła przeszkodę przestrzeni i czasu, a aerostatyka, pracując nad udoskonaleniem powietrznej żeglugi, dopełni może wkrótce oddania nam w ręce tego wszechwładztwa nad przyrodą, które się człowiekowi z wyroków Stwórcy należy.

Wkrótce człowiek-ptak zaleci na Księżyc i zrobi sobie z niego swą kolonię, potem wtargnie na Słońce, obetnie mu promienie i sprzedawać będzie jak tyczki do chmielu na rynku starego miasta”.

Kondycja ludzka, Natura,
Pycha, Księżyc

Tyle jest słów gazety, która, jak się zdaje, jest rodzajem *Ewangelii* u biednych mieszkańców Ziemi.

Otóż w ten sposób rozumują ludzie pełzający po Ziemi! Daleko skromniejsi są skrzydlaci mieszkańcy Księżyca, którzy używają dobrodziejstwa telegrafów akustycznych, książek gadających, zegarów odpowiadających na pytania, maszyn w ciągłym ruchu pozostających bez pomocy pary i elektryczności i stu innych nieznanych nam rzeczy ułatwiających im wygodę życia, naukę i postęp wszechstronny.

Nie! Żaden mieszkaniec Księżyca jeszcze nie śmiał powiedzieć, że wszechwładztwo nad przyrodą należy się człowiekowi z wyroków Stwórcy i że wkrótce śmiertelny, a nawet nieskrzydlaty syn natury osiągnie cel swoich życzeń, oładnie swą matkę i panować nad przyrodą będzie *ten*, nad którym panuje tutaj awanturnik, tam kobieta, ówdzie człowiek niewidomy, a gdzie indziej jeszcze pijanica.

Ludzie na Ziemi strasznie zarozumiali, daleko skromniejsi ludzie na Księżycu; nie myślą wydzierać naturze berło, a jednakże więcej się zbliżyli do źródła jej tajemnic i to dzięki mnie, dzięki mojemu eliksirowi długowieczności, którego wynalazek nie dokonał się wcale przypadkowym sposobem, lecz był owocem głębokich badań i bystrych spostrzeżeń rozległej nauki i genialnych pomysłów.

Tak jest, i moje odkrycie było zamierzone, umyślne i nikt przede mną nie zgęścił za pomocą optyki i chemicznego powinowactwa promieni słonecznych w krople ani nawet o tym nie pomyślał.

Długowieczność zawarta w diamentowym flakoniku jest u mnie w kieszonce na pierśsiach! Na kolana przede mną, o ludzie, którym potrzeba kilka lat więcej życia dla pogodzenia się z Bogiem lub dla dokonania jakiego chwalebego czynu!! Ja wam je przedam⁸³ bezpłatnie, a wam, którzy żyjecie dla zemsty, dla dumy lub tylko dla osobistej rozkoszy, nie dam ani kropli, nawet za milion!

Lachesis! O miła Parko⁸⁴, która przedziesz wątek życia śmiertelnych istot, uznaj mnie za brata, urośnie ci pod rękoma kądziel, o Klotos, gdy miłych mi ludzi los w twych palcach trzymać będziesz. Mniej łez wylejcie, o dobre Parki, od tej chwili nad krótkością zasobów życia lubych wam istot. Lecz jakżeby wam tu przesłać nowinę tego odkrycia? Na to nie wystarczy telegraf akustyczny doktora Gerwida. I jak będziecie zdziwione, kiedy naraz, za chwilę, ujrzycie nic życia księcia Wadwisa mocniejszą i dłuższą! Komuż to przypiszecie? Samemu Zeusowi czy jego wnukowi, Asklepiosowi? Och nie! To mnie się

⁸²galwanokaustyka — metoda wykorzystująca prąd stały, w której rozżarzonym kauterem dokonuje się koagulacji białka, co prowadzi do zamknięcia naczyń krwionośnych; używana m.in. do aseptycznego usuwania chorej tkanki (np. polipów). [przypis edytorski]

⁸³przedać (daw.) — sprzedać. [przypis edytorski]

⁸⁴Parka (mit. rzym.) — prządka losu; odpowiedniczka Mojry w mit. gr. (były trzy siostry Mojry, córki Zeusa i Temidy, bogini sprawiedliwości: Klotos, która przędła nić życia ludzkiego, Lachesis, która czuwała nad nią, oraz Atropos, która nić przecinała). [przypis edytorski]

należy ta zasługa, mnie jednemu, śmiertelnikowi, który tego daru nie nadużyje nawet dla siebie samego, gdyby życie jego nie miało wartości dla świata i dla Boga.

17. Kuracja

Więcej na skrzydłach tych myśli, jak na moich własnych piórach puszczam się nocną porą z mą zdobyczą ku zamkowi gubernatora, znajduję jego prywatne okno otwarte i wciskam się przez nie do sypialni księcia, nie zważając na *qui vit* szyldwachacha.

— Doktorze! — rzecze na łożu leżący książę. — Na miłość Pana Boga! Wkradasz się do mnie jak...

— Kończ, mości książę, dostojną myśl twoją, tak jest, wdzieram się do ciebie jak złodziej, nic więcej, jak złodziej, bo nim jestem, okradłem Słońce z kilku promieni, które do niego już nigdy nie wrócą, jaśnie oświeconemu losowi twemu zadałem kłamstwo, a pannie Atropos, gotującej się przerznąć nić miłościwego życia twego, wytrąciłem nożyce z ręki. Mości książę! Uznaj we mnie Prometeusza nie nagiego, do skały przykutego z sępem na wątrobie, jak go przedstawiają malarze, lecz Prometeusza dziewiętnastego wieku, we fraku i klaku⁸⁵, w czarnych okolicznościach i lakierowanych butach, z okularami i skrzydłami...

— Masz tam tedy! — krzyknie wielki pan. — Jestem, niech mnie diabli porwą, pacjentem wariata...

— Uspokój się, mości książę, przebacz, że zapału mego hamować nie umiałem w twej jaśnie oświeconej obecności, lecz inny na moim miejscu byłby istotnie oszalał, wiedząc, iż trzyma w swej kieszeni rękomię długowieczności męża tak potrzebnego krajowi i całej ludzkości. Oto, książę, moje promienie ożywczego słońca, nie pokazuję ci ich w kształcie pochodni lub lontu, lecz jak widzisz oto w płynie, zawarte w flakoniku, jedną kroplą tej cieczy wzmacniam ci puls, oswobadzam oddech, z głowy zdejmuję ciężar, z serca troski i nadaję ciąu całemu sen ożywczy, po którym się uczujesz za godzin osiem o tyleż lat młodszym człowiekiem. No! Dowierzasz mi, książę?

— Pierwszą próbę na mnie chcesz zrobić, doktorze — rzecze, truchlejąc, książę.

— Pierwsza próba szczytnego wynalazku niech się odbędzie na twym szlachetnym zdrowiu. Znadto jestem pewny skuteczności mego lekarstwa, stanowiącego erę w dziejach świata. Zresztą jedna kropla żadnej substancji szkodzić ci nie może.

— Ach, ba! Kwasu pruskiego jedna kropla zabija — zarzuci książę.

— Kwas pruski robi się z padliny, a mój eliksir życia z promieni słońca, mój książę, jaki początek, taki i koniec. Eliksir życia właśnie jest jedynym, dotychczas na próżno szukanym antidotem kwasu pruskiego.

— Gotówes mi wszczepić kawałek słońca w żołądek twymi promienistymi kroplami i zrobić mnie prawdziwą światłością, będę świecić jak świętojański robaczek, jak latarnik lub jak stróż nocny, noszący latarkę na brzuchu. Ale wiesz co? Doskonała myśl, każę strąbić wszystkich stróżów nocnych stolicy przed mój pałac i zadasz im po kropli twego słońca, może to nas doprowadzi do oszczędzenia świec dla straży nocnej.

— Wolne żarty jaśnie oświeconemu panu, ale za nic w świecie nie będę profanować eliksiru życia na taki cel. Od ciebie chcę zacząć, mój książę, i tak jestem pewny skutku, że się ofiaruję pozostać jako zakładnik tu przy tobie i spędzić w tym samym pokoju resztę nocy, aż do twego przebudzenia i odmłodzenia.

— Pod takim warunkiem zgadzam się na wszystko, ale nie weźmiesz mi za złe, że obstawię wszystkie drzwi, okna i kominy szyldwachami i że strzelać każę do każdego, który by drzwiami, oknem lub kominem chciał wylecieć z tej sypialni.

— Nawet i wentylatory, i rurki od wody i gazu każ obstawić szyldwachami, mój książę; nie obawiam się żadnego zawodu i chętnie tu zostanę, czuwając nad twym dostojnym snem i jaśnie oświeconymi marzeniami waszej światłości.

Przyjął nareszcie, jeszcze po kilku nowych ceregielach, jedną kroplę eliksiru długowieczności, uczuł się nadzwyczaj pokrzepiony i usnął snem sprawiedliwego, ja zaś, uszczęśliwiony tym dobrym skutkiem, nie spuszczałem oka z pulsometru, z pulsoskopu, z respirometru, z respiroskopu i z kilku innych przyrządów, którymi lekarze na Księżycu badają i mierzą objawy, wszelkie sprawy życia w chorym i zdrowym człowieku.

⁸⁵klak — szapoklak; składany cylinder, nakrycie głowy popularne w XIX w. wśród wyższych sfer. [przypis edytorski]

Wszystko w jak najlepszym, prawidłowym, jak sobie życzyłem, odbywa się postępie. Usnąłem nareszcie sam i przebudzony zostałem przez samego pacjenta, który odziany w wicemundur stał przede mną wyprostowany i serdecznie mnie uściskał, gdy się równymi nogami zerwałem z kanapy.

— *Experimentum factum*⁸⁶ — zawoła silnym głosem książe Wadwis. — Poznajesz mnie, lekarzu? Bo ja to sam siebie zaledwie poznać mogę i od dawna nie czułem się tak rzeźwy.

Nawet buty z ostrogami przywdział stary żołnierz, buty z ostrogami, do których tęsknił od tak dawna jak kania do deszczu lub rekonwalescentka do czepka. Ostrogi brzękiem swoim przypominają mu dawne czasy rycerstwa i parad, i o nich zaraz pomyślał, gdy się uczuł silniejszy i zdrowszy. I ja od tej chwili pokochałem ostrogi jako najmilsze zwiastuny szczęścia dla mnie.

18. Wdzięczność pacjenta

— A zatem: *exegi monumentum aere perennius*, pomnik sobie postawiłem nad spiżowy trwalszy, już o tym wątpić nie mogę, mości książe, widząc cię dzisiaj prześlicznym, a przypominając sobie, żeś wczoraj, przed ośmiu godzinami jeszcze był zgrzybiałym, ledwie się ruszać mogącym i po prostu powiedziaławszy, prawie dogorywającym starcem. Tak nagła przemiana...

— Jest ona pod wszystkimi względami widoczna i jest twoim dziełem, wcale o tym wątpić nie można — rzecze z niezwykłą żywością książe, jeszcze mnie raz ściskając i unosząc z ziemi w górę jak piórko, a potem, folgę dawszy serdecznym uczuciom swoim, doda: — *Exegisti monumentum aere perennius*⁸⁷, nie ma co mówić, że cię czeka nie jeden, ale tysiąc pomników, o tym żadnej wątpliwości być nie może, ale i to pozostanie prawdą, że *bis dat qui cito dat*⁸⁸. Mnie tłoczy ciężar wdzięczności tobie winnej, o świetny mój doktorze, i to tym więcej, im lepiej sobie przypominam, z jaką niewiarą przystępowałem do użycia twego cudownego środka. Chciałbym ci natychmiast, idąc bez żadnej przewłoki za popędem mego serca, okazać wdzięczność moją i to w sposób tobie najmilszy. Wiesz, że moja potęga jest wielka, bo sam monarcha tyle we mnie pokłada zaufania, że na czas pobytu swego u wód mineralnych żadnemu z swych najdostojniejszych krewnych, lecz mnie, żołnierzowi, który tylko waleczności winien swe wywyższenie, powierzył rządy stolicy i kraju. Więc czegoż pragniesz? Może pieniędzy? Mogę ci zaforszować⁸⁹ pół miliona na rachunek milionów, którymi cię niezawodnie najjaśniejszy pan obdarzy za twe wielkie odkrycie. Pragniesz może honorów? Mogę ci udzielić niższe stopnie aż do komandorskiego, orderu szmaragdowej jaszczurki, postanowionego dla mężów, którzy oddali usługi naukom przyrodzonym, i zarazem orderu węża brylantowego, postanowionego na uczczenie usług oddanych medycynie. Jestem pewien, że sam monarcha wręczy ci potem wielkie ozdoby tych dwóch orderów, a może postanowi z powodu twego odkrycia order Prometeusza, prosząc, abyś ty, Nafirze, raczył sprawować dostojność wielkiego mistrza tego orderu i przyjął w grono jego kawalerów, a twych podkomendnych samego najjaśniejszego pana. Ha, ha! Mój przyjacielu Nafirze, z którym pragnę być od tej chwili *ty a ty*⁹⁰, tak jak z najrodzeńszym bratem, ha, mój przyjacielu! Jakież ciebie oczekują zaszczyty w tym królestwie i na całym Księżycu! Och, kochany przyjacielu i życiodawco, nie minie cię nagroda godna tak wielkiego, rozumowi ludzkiemu taką chlubę robiącego wynalazku.

— Mój dobry książe — rzeknę na to, już cokolwiek spoufalcony — nie mówmy w tych uroczystych chwilach przyjacielskiego uniesienia o żadnych nagrodach, którymi monarchowie wynagradzają zasługi uczonych. Moja prawdziwa, najlepsza nagroda jest tutaj w sumieniu, tutaj w sercu, tej mi nie jest w stanie ani nadać, ani wyrwać żaden monarcha. Racz się zatem, o wielkorządco, jeszcze wstrzymać z obkładaniem mnie orderami jaszczurki, węża i Prometeusza i nie budź śpiącej jeszcze a straszliwej zawiści synów Eskulapa, niecierpiącej wszystkiego, co zanadto świeci. Używaj, książe, w spokojności

⁸⁶ *experimentum factum* (łac.) — eksperyment dokonany (został). [przypis edytorski]

⁸⁷ *exegisti monumentum aere perennius* (łac.) — wzniosłem pomnik trwalszy niż ze spiżu. [przypis edytorski]

⁸⁸ *bis dat qui cito dat* (łac.) — dwukrotnie [więcej] daje, kto daje szybko. [przypis edytorski]

⁸⁹ *zaforszować* (daw.) — wypłacić zaliczkę. [przypis edytorski]

⁹⁰ *być (...) ty a ty* — mówić komuś na ty; być z kimś w bliskich stosunkach (za pan brat). [przypis edytorski]

rozkoszy powracającego ci zdrowia. Ależ mnie dziwi niezmiernie, dostojny mój przyjacielu, że tu nie ma księżęcia Neuiabi, że syn nie cieszy się widokiem ojca, co tak nagle wrócił do sił i zdrowia.

— To dalibóg prawda, gdzie jest książę Neuiabi? — spyta wielkorządca, zadzwoniwszy na kamerdynera.

— Odbywa przegląd swego pułku — odpowie kamerdyner.

— Cóż u kaduka! — krzyknie książę Wadwis. — Od tygodnia codziennie bawi się rewiami, jak gdybyśmy byli bardzo bliscy wojny z sąsiadami, a wprzód przez rok cały ani razu nie widział pułku w komplecie i czas trawił na muzyce i malarstwie. A gdzie się odbywa przegląd?

— Przed obserwatorium rzeczywistego radcy zdrowia Gerwida, gdzie się od tygodnia zwykle odbywa, czasami nawet dwa razy — odpowie adiutant księcia, który tymczasem przybiegł.

— Jest w tym coś, do miliona diabłów, że Neuiabi wybiera takie miejsca na swoje parady, pobudki i capstrzyki⁹¹ — rzecze do siebie wielkorządca, kazawszy odejść adiutantowi i kamerdynerowi.

— Och! Jest w tym coś, mój dostojny pacjencie i panie — rzeknę płaczącym głosem i szlochając, dodam: — książę Neuiabi bałamuci mi ideał tymi paradami, przeglądami z ogniem i bez ognia, tymi pobudkami i capstrzykami, które żołnierza bardzo męczą i drą mu mundur, bo wszystko to się odbywa w najparadniejszych sukniach, w hełmach i pancerzach. Otóż tymi rycerskimi sposobami waleczny książę Neuiabi usiłuje się wkraść w serce Lawinii i mnie z niego wyrzucić.

— Bałamuci ci ideał, mój biedny doktorze, wtenczas kiedy ty pracujesz tak mozolnie nad przywróceniem jego ojcu zdrowia? To niegodnie! Każę go natychmiast aresztować na czele pułku i w oczach pięknej panny Lawinii.

— Mości książę, aby nie to! Zgubiłbyś mnie na wieki, a jego wzniosłbyś w sercu Lawinii do potęgi męczennika, otoczyłbyś go wszystkimi urokami prześladowanej cnoty. Nie, panie, nie aresztuj księcia, ale jeśli ci miłe szczęście i życie twego całkiem ci oddanego lekarza, to usuń stąd na czas niejaki pod jakim pozorem twego syna, bo inaczej Lawinia, dla mnie przeznaczona przez samego wuja Gerwida, zachwyci się nim na zabój, a przecież sam dostojny książę nigdy nie zezwoliłby, żeby jego syn ożenił się z panną nieposiadającą historycznego nazwiska.

— Za nic w świecie, chociaż mówią, że panna Lawinia tak jest cudnie piękna, że już z powodu swej piękności uchodzić może za historyczną osobę. Muszę ja to sprawdzić, może jeszcze dzisiaj, bo jakoś czuję się dziarsko na siłach i zdaje mi się, że widok ładnej, miłej kobiety jakoś dopomógłby skuteczności tych kropli. Co zaś do księcia Neuiabi i jego bałamuceń twego ideału, to ci powiem, doktorze, że dla niego już dawno obmyśliłem partię, która nowego doda blasku naszemu rodowi: Neuiabi ma i musi się żenić z wdową po ogromnie bogatym królewskim księciu Nicostawie, który wprawdzie jeszcze żyje, ale już, jak to mówią, z ostatniej puszczalki dmucha. Otóż najlepiej będzie usunąć dobrodzieja ze sceny i posłać go gdzieś niby w ważnej misji za granicę, najlepiej do Snogrodu na powitanie wicelamy, który tamże zjechał dla objęcia rządów. Zaraz telegrafuję do monarchy mego i proszę, żeby syna mojego zaszczycono misją poniesienia ukłonów i zapewnien przyjaźni. Bądź spokojny, mój życiodawco, nie pozwolę ci krzywdy wyrządzić; ty tymczasem zaraz po wyjeździe niebezpiecznego Neuiabi przypuść szturm do serca pięknej Lawinii i ożeń się jak najprędzej, jeszcze nim wróci; ułatwię ci nawet uzyskanie dyspensy od zapowiedzi. No cóż, doktorze, czyś zadowolony ze mnie?

— Więcej jak⁹² gdybyś mnie, książę, był obsypał dziewięćciu orderami Prometeusza, węzłów brylantowych i szmaragdowej jaszczurki.

Chciałem się rzucić na kolana, książę powstrzymał mnie i serdecznie do piersi przycisnął.

19. Szarlatanizm

Dotrzymaliśmy sobie nawzajem słowa: książę Wadwis wyekspediował syna swego z ukłonami do Drzemniawy, stolicy państwa Snogrodzkiego; ja zaś postawiłem go na

⁹¹capstrzyk — [przypis edytorski]

⁹²więcej jak — dziś popr.: więcej niż. [przypis edytorski]

nogi, ale tak doskonale, że wszystkie obowiązki jako wielkorządca i głównie komen-derującego korpusem jenerała mógł objąć, dzielnie pełnić, a nawet na koniu harcować przed jedynym w tych okolicach konsystującym pułkiem jazdy, niewiele bowiem jej tu użyć można i tylko w razie wojny z Ciemnostanem jest niezbędna dla pokrycia granicy płaskiej od strony morza.

Sława moja rozeszła się odgłosem krociogębnym wszystkich telegrafów akustycznych po całym kraju Galangów i po całym Jasnogrodzie. Codziennie przybywało do mnie tak wielkie mnóstwo chorych, zwłaszcza starców z odległych okolic, że wszystkie hotele nimi były zapełnione i wkrótce nawet w nich zabrakło miejsca. Każdy tu chciał żyć dłużej, a nawet tacy, których życie nikomu na nic się nie zdało i owszem, jeszcze innym potrzebnym światu ludziom zawadzało, najwięcej garnęli się do mnie. Rozkosznicy ofiarowali mi złote góry za odżywiające krople, utrzymując, że ich potrzebują do nawrócenia się i przepędzenia reszty życia w skrusze i modłach.

Nie wszystkich można było odżywiać wzmacniającym nektarem: tacy, u których chorobyliwe przetworzenia brały w organach szlachetniejszych górę nad zdrowie, zamiast korzyści odnosili tylko szkodę z wzmocnienia prądu życia, zresztą wierny zasadzie mojej, uroczyste zaprzysiężonej wobec zawezwanego na pomoc Boga, nie udzielałem prawdziwego eliksiru życia rozpuszalnemu lub ludziom pędzącym życie w gnuśności; żadnemu jednakże z powierzających mi się pacjentów nie odmawiałem wyraźnie ani pomocy, ani lekarstw, każdego dobrze wybadałem pod fizycznym i moralnym względem, który tylko do mnie się uciekł po radę. Jedni otrzymywali prawdziwe krople życia, nawet bezpłatnie, jeśli byli ubodzy; drudzy otrzymywali tylko coś kolorem do mego eliksiru podobnego, nawet za drogie pieniądze, które w tym razie przeznaczałem na dobre uczynki, mianowicie na założenie domu przytułku dla ubogich starych, wysłużonych i ubogich młodych, nadzieję rokujących lekarzy.

Takim sposobem, chcąc nie chcąc, zapuściłem się w dotąd obrzydliwą dla mnie drogę szarlatanerii i przekonałem się z wielką boleścią serca, że najuczciwszy człowiek, gdy jest lekarzem i gdy wielkiej dostąpi wziętości, musi dla dobra ogółu, sztuki swojej i swego własnego odstąpić cokolwiek od miłej mu rzetelności. Z tej przyczyny nie potępiajmy tak łatwo dobrze intencjonowanych lekarzy i nie bierzmy za złe panu Wurmski, sławnemu lekarzowi w Drzemniawie, że w wyjątkowych okolicznościach leczy suchoty kwasem siarczanym, lodem i zimnymi kąpielami, skrofuły kąpielami z sublimatu i że nudy fantastycznego bogatego szlachcica rozpędza katedryzowaniem stopniowym *à la major*. *Melior anceps medicina quam nulla medicina*, lepiej niepewne lekarstwo jak żadne, mówi sobie w najlepszej wierze doktor Wurmski, a że kwasy i zimno jeszcze nie zostały użyte przeciw suchotom, a że lepiej się wprawiać w katedryzowanie na żyjącym i płacącym szlachcicu jak na szpitalnym trupie, więc czemuż nie próbować nowego lekarstwa przeciw nieuleczonej chorobie i bolesnej operacji przeciw nudom życia bezużytecznego?

Otóż i ja szarlatanizowałem, wprawdzie nie w tak wyraźny i zbyt rażący sposób, lecz jednakże na stopę dość widzialną i martwiącą dla własnego sumienia mojego; i jedynie tym się pocieszałem, że dobroczynność z mej szarlatanerii skorzysta.

20. Nieprzyjęty podarunek

Jakim sposobem zmusiłem promienie słońca do zgęszczenia się w płyn, tego nikomu nie wyjawilem, nawet doktorowi Gerwidowi, zbyt delikatnemu, aby mnie się śmiało wypytywać o nią.

Umiejąc jednakże uczcić ciągle mi okazywaną przez kolegę mego przyjaźń i potem ze względu na dobro ludzkości, która powinna była korzystać z tak wielkiego odkrycia, spisałem jak najszczegółowiej tajemnicę wyrobu kropli życia i opieczętowawszy ją w dwanaście kopert, darowałem Lawinii, robiąc ją legatorką⁹³ sekretu, w razie gdybym miał zejść nagle i niespodziewanie z tego świata.

Ta darowizna odbyła się uroczyste, w dziewiętnastą rocznicę urodzin Lawinii, wobec wielu zgromadzonych na świetną ucztę osób, którą nawet książę Wadwis, od pewnego czasu bardzo częsty gość doktora Gerwida, raczył zaszczyścić swą obecnością.

Lawinii stanęły łzy w pięknych oczach, tak była rozrzewniona tym dowodem mego zaufania; po pierwszy raz w życiu nie umiała odpowiedzieć inaczej, ależ co mogło być

⁹³legatorka — powiernica. [przypis edytorski]

wymowniejsze w tej chwili, jak owe łyzy dziewicy, widzącej się depozytorką największego sekretu, jaki istniał na świecie.

Stary Gerwid także łyzy osuszał po kryjomu i raz na mnie spoglądając okiem pełnym serdeczności, drugi raz ośmielając Lawinię do odpowiedzi, zdawał się oczekiwać, że ta uroczysta chwila zrodzi jeszcze inną uroczystszą, stanowczą dla szczęścia mojego.

Lecz dziwna rzecz, Lawinia pozostała milcząca i dopiero przemówiła, gdy książe wielkordząca do niej się zbliżył i coś szepnął w jej ucho.

Lawinia rzekła słabym, drżącym głosem:

— Panie doktorze, zacny nasz i świetny przyjacielu, łyzy, których utaić nie mogłam, a nie spodziewałam się przelewać w tym dniu dla mnie uroczystym, są dowodem uczuć przejmujących mnie na ten dowód twego szacunku, objawianego w tak dostojnym i liczonym gronie, *mnie*, zupełnie nieprzygotowanej na takie wzruszenie. Ja mam być depozytorką tajemnicy najważniejszego odkrycia, jakie zostało dokonane może od stworzenia świata? Nie, mój przyjacielu, na to moje ręce za słabe, nie miałabym spokojności ani na chwilę, mniemając, że jestem w posiadaniu zdradzieckiej puszki Pandory. Powierz raczej tę tajemnicę całej ludzkości, żeby wszystkie istoty na Księżycu mieszkające z niej korzystały i sławiły cię jako istotę również szlachetną, jak uczoną; lub jeśli się chcesz utrzymać przy przywileju tajemnicy, to ją każ zamknąć w granitowym bloku, którego całości strzec będą szyldwachy samego najjaśniejszego pana. Mnie cięży ten ogrom odpowiedzialności nawet w tej chwili w moim słabym ręku i dopiero uschną łyzy tak niespodzianie przelane, gdy go nazad przyjmiesz w twe dłonie.

Mówiąc to, Lawinia uchwyciła mnie za ręce, szczerze je uściśkała i dopiero je puściła, gdy w nich utkwiał sekret opieczętowany dwunastu pieczętkami.

Nigdy tak bolesnego nie doznał wrażenia jak wtenczas ani tak przykrego zawodu.

— Więc pójdę za radą twoją, o szlachetna dziewico — rzeknę, zrywając jedną po drugiej kopertę — i w tej uroczystej chwili, w tym szczęśliwym domu, w którym ty oddychasz, o aniele piękności i rozumu, ogłoszę całemu światu tajemnicę długowieczności przeze mnie odgadniętą...

— Nafirze, przebóg! Co robisz! — krzyknie Gerwid, wyrrywając mi z rąk zapieczętowany jeszcze na pół tuzina pieczętek papier. — Król ofiaruje ci dwa miliony złotych, wielką wstęgę orderu węża brylantowego i szmaragdowej jaszczurki, i posadę ministra zdrowia publicznego za tę tajemnicę, będziesz jednym z pierwszych dygnitarzy kraju! Ja tobie chowałem tę niespodziankę.

— Nie będę żadnym dygnitarzem, przyjacielu Gerwidzie, źle przystoją dostojeństwa, tytuły i ordery synowi Eskulapa, którego największą powinno być rozkoszą oddawać usługi, częstokroć z upokorzeniem graniczące, najuboższym swym bliźnim. Chrystus Pan był ubogi, strzechy nie miał swojej i jedną tylko suknię, i nogi mył zdrożonym żebrakom: ja chcę pozostać ubogi i żeby nigdy nie był kuszony urokami bogactwa i honorów, głoszę tu wszem wobec i każdemu z osobna, że promienie słońca zostały przeze mnie uchwycone i zgęszczone.

— Nafirze! Nafirze! Jeszcze jedno słowo — krzyknie, padając mi do nóg, doktor Gerwid — ciebie unosi rozpaczliwe, a mnie wiadome uczucie.

I przyskakując do mnie, potarł mi organa pamięci nad okiem zawarte jakimś ożywiającym płynem, od którego zaświeciło mi się w głowie tysiąc kandelabrow, a potem rzekł jakimś językiem, którym na Księżycu nikt nie przemawiał:

— Serafinie! Synu Ziemi! Jeśli zdradzisz tajemnicę, to cię zaklnę w imię Polski i rodziców twoich i wrócisz na padół płaczu i boleści, na którym nie znajdziesz ani Lawinii, ani Malwiny!!

Struchlałem i na całym ciele zadrzałem, a w tej chwili Gerwid wydawał mi się wielki i groźny jak Atlas noszący niebo na swych barkach.

Ukorzyłem się przed rozkazującą istotą i na jego żądanie przysiągłem, że nie wydam tajemnicy, chyba za korzyści odpowiedniej jej wielkości, a do mego własnego rozporządzenia pozostawione.

I znów Gerwid jednym zażegnaniem oswobodził mnie od kandelabrow, świecących w mej głowie, to jest od pamięci przeszłości.

— Więc tobie, dobry przyjacielu, powierzam tę tajemnicę — rzekłem, ochłonawszy z wyruszenia.

— A ja przysięgam uszanować ją, i chyba po twojej śmierci, która może nastąpić nagle i nieprzewidzianie, tak jak niejednego zaskoczy, użyję jej na korzyść Lawinii, dla której się zrzekę wszelkich korzyści, gdybyś nie zezwolił pójść za naszą radą i podczas swego życia nie chciał z niej zrobić użytku.

Podczas kolacji, która teraz nastąpiła, stary książę Wadwis nadzwyczaj wiele zajmował się panną Lawinią; taki urok wywierała ta młoda, prześliczna osoba, że najstarsi ludzie i najmłodsze dzieci nie mogły patrzeć na nią bez doznawania owych sympatycznych wstrząśnień, które najmiej pobudzają sprężyny życia do działań. Toteż sędziwy wielkorządca, który przed dziesięciu dniami ledwie dyszał i prawie dogorywał, teraz w widoku tylu⁹⁴ piękna, życia i świeżości czuł się do tego stopnia wzniesiony, że swych siedemdziesięciu lat, siwych włosów i wypierzonych lotek zupełnie zapomniał i na dobre mniemał, że jego gęste włosy w peruce i przyprawione sztucznie pióra do skrzydeł istotnie mu wyrosły z ciała.

Lawinię widać bawiły owe zaloty starego księcia, jakoś nie tyle tęskniła do rozmowy ze mną jak zwykle, a gdy się goście rozeszli, wyrzucała mi w słowach ani bardzo słodkich, ani też wesoło figlarnych, że nie należało jej robić wstydu w tak licznym gronie gości owym powierzeniem sekretu zawartego w dwunastu kopertach.

— Czułam, jak wszystkich oczy na mnie były zwrócone i mnie przenikały jak mieczami, jak mogłeś, kochany przyjacielu, wystawiać mnie tak niespodzianie na podobne wzruszenie?

— Komuż Prometeusz miał powierzyć promienie wiecznego słońca, jeśli nie najpiękniejszej westalce całego Księżyca? to był hołd oddany twym przymiotom, o cudna istoto!

— Ależ ja nie chcę pozostać wiecznie westalką, mój Nafirze.

— Ach, tym lepiej, Lawinio, strzeżmy tej tajemnicy razem, korzystajmy z niej razem, racz powiedzieć jedno słowo, a zezwolę być ministrem, rzeczywistym tajnym radcą zdrowia, dwumilionowym panem i wielkim mistrzem wstęg i orderu wszystkich węzłów brylantowych i szmaragdowych jaszczurek.

Upadłem przed Lawinią na kolana, która znowu zapłakała i drżącymi rzekła usta⁹⁵:

— Gdybym umiała rozkazywać sercu mojemu, ty byłbyś jego ideałem.

Domawiając tych słów, Lawinia czmychnęła przez otwarte okno na wysoki cedr Libanu i tam usiadła na samym wierzchołku, patrząc na Ziemię, która spoza czarnych chmur nad widnokrąg Księżyca wspinała wschodząc.

Nie śmiałem polecieć za nią na drzewo, bo na wierzchołku cedru zaledwie jedna osoba utrzymać się może.

— „Gdybym umiała rozkazywać sercu, byłbyś mym ideałem”!! Co znaczy taka odpowiedź? Więc mnie jednakże uważa godnym siebie, szanuje mnie, ale jeszcze mnie pokochać nie mogła... Czyżby istotnie już kochała innego?... Czyby wzgardziła mą miłością, miłością wynalazcy eliksiru żywotności, a pokochała żołnierza o tym tylko przemyślującego, jakim sposobem zniszczyć życie ludziom za to, że lubią inne uczucia, inne myśli i inne barwy??...

21. Harfa

Nie spałem tej nocy, nękając się domniemywaniami; Ziemia świeciła zbyt jasno i szarpała mnie za nerwy: widać, że należę do rzędu istot, na które ten planeta wpływa bardzo mocno. Tutaj Ziemia, gdy świeci w pełni i w czas bardzo pogodny, wywołuje trzęsienie Księżyca, a pewne aloesy tylko wtenczas rozkwitają z wielkim trzaskiem i hukiem.

Adiutant gubernatora przylatuje do mnie raniuteńko, gdym jeszcze leżał w łóżku, i stuka do okna.

Otwieram, on wpada i prosi w imieniu księcia Wadwisa jak najuprzejmiej, abym się natychmiast gotował w podróż do Drzemniawy, gdzie zachorował bardzo nagle i ciężko książę Neuiabi na chorobę prawie ciągle tam panującą, a zwaną *cholera morbus*.

— Racz pan wstąpić do księcia wielkorządcy, ale już wybrałszy się w podróż; zaraz tu stanie przed oknami pańskimi ekstra pocztowa ryba o czterech ludziach, tyłuż żaglach

⁹⁴w widoku tylu piękna, życia i świeżości — wobec widoku tak wielkiej obfitości piękna (...). [przypis edytorski]

⁹⁵usty (daw. forma) — dziś N.: ustami. [przypis edytorski]

i śrubie Archimedesesa; najdalej za dwadzieścia kilka godzin staniesz pan w Drzemniawie. Gubernator czeka z paszportem i instrukcjami.

Pakuję się z takim pośpiechem, że zapomniał wziąć z sobą służącego, i idę się pożegnać z Lawinią, którą zastaję na dachu, z harfą w ręku i śpiewającą.

— Lawinio! Żegnam cię, jadę w podróż.

— Bądź zdrow, kochany doktorze, zapewne niedaleka podróż i dziś będziesz z powrotem?

— Owszem, pani, jadę do Snogrodu, nawet do stolicy, do samej Drzemniawy — rzeknę ostrożnie, z przyciskiem, dobrze uważając na twarz Lawinii, jakie sprawię wrażenie nowiną o chorobie księcia Neuiabi.

— Nafirze! Jak ty wlepiasz oczy we mnie! Boże, coś mi masz złego do zwiastowania. Po co jedziesz do Drzemniawy?

— Zawezwano mnie do jednego dostojnego chorego.

— Do kogóż? — spyta Lawinia, cała drżąc.

— Do księcia... — odpowiadam, nie śmiejąc powiedzieć.

— Do jakiego księcia? Na miłość Pana Boga!

— Do samego księcia wice lamy Snogrodzkiego, zasłabł na cholere, która tam prawie ciągle panuje — rzeknę, mijając się jak najzupełniej z prawdą, dla oszczędzenia Lawinii zmartwienia.

— Znowu ta niegodziwa choroba jest w Drzemniawie i właśnie musiała tam wybuchnąć w chwili, kiedy tam bawi...

Lawinia nie śmiała skończyć i zarumieniła się, spostrzegłszy, jakimi ją badawczymi oczyma nurtuje.

— Ach jedź! Jedź, doktorze! Ratuj dobrego wice lamę, którego znam bardzo dobrze, bo nieraz dojeżdżał do naszego somnopatycznego zakładu w Chraplinie i nawet brał tam kurację.

— Pani mi nie poruczy ukłonów?

— Dla kogóż?

— Dla innego księcia.

— Innego księcia?? Ale prawda, przecież tam zapewne bawi nasza deputacja wysłana na przywitanie lamy, a z nią księżę Neuiabi: kłaniaj mu się, kochany Nafirze, jeśli się o mnie spyta, *nie inaczej*, rozumie się, mój przyjacielu, przecież wiesz, że to dość daleka znajomość...

Wtem doktor, uwiadomiony o mym wyjeździe, zjechał na dach na swej kieszonkowej rybie. Natychmiast go uprzedziłem, że Lawinia nic nie wie o chorobie księcia Neuiabi.

Nie bardzo był Gerwid zadowolony z tej podróży i chciał koniecznie, abym tak długo pozostał w domu, aż on się porozumie telegrafem ze swoim dawnym dobrym przyjacielem, baronem Drzejną, prezesem sądu kryminalnego w Drzemniawie. Ale wtem nadjechał sam gubernator i stanąwszy na dachu, krzyczał:

— Na Boga, doktorze! Śpiesz się: mój biedny Neuiabi ciągle telegrafuje i pyta się, czyś już w podróży, już pierwsze przypadłości cholery wprowadzie przeszły, idzie o to tylko, żeby nie wpadł w tyfus; odpowiedz słów kilka, co ma robić, i natychmiast puszczaj się w podróż.

Coś trzasło na dole na bruku. — Była to harfa Lawinii, wypuściła ją z ręki i o mało co nie zemdląła...

Trzeźwiłem ją z rozpaczą w sercu, dalibóg! Harfie zazdrościłem losu...

— Po tym, co tu odkrywam, radzić mam księciu Neuiabi? Mam wrogowi mojego szczęścia przedłużać życie? — mówię do siebie, trąc skronie Lawinii eliksirem promiennym.

Stary księżę nie dał mi i tu pokoju, odsunął mnie od Lawinii, sam ją chciał trzeźwić i krzyczał, wręczając mi papiery i dukaty:

— Jedź, pędź, co masz siły, oto paszporty papierowe i kruszcowe, bo jeden bez drugich nic nie znaczą w Snogrodzie.

Stałem jak skamieniały, nie mogąc oczu oderwać od Lawinii, jeszcze zawsze omdlałej, a tak pięknej, jak jej nigdy nie widziałem w życiu. Okropne jakieś przeczucia opanowały myśli moje, całą ich siłę krusząc lub przynajmniej stępując.

Książę, widząc, że nie ruszam się z miejsca, skinął na czterech skrzydlatych żandar-mów, którzy mnie porwali w jednej chwili za ręce, skrzydła i nogi i wnieśli na śrubową rybę, nimem się spodział⁹⁶, co się ze mną stało.

Ryba zaświszczała, odetchnęła białą parą i czarnym dymem; już jestem pod obłokami, a biedna Lawinia w oddaleniu, dalibóg, w ramionach zdradliwego starca, któremum⁹⁷ siły przywrócił na moją zgubę.

Trzeba było zlecieć z ryby, puścić się nazad do Lawinii i pozostać przy niej dniem i nocą.

Ba! Trzeba było mieć więcej sprężystości i przytomności umysłu.

Czyż i ja z tego kraju, którego ludziom najtrafniejsze odpowiedzi przychodzą dopiero na schodach?

22. Podróż z Jasnogrodu do Drzemniawy

Mkną, nikną pode mną góry, lasy, jeziora i znów góry, i niesłuchanie głębokie prze-paści, jakich na Ziemi wcale nie ma, jeśli nas nie zawodzą nasze księżycowe teleskopy.

Okolica, z tak wielkiej wysokości uważając, straszliwie chaotyczna. Tu świeciły ogniem płwające, tam tlejące się wulkany, tu się rzeki całe lawą toczyły, ówdzie znów błyszcząły jeziora jakby żywym srebrem napelnione, a gęsto pomiędzy nimi rozsiane szmaragdowe oazy rozsyłały balsamiczną woń wysoko w powietrze.

W tych oazach niesłuchane bogactwo roślinności i żywności, naokoło nich kamienne, chropowate puszcze lub też tu i ówdzie piaski, jak gdyby łóżyska dawnych mórz, jezior lub stawów, a gęsto rozsiane po powierzchni oaz kościoły świadczyły o ludności ich. Istotnie, jedna kwadratowa mila dobrego gruntu wyżywiała dwadzieścia tysięcy ludności. Tu dopiero, wśród tych skał, odgraniczających osadę od osady, pojnowaleś, dlaczego Selenitom dano skrzydła; inaczej bowiem te oazy, odległe tylko o kilka mil od siebie, byłyby nieznanne jedne drugim, żadna bowiem noga ludzka ani bydłęca, żeby nawet giemzy⁹⁸, nie jest w stanie przekroczyć zawad⁹⁹ przez naturę tu napiętrzonych.

Dalej ku północy i zachodowi sterczą straszliwe grzbiecnie gór, sięgających ponad atmosferę Księżyca i odgraniczających Jasnogród południowy od północnego. Można przebyć ponad tymi górami, wysokimi w niektórych miejscach mil geograficznych cztery nad poziom, ale za pomocą przyrządów zawierających w sobie sztucznie zgęszczone przez ciśnienie powietrze atmosferyczne, lecz to podróż niezmiernie kosztowna, uciążliwa, niebezpieczna i długa, którą tylko uczeni geologowie od czasu do czasu dla badań naukowych przedsięwzięli. Zwyczajni podróżnicy wyszukują dla ich przebycia wyłomy i tunele, które tu ręką natury, a częścią i sztuka poczyniły. Nieraz wypada podróżować w ciemnych, długich i krętych labiryntach, z których nie wszystkie są dobrze oświetlone gazem, nie wszystkie bezpieczne, bo czasem nawet i skrzydlaci rozbójnicy do nich się zakradają i łupią podróżnych. Wprawdzie od pewnego czasu ustanowiono w tych tunelach straż dla pobierania cła przechodowego i osadzono je żołnierzami, część ich nawet opatrzo-no artylerią, żeby nie dopuszczała zbrojnych nieprzyjaciół do kraju. Dziwnie wygląda ta artyleria, zawieszona tu w tak ogromnej wysokości nad niezgruntowanymi przepaściami.

Już przecież przebyliśmy straszliwy łańcuch i jesteśmy nad północnym Jasnogrodem, w którym i klimat daleko zimniejszy, i kraj inny, bo prawie zupełnie płaski, i roślinność tak odmienna, że się w niej rozpoznać trudno. Tutaj po raz pierwszy ujrzałem całe lasy owych podrażających drzew z rodziny kaktusów, które się z miejsca na miejsce przenoszą, szukając żyzniejszego gruntu i znów w kilka lat na dawne wracają miejsca, w jeden rok mogą ująć całą milę i nieraz zapakują się w środek wsi i tam przebywają, aż wszystko wyciągną pożywienie z gruntu; potem, nasyciwszy się, śpieszą dalej.

Drzewa te, prawdziwe zwierokrzewy, mają korzenie do nóg owadzych podobne, grube na cal i więcej, kosmate, kolczaste i brzydkie. Tymi nogami wrastają w ziemię i piją z niej pożywienie; nogi, napiwszy się, usychają, inne, wyrosłe z przodku pnia wbijają się

Rośliny

⁹⁶nimem się spodział (daw.) — konstrukcja z przestawną końcówką czasownika: nim się spodziałem; nim się zorientowałem. [przypis edytorski]

⁹⁷któremum siły przywrócił (daw.) — konstrukcja z przestawną końcówką czasownika: któremu siłę przywróciłem. [przypis edytorski]

⁹⁸giemza — kozica. [przypis edytorski]

⁹⁹zawada — przeszkoda. [przypis edytorski]

w ziemię na łokieć przed uschłymi, i takim sposobem odbywa się ta dziwna wędrówka lasów.

Rośliny te są jednopłciowe, to jest jedne krzaki są męskie, a drugie żeńskie; męskich daleko mniej, jeden wypada na dwadzieścia żeńskich. Żeńskie kwiaty mają kształt dzwona, męskie serca: połączenie następuje nocną porą, przy świetle Ziemi. Owoc zaś wydają te rośliny zupełnie do jaja czajki wielkością, barwą, składem i smakiem podobny i tak odżywiający, że człowiek najslabszy od niego sił i zdrowia nabiera. Toteż kaktus jaja wydający jest błogosławieństwem tego kraju i wieśniacy posiadający plantacje tego krzewu są bogaci.

Lecz na nieszczęście dobry byt nie zawsze prowadzi wieśniaka do moralności: widziałem tu ze zgrozą wielu ludzi powracających z kościoła i z jarmarku w straszliwym stanie pijaństwa; nawet chłopki były pijane i śpiewały ladaco, mknąc przez powietrze. Jedna mnie jednak do żywego rozrzewniła: niosła ona męża swego pijanego jak bela do domu na barana, często odpoczywając na konarach drzew, z których jej się łatwiej było wznieść w powietrze niżli z ziemi.

— Czy też często spadacie po pijanemu z powietrza na ziemię? — spytałem jednego z tych dobrych ludzi usypiającego w ciągu podróży.

— Nie często, wielmożny panie, tylko raz jeden w życiu, ale to wystarczy na złamanie karku — odpowie chłopiek, kłaniając się czapką do nóg.

Bardzo dobrotliwy to ludek, tylko że strasznie nietrzeźwy.

Grunt tu się zniża ciągle aż do Morza Spokojnego¹⁰⁰, które istotnie zasługuje na swoją nazwę, bo się rzadko kiedy rozdąsa lub nawet rozkołysze.

Już tutaj nad tymi wodami czuć się daje jakiś wpływ lekko usypiający, który może pochodzić od niezliczonego mnóstwa trawy morskiej rosnącej na wodzie, a wyziewającej zapach bardzo mocny. Zresztą część większą podróży odbywaliśmy nocną porą, a chociaż Ziemia przyświecała mocno, jednak po całodziennym czuwaniu oczy zamykały się same z siebie.

Z daleka świecące okrężne druty, zwiastowały nam Snogród, wyspę bardzo dużą, podłużną, z góry wąską jak szyja, z dołu szeroką jak kobieta na ziemi siedząca.

Przybywszy nad brzegi, musieliśmy ścisnąć przyrząd powietrzny naszej ryby, zsiąść na padole przed granicznym urzędem i dać się należycie obrewidować. Nie brakło tu strażników i innych urzędników, umięjących należycie wyciągać łapy i domagać się wynagrodzeń pod różnymi pozorami. Przydały się brzęczące paszporciki, ułatwiające w sposób przedziwny stosunki ze Snogrodzianami.

Nareszcie po wielu trudnościach pozwolono nam udać się w dalszą podróż.

Postać kraju nie bardzo powabna na tej wyspie: bezustanne płaszczyny, miejscami grunt piaszczysty, rzadko gdzie bardzo urodzajny, lasy jednostajne, w których drzewa iglaste o tysiąc razy liściowe przeważają.

Ach, przecież! Jestem w Drzemniawie, już za pomocą wiadomych nam okrągłych paszporcików wszystko ułatwione na kwarantannie miejscowej, jadę do hotelu, przed którym ulica była wysłana słomą¹⁰¹ na stopę, i znajduję księcia Neuabi na łóżku, wcale nie słabego, lecz udającego chorobę.

23. Podstępny

— Mości księżę, czy sam siebie łudzisz, czy też po prostu mnie zwodzisz? — spytałem pacjenta bez ogródki.

— Wybacz, kochany doktorze, ale wyznać muszę, że się dopuszczam i jednego, i drugiego: miałem istotnie napad choleryczny dość mocny, który przestraszył przysłanego mi przez księcia wicelamę doktora Plasterysa, ministra zdrowia w Snogrodzie, i to do tego

¹⁰⁰*Morza Spokojne* — dziś popr.: Morze Spokojne (łac. *Mare Tranquillitatis*), duża, ciemna, pokryta zastygłym bazaltem równina na Księżycu; dawni astronomowie ciemne obszary na tarczy Księżycy uważali za tereny pokryte wodą, dlatego nazywano je morzami, zatokami, bagnami i jeziorami; współcześnie nadal stosuje się dawne łacińskie nazwy tych formacji. [przypis edytorski]

¹⁰¹*hotelu, przed którym ulica była wysłana słomą na stopę* — dawny zwyczaj wyścielania bruków w miastach pod oknami ciężko chorych a dostojnych osób, aby zminimalizować hałas uliczny, szczególnie turkot powozów w XIX w. często jeszcze nie posiadających gumowych kół, lecz drewniane, okute żelazem. Tu szczegół ten niezbyt pasuje do okoliczności ze względu na stosowanie odmienne środki transportu. [przypis edytorski]

stopnia go przestraszył, drogi mój przyjacielu, że mnie kazał natychmiast najniełitościwiej zsiec bańkami i obstawić synopizmami. Osłabiony stratą krwi i boleścią, znacznie upadłszy na duchu pomiędzy cudzoziemcami i obawiając się dalszego ciągu takiej końskiej kuracji, prosiłem adiutanta mojego, aby zatelegrafował do Jasnogrodu po ciebie. Potem tego wprawdzie żalowałem, bo mi się znacznie ulżyło po owym nagłym wstrząśnieniu; lecz gdy się po mieście wieść rozeszła, że sławny doktor Nafir już w podróży do konającego księcia Neuabi, postanowiłem, dla twojego, doktorze, dobra, udawać chorego, jak mogłem najlepiej, kazałem wysłać całą ulicę słomą i zasłonić okna umyślnie tak szczelnie, żeby czasem i mój służący mógł mnie zastąpić na łożu boleści i majaczyć byle co, jak chory wpadający w tyfus. Ja tymczasem grałem w drugim pokoju z moim adiutantem w karty. Mój służący tak dobrze udawał tyfus mózgowy, że mu minister Plasterys kazał w swej obecności puścić krew, ogolić głowę, zsiec ją bańkami i nareszcie lodem obłożyć... Żał mi było wprawdzie biednego Laflera, gdy go w ten sposób na tortury brano, ale mu się należała kara za łajdaczenie się z tutejszymi baletnicami, u których się wydawał za rodzaj sekretarza, a pieniędzmi zapewne mi skradzionymi, zalecał; więc pał go diabli, pozwoliłem na wszystko, tylko szepnąć mu kazałem, żeby zemdlął zaraz po otwarciu weny¹⁰², aby mu niepotrzebnie krwi nie wytaczano.

Jakże go medykamentowano w rozmaity sposób, zawsze myśląc, że to ja! I w tej chwili całe miasto jest przekonane o tym, że konam albo jestem bliski skonania.

Już się nawet przez Żydów zgłaszał do mego adiutanta najpierwszy fabrykant trumien całej Drzemniawy, o dostawę trumny w najlepszym i najnowszym guście, z wcięciem w tali, a doktor Kizia, sławny lekarz zwolenników Wenery i zarazem balsamista, prosił, żeby mu wolno było w dowód szczególnego szacunku nabalsamować mnie zaraz po śmierci, sposobem tutaj w kraju używanym, to jest pakułami umaczanymi w żywicy, takim samym sposobem, jaki u nas w muzeach używają do wypchania wielorybów i słoni. Doktor Kizia raczył nawet oświadczyć, że za takie piękne dzieło zadowolili się honorem i sześcioma tysiącami franków.

Adiutant przyjął tę ofiarę z wielką wdzięcznością i kazał mieć pakuły i żywicę aromatyczną w pogotowiu; pan Sargenhans zaś, artystyczny fabrykant trumien, przekupiwszy cyrulika, dostał przez niego miarę Laflera i już mu składa paletot¹⁰³ drewniany, z artystyczną sumiennością krawca.

Otóż, kochany doktorze, jak stoją rzeczy: wszyscy oczekują mej śmierci, ty przybywasz, zadajesz mi dwie krople twego odżywiającego likieru i mówisz: „Wstawaj!”, a ja wstaję, głowę niby to wizykatoriami skancerowaną, obwijam czarną chustką, kładę na to czapkę mundurową i wyjeżdżam z tobą na miasto, jeżeli nawet chcesz, do pana ministra zdrowia, podziękować mu za przytrzymanie mnie aż do twego przyjazdu przy życiu. Dalej, kochany przyjacielu, uściskaj mnie za sławę i tryumfy tu cię czekające.

Książę zerwał się równymi nogami z łóżka i krzyknął na służącego:

— Lafler! Oto trzy dukaty, każ sobie przynieść perukę, aby pokryć wygoloną głowę, każ niech zajdzie powóz i każdemu, kto z zamku lub skądkolwiek przyjdzie się spytać o zdrowie moje, powiedz, że zaraz po przybyciu doktora Nafira i po połknięciu przywiezionego mi lekarstwa wstałem, ubrałem się i wyjechałem.

— Ależ, mój książę, czyś oszalał? Myślisz, że zezwolę na odegranie takiej komedii, niegodnej mego doktorskiego tytułu? — zarzucę, obrażony.

— Sam stary Hippokrates, sam boski Eskulap na twoim miejscu korzystałby z tego w sposób ci zaproponowany, chociażby tylko dla wzmocnienia w ludziach wiary w boską naukę medycyny: a że wiara tak błogi wpływ wywiera na usposobienie choroby i cierpiących, więc tym razem dla dobra ludzkości powinien byś odstąpić cokolwiek od surowości twoich zasad.

— Prawda, masz słusność, mój książę, zrobię z mej dumy ofiarę i odegram tę niegodną siebie komedię. Ale przede wszystkim uwiadomić powinniśmy księcia Wadwisa i doktora Gerwida o twym uzdrowieniu. Gdzie tu w hotelu telegraf akustyczny? Każ mnie do niego zaprowadzić.

¹⁰²wena (daw.) — żyła. [przypis edytorski]

¹⁰³paletot (daw.) — palto. [przypis edytorski]

— Nie ma tu w hotelu ani domach prywatnych telegrafów tak jak u nas, mój doktorze. Jedźmy do telegrafu.

Wrażenie, któreśmy sprawili tą szarlatanerią, przechodzi wszelkie wyobrażenie. Ludzie, którzy znali księcia Neuiabi, to jest dygnitarze wojskowi i cywilni, damy wysokiego tonu, zatrzymywali się na widok księcia, oczom swoim nie dając wiary. Książę się kłaniał i wskazując na mnie, wołał:

— To mój zbawca, cudowny doktor, to Bóg medycyny!

Książę Neuiabi wypytywał się mnie o Lawinię, ale tak niby nawiasowo, prawie z niechcenia. Odpowiedziałem mu także z udaną obojętnością, że się Lawinia dość zmartwiła nowiną o jego chorobie, ale nic mu nie opowiadałem o strzaskanej harfie i o jej omdleniu na dachu naszego domu.

Neuiabi zesmutniał, spodziewał się, że wieść o jego chorobie większe sprawi wrażenie na Lawinii.

Pozazdrościłem mu tego tryumfu i dlatego kosztować go nie dałem.

Stanęliśmy przed telegrafem: książę niby jeszcze słaby, pozostał w powozie, ja zaś wybiegłem na telegraf i stamtąd zapłaciwszy za wszystkie słowa i zgłoski, przesłałem wiadomość o cudownym uzdrowieniu pacjenta.

Musiałem kłamać, szarlatanizować, aby pozostać wiernym raz przyjętemu w tym miejscu systematowi.

Neuiabi zmusił mnie do tego... Darmo! Tak jedno kłamstwo pociąga za sobą mnóstwo innych.

Czekałem na odpowiedź, a tymczasem mnóstwo dygnitarzy doгнаło młodego księcia przed telegrafem i wypytywało go się o stan zdrowia, i składali mi najserdeczniejsze dziękczynienia za dokonanie takiego cudu. Odpowiedź od księcia Wadwis nadeszła, a brzmiała:

„Tysiąc dzięków, doktorze, przytrzymaj mi syna w Drzemniawie, jak możesz najdłużej, i z nim pozostań, ale nie wyjawiaj, że takie moje żądanie”.

Jedziemy do ministra zdrowia, podziękować mu za przytrzymanie księcia Neuiabi przy życiu sposobami ultraheroicznymi, którymi można było zabić nie jednego, lecz dwóch ludzi.

Młody książę złożył podziękowanie w kształcie sporego rulonika i coś niby nawiasowo wspomniał o wielkiej wstędze orderu węża brylantowego, którym jego monarcha zapewne nie omieszka obdarzyć tak głęboko uczonego lekarza.

Minister zdrowia Plasterys zdobył sobie tak wysokie stanowisko wynalazkiem wielkiej wagi dla chirurgii wojskowej: odkrył, że nic tak szybko nie leczy kontuzji od kul armatnich, jak plaster wizykatorialny, zaraz w chwili na placu boju przyłożony.

Od tego czasu wprawdzie częściej zdarzały się kontuzje, lecz te nie pociągały nigdy za sobą śmierci, tylko gratyfikacje.

Przyjął nas bardzo grzecznie, przywdział mundur, ordery, ale zarazem objawił mi zdziwienie, że nie noszę munduru ani żadnej dekoracji.

Odpowiedziałem ze skromnością, że mógłbym także być ministrem, dygnitarzem orderowym i bardzo możliwym panem, gdybym chciał sprzedać tajemnicę mego odkrycia.

Książę Neuiabi przyświadczył i dodał, że doktor Nafir jest człowiekiem zupełnie odrębnego sposobu myślenia...

— Rozumiem, rozumiem, on cokolwiek zakrawa na czerwonego socjalistę, a nawet na komunistę — odpowie dygnitarz, małym dreszczem wstrząśnięty.

Neuiabi, zapewne z figlarności, ruszył nieznacznie ramionami i brwią.

Od tej chwili lękał się mnie minister jak dziecko wilkołaka...

Powróciwszy do hotelu, zastaliśmy w nim wielkie mnóstwo dygnitarzy czekających dostojnego pacjenta i jego cudownego lekarza, którego nieubłaganymi obsypywano prośbami o lekarstwo na osłabienie apetytu i sił żywotnych. Drożyłem się, utrzymując, że m znękanym podróżą...

Nareszcie sam wielki lama, także słabowity, przysłał adiutanta z zapytaniem o zdrowie księcia Neuiabi i z prośbą, abym się bez zwłoki udał do niego. Sam książę Neuiabi raczył mnie jemu przedstawić, lecz wrócił do hotelu, zostawiwszy mnie w zamku.

Dostojny pan, wycieńczony trudami wojennymi, zwierzył mi się, że nie jest syty ani życia, ani chwały i że dla dobra ludzkości pragnie żyć długo, a nawet wiecznie, jeżeli to być może.

Sprawdziwszy stan jego wnętrzości w obecności ministra zdrowia, za pomocą kamery obskury z lampką argandzką, uznałem, że jego książęca mość nie jest w stanie korzystać z mego lekarstwa, powiększającego wszelki objaw życia prawidłowego, ale i nieprawidłowego.

Zapisałem tedy lekarstwo, niby przysposabiające do dalszej kuracji. Moje spostrzeżenia udzieliłem ministrowi zdrowia, ordynującemu lekarzowi, który ich wprawdzie nie zrozumiał, ale przyświadczał, że tak jest, a nie inaczej, i zaraz po moim odejściu zawyrokował, że tak wielkiego głupca i wariata jak ja nigdy w swym życiu nie widział.

Od tej chwili rozdziwiła się o mych zdolnościach opinia: jedni utrzymywali, że jestem po prostu szarlatanem, drudzy zapewniali, że większego człowieka nie ma na świecie.

Dzienniki ogłosiły się przeciwko mnie, przymieszawszy cokolwiek miodu do żółci swych zdań i wyroków. Pomimo tego nagabywali mnie bigoci i rozkosznicy, modląc się o krople życia. Nie biorąc od nikogo złamanego grosza, wszystkim dawałem lekarstwa, ale tylko ludziom pracującym, istotnie światu i rodzinie potrzebnym, udzielałem prawdziwego eliksiru życia.

Niestety! Wszyscy ci prawie należeli bez wyjątku do klasy ubogich, mało znaczących, gnębionych ludzi i na opinię publiczną nie mogli wyrzucić wpływu, lubo¹⁰⁴ cudownych doświadczyli skutków z mego lekarstwa i gorące modły za mnie zanosili do Boga.

Zabawiam księcia Neuiabi, tęskniącego do swego kraju, ojca i kochanki, jak tylko mogę i czym tylko potrafię, postępując w duchu rozkazu dostojnego ojca, który polecił nam pozostać w Drzemniawie, aż dopokąd nas sam nie odwoła. Niech sobie książę tu pozostanie, ale ja zupełnie tu niepotrzebny.

24. Baron Drzejna

Już od dziewięciu dni bawię w Drzemniawie i zdaje mi się, że już dosyć tej zabawy, bo się właściwie najokropniej nudzę w tej miejscowości, o której dalibóg wcale jeszcze nie wiem, czy to duża miejscina, czy wieś, czy stolica, czy rodzaj karawanseraju, do którego ludzie na to przybywają, żeby z niego jak najprędzej wyjeżdżać. Koniec końcem nie bawię się w Drzemniawie, tęsknię do Lawinii i uciekłbym stąd pomimo rozkazów księcia Wadwisa, gdyby mnie jedna, dla mnie zupełnie nieprzewidziana okoliczność nie zachwyciła, a tą jest, że piękny książę Neuiabi zaczyna się tutaj w najlepsze bawić, dzięki wrażeniu nań wywieranemu przez piękną młodą wdówkę, córkę księcia wicelamy. Nadaremnie tai on przede mną zajęcie się miłą wdową: jest ono aż nadto wyraźne i już o tym mówią w pałacu, już nawet w wielkim świecie zaczyna krążyć pogłoska o podboju, jakiego dokonali wdzięki księżniczki Omegi. Już też o tym wiedzą w Jasnogrodzie, i to dzięki mnie; tak, przyznać muszę, że o tym telegrafował do Gerwida, nie bezpośrednio, lecz przez barona Drzejnę, wielkiego sędziego kryminalnego, a mego łaskawego opiekuna, u którego tu codziennie, czasami nawet po dwa razy bywam.

Kocham tego starca nadzwyczajnie, bo to typ roztropnej prawości w najmilszych, a zarazem najdostojniejszych kształtach; sprawowanie trudnych obowiązków swego posłannictwa wcale mu nie stępiło uczuć, owszem, zaręczyć można, że im więcej miał do czynienia z majątkiem, wolnością, honorem i życiem bliźnich swoich, tym doskonalsze zyskał o tych dobrach wyobrażenie i tym litościwszy się okazał, gdy szło o pozbawienie bliźnich swoich tego dobra.

Otóż takim był wielki sędzia kryminalny, starzec bardzo posunięty w wieku, ale silnej budowy ciała i niestarganego zdrowia.

Przyłgnął do mnie, tak jak ja do niego, natychmiast, jak gdyby mnie znał od bardzo dawna, i czuwał nade mną w tym mieście, w którym prawda nie jest lubiona i gdzie sobie jednym wybuchem szczerości zaszkodzić można na całe życie.

Z jego słów przekonałem się, że mnie naprawdę za komunistę bardzo niebezpiecznej przyrody osądzono, a głównie z tej przyczyny, że dotychczas nie postarał się jeszcze o żaden urząd, nadający człowiekowi jedyną wartość w oczach tego świata.

Pozycja społeczna, Plotka

¹⁰⁴lubo (daw.) — chociaż. [przypis edytorski]

Lękał się także, aby mi nie skradziono mego diamentowego flakonika z kroplami życia, i prosił mnie, abym go nosił przy sobie na ciele, przytwierdzony łańcuszkiem do szyi, jak szkaplerz lub medalion. Później bardzo żalowałem, że za tą radą nie poszedł.

25. Zakład somnopatyczny

Doktor Plasterys zawitał do nas jednego rana, gdyśmy jeszcze spali, i rzekł:

— Chcieliście, panowie, zwiedzić zakład somnopatyczny, wzniesiony na naszej wyspie przez doktora Gerwida i doń należący; jako minister zdrowia i główny inspektor wszystkich zakładów zdrowiodawczych, jadę tamże z urzędu i właśnie w tej chwili bardzo pośpiesznie, na pocztowej rybie, bo się tam wydarzyło coś bardzo interesującego, co później opowiem. Ofiaruję panom miejsce na mej rybie i pokażę wszystkie mnie tylko znane tajniki tego ciekawego zakładu.

— Ależ, panie ministrze, zapominasz pan, że dziś bal u księcia wicelamy — zarzuci książe Neuibi.

— Jeszcze przed wieczorem będziemy z powrotem; dałaby mi żona i córki, gdybym nie wrócił; któż by je zaprowadził na bal? — odpowie minister.

— Ależ ja jestem zaproszony na obiad, nie śmiem obrazić amfitriona — zarzucę także.

— U kogoż pan jesteś na obiedzie?

— U doktora Tulpensztejna.

Kłamałem, właściwie baronowi Drzejnie obiecałem być na obiedzie, lecz z wiadomych już przyczyn tailem o ile możliwości moje schadzki z zacnym sędzią.

— Więc kolego, odpisz, że nie będziesz, jednakże nie wyjawiaj dlaczego, po cóż jeszcze więcej drażnić zazdrość swoich kolegów?

Napisałem do kolegi Tulpensztejna, aby zawiadomił barona Drzejnę, że z ministrem Plasterysem pojechał do zakładu somnopatycznego.

Już jesteśmy w drodze, dobre piętnaście mil z Drzemniawy do Snopola, ale wiatr nam służył, biegliśmy cztery mile na godzinę.

— Cóż tak nagłego cię wzywa do Snopola, panie ministrze? — spyta książe Neuibi.

— Wie przecież książe — odpowie minister — że Mirza Baszkir, który się niedawno ożenił z córką lamy Ciemnostańskiego, znikł w kilka dni po ślubie nie wiadomo gdzie, i że go nadaremnie szuka żona.

— Wiem o tym.

— Otóż nadeszła wiadomość, że Mirza Baszkir bierze tu *incognito* w zakładzie doktora Gerwida kurację senną, i to już od trzech tygodni; więc mam sprawdzić z rysopisem i fotografem w rękę, czy tak jest, a nie inaczej.

— Jak to? Mirza Baszkir wołałby spać w zakładzie somnopatycznym jak w własnym świetnym pałacu? — spyta Neuibi.

— Ba! Tu go przynajmniej głos jego dobrodziejki nie przebudza; przecież znane są córki naszego najjaśniejszego lamy — odpowie pan minister, dowcipnie się uśmiechając.

— I cóż pan masz zrobić z Mirzą Baszkirem, gdy go wynajdziesz? — spytam.

— Mam go dostawić pocztową rybą pod dobrą strażą do żony, ot wszystko; tam zapewne sama lama wyznaczy mu przykładną karę.

W najpiękniejszym miejscu wyspy, w rodzaju Edenu, a przynajmniej Arkadii, leży wieś Snopol z pałacikiem Gerwida, a za nią na dużej kępie, pomiędzy dwoma ramionami rzeki, pośród wysokich drzew, na przepysznym wzgórzu wznosi się sławny zakład, w którym ludzie śpią dla odzyskania zdrowia, spokojności, szczęścia, dla zapomnienia trosk lub stłumienia targających namiętności.

Najwięcej rozkielzane nerwy, najburzliwszy mózg, najniespokojniejsza krew nie zdolają się oprzeć wpływowi narkotycznych tu na tej kępie w nadzwyczajnej obfitości rosnących ziół, których wpływ można doskonale stopniować za pomocą kondensatorów, a za pomocą zaś narkozometru, złożonego z dwunastu żywych ptaków różnej wielkości, można się doskonale przekonać o stopniu narkotyczności zawartej w powietrzu.

W tym przybytku Morfeusza wszystko wzywa do snu, co tylko na jakikolwiek zmysł działać może: zapach subtelnych białych kwiateczków, zwanych morfinkami, widok ogromnych drzew zasłaniających horyzont, a w podwojach malowideł i posągów, przedstawiających uroki snu pod wszystkimi możliwymi postaciami, najzupełniejsza cichość, głucho milczenie przerywane tylko falującym, jak wody oceanu chrapaniem stu kilkunastu

Sen, Zdrowie

śpiących tego przytulku mieszkańców, smak ziółek lub wód przez lekarzy przepisanych, a wlewanych w regularnych ustępach śpiącym łyżkami, nareszcie owe systematyczne łaskotania podeszew, którymi umyślnie na to trzymane dziewczynki i chłopaczki ułatwiają najpoczątkowym pacjentom sen, wszystko to wpływa przemożnie na nerwy, i zaraz przy wstępie do zakładu odwiedzający wpadliby w sen, gdyby się nie trzeźwili substancjami sen odbierającymi, zwłaszcza pastylkami z kofeiny.

W stosunku mężczyzn bardzo mało kobiet w tym zakładzie, ale które tu przebywały dla kuracji, po większej części cierpiały na melancholię z manią graniczącą.

Kobieta najczęściej zgnębiona nie lubi przesypiać swych cierpień, dla kobiety każda sensacja jest żywiołem duszy!

Na różne ceny można tu spać i chrapać: na ogólnych salach, gdzie śpi po piętnastu, płaci się mało, ale w osobnych pokojach bardzo wiele. Doktor nie wychodzi z zakładu i winien trzy razy na dzień przekonywać się o dobrym śnie swoich pacjentów. Dla suchotników osobna jest izba i mogę zaręczyć, że pod wpływem kilkumiesięcznego snu, stosownej temperatury i lekarstw dawanych łyżkami leczą się nieraz suchoty najwyższego stopnia.

— Teraz ja — rzecze minister zdrowia — pójdę na wyszukanie mego Mirzy Baszkira, który jeśli tu jest, zapewne leży w jednej z najprywatniejszych celek, a tymczasem panowie tu raczą spocząć w tym pokoju. Przede wszystkim jednakże napijmy się kawy, nigdy w życiu nie uczulem się tak śpiący, odwiedzając ten zakład.

Byliśmy wtenczas w pokoju, w którym tylko trzy znajdowały się krzesła; w jednym końcu pokoju dwa, a w drugim pod kaloryferem jedno. Na tym tu przy stoliku usiadł minister, na dwóch drugich odległych od niego na pięć stóp siadł książę i ja.

Przyniesiono kawę i postawiono ją na stoliku obok ministra.

— Szanowny kolego, udziel mi do tej kawy jedną kropeczkę twego życiodawczego eliksiru — rzecze do mnie minister.

Ja mu podaję flakonik, nie spodziewając się niczego złego. On bierze flakonik, otwiera go i —

I wtem zapada pomiędzy nami a ministrem z sufitu żelazna krata, i jakby jakimś cudem spod podłogi ukazują się dwa posłania z najpiękniejszych aromatycznych ziół, a na okna zapadają z tyłu także żelazne kraty.

— Co to znaczy? — krzyknęliśmy obydwoj, przerażeni, rozpaczliwym głosem.

— To znaczy — odpowie podstępny doktor Plasterys — że panowie jesteście skazani z wyższej woli na kurację somnopatyczną; to wszystko...

— Kto mnie śmie więzić tu, w obcym kraju, na gruncie sprzymierzonego z nami monarchy? — wrzaśnie książę Neuiabi piorunowym głosem.

— Wybacz mi, dobry mój i miły książę, ale to się stało za ugodą jakąś zobopólną pomiędzy jednym i drugim rządem, mnie na nieszczęście wybrano za wykonawcę tego przykrego obowiązku.

— Ależ po co i na co nas zmuszać do spania, kiedy my, zadowoleni z rzeczywistości, używamy jej skromnie i spokojnie? — spytam, już ziewając, bo mnie ogarniała okrutna senność, wpływ zapachu, który wyziewały te przeklęte zioła posłania naszego.

— Co ja wiem? Podobno panowie rozkochani w osobach nieprzeznaczonych dla nich z woli losu... Ja nic nie wiem, żal mi panów serdecznie; ale poddajcie się losowi, śpijcie, będą tu mieli o was staranie jak najczulsze, ja sam dojeżdżać będę często do was; dobranoc, moi dobrzy panowie.

— Słuchaj, na miłość Boga, panie ministrze — rzecze książę, także już ziewając. — Dziś miałem być na balu u księcia wicelamy, jego córka, owa miła wdówka...

— Ha, ha! Pojmuję, mój dobry książę, ona ciebie oczekuje do tańca.

— Więc jej racz oznajmić, mój ministrze, gdzieś mnie zaprowadził i zostawił.

— Tego nie zrobię, mój książę, za nic w świecie; wicelama zakazał.

— Więc przynajmniej powiedz jej tak, w ciągu mowy, niby przypadkiem, że słowik nie będzie śpiewał tej nocy, chociaż tak pogodnie na niebie. Ale tak kilka razy... powtórz to, mój ministrze, że tej nocy... słowik śpiewać nie będzie... rozumiesz, panie ministrze?... Tym się nie skompromitujesz, a ją zaspokoisz... będzie ci nieskończenie wdzięczna... Dajesz słowo honoru na to?

— Daję, chętnie daję, dobranoc, moi panowie. Nim jeszcze wyszedł, my legliśmy na posłaniu jak byliśmy, sen nas zmorzył.

— Ach, widzisz, książę, czego nas nabawiły twoje miłostki z córką wicelamy — ręką, usypiając.

— To nie to: chciał ci skrócić flakonik z eliksirem życia i dlatego nas uwięził; a stąd wyjdziemy chyba trupami — odpowie książę i już śpi.

26. Przebudzenie

Sen nas owładnął jednocześnie i obszedł się z nami równie po tyrańsku. O oporze ani myśleć nie można było, subtelny narkotyk wkradał się w płuca z siłą chloroformu, lecz przyjemniej od niego, nie ogarniając mózgu nagłym odurzeniem, pozostawiając nam naszych najśłodszych uczuć i marzeń pamięć.

— Lawinio! Moja najśłodsza Lawinio! — jęknął książę Neuiabi, usypiając, głosem tak tkliwym, że się we wszystkich nerwach moich obił donośnym echem.

— Lawinio! — powtórzyły me własne usta, lecz głowa już nie była w stanie pomyśleć, że mój towarzysz inne w tej chwili wezwać powinien był imię, imię księżniczki, którą zdawał się być tak zajęty w ostatnich dniach swego pobytu w Drzemniawie.

Senny mój byt uroczy: obraz kochanki roztoczył nań swe różowe barwy, swego głosu dźwięk, swej atmosfery zapach.

Długo trwał urok tego imienia i obrazu, byłby trwał wiecznie, lat tysiące snu nie wyrugowałyby z mych piersi uczucia, z którego wyleczyć się miałem tym dziwnym somnopatycznym sposobem.

Lecz nie trwał wiecznie, bo jednej chwili jakieś dziwnie miłe dreszcze jaźni przenikać zaczęły nerwy moje i wdzierać się do mózgu, drażniąc go, łoskocząc, wstrząsając do coraz pełniejszego czucia.

Słyszę jakieś przyjaźnie brzmiące głosy około mnie, otwieram oczy i widzę przed sobą starego barona Drzejnę w swym urzędowym mundurze i młodego przyjaciela Icangi, trzeźwiącego mnie solami.

Kilku innych mężczyzn obok nich ujrzałem.

— Dzień dobry, doktorze! — zawołał Drzejna

— Dzień dobry, drogi przyjacielu — krzyczy Icangi i ze łzami w oczach ściska mnie i całuje.

— Ach, więc żyję i jestem pomiędzy przyjaciółmi! — zawołałam przejęty najwyższą rozkoszą.

— I będziesz wolny za chwilę — rzecze wielki sędzia, pomagając mi wstać z łoża.

— Długo spałem?

— Osiem dni, mój dobry Nafirze — odpowie Icangi. — Ach! Ileż ucierpieliśmy, nim zacny sędzia zdołał wysledzić, co się z tobą stało. Dalej, zabieraj się, ruszajmy stąd, nim nas kto zdradzi i zdenuncjować¹⁰⁵ zdoła.

— Ale książę Neuiabi? — spytałem.

— Leży tu obok ciebie na drugim posłaniu i śpi w najlepsze.

Istotnie Neuiabi spał, ale nie chrapał. Część twarzy miał zatopioną w poduszce, drugą zaś połowę zakrywał ręką.

— Obudźmy go i uciekajmy razem — rzeknę, przypadając do księcia.

— Broń Boże, mój Nafirze. On zdrajca, on cię tu sprowadził umyślnie do Snogrodu, żeby cię rozłączyć z Lawinią, a tymczasem stary książę Wadwis pokochał się na zabój w Lawinii i was tu kazał uspić, aby się ożenić z piękną i młodą siostrą moją. Otóż takich intryg stałeś się ofiarą; lecz wszystko wykryliśmy, Lawinia wszystko wyjawiała, ona tylko ciebie kocha i czeka powrotu twego jak zbawienia. Wszystko do ślubu gotowe, jutro jesteś małżonkiem Lawinii, moim szwagrem i nigdy się już nie rozłączymy w życiu.

— Ja mężem Lawinii!? Uszom moim nie wierzę! Ach! Powtórz mi to tysiąc razy.

— Nie ma na to czasu, Nafirze, dalej, opuszczajmy ten dom czym prędzej.

— Nie, bracie Icangi, ja go nie opuszczę bez księcia Neuiabi, którego mi ojciec dał w opiekę, i lubo mnie zdradził, wybaczam mu, bo on kocha Lawinię.

¹⁰⁵zdenuncjować — dziś popr.: zadenuncjować. [przypis edytorski]

— Więc go pozostaw tutaj aż do ślubu, który się odbędzie tajemnie, mimo woli i wiedzy starego księcia. Potem go sprowadzimy do Jasnogrodu, skoro się dowie ojciec, że ani dla niego, ani dla syna Lawinia nie może być żoną.

— Nie, bracie! Chcę być szlachetniejszy, miłość Lawinii jest dla mnie dostateczną rękojmnią szczęścia, nie opuszczę mego towarzysza.

Wyrywam bratu Lawinii sole do trzeźwienia, przytykam je do ust księcia Neuiabi.

Wielki Boże! Jego twarz zimna i skrzepła, on nie żyje, on umarł!

Okropna nas ogarnia trwoga: biorę księcia w ramiona moje i chcę go unieść, dobywając wszystkich sił moich.

Unoszę w powietrze coś nadzwyczaj lekkiego.

Ha! To nie książę Neuiabi, ani śpiący, ani umarły, lecz wielka lalka ubrana w suknie księcia Neuiabi, jego twarz jest maską.

— Wykradli go i lalę zostawili na jego miejscu, by oszukać stróżów!!!

— Natychmiast uwięzić doktora tego zakładu i przyprowadzić go przede mnie! — krzyknie wielki sędzia do swych pomocników.

Doktor wyznaje, że już przed trzema dniami księżniczka, córka wicelamy, wykradła księcia Neuiabi i uwiozła go z sobą do Ciemnostanu.

— Niechże sobie będzie szczęśliwy z księżniczką, byleby tobie nie bruździł więcej — rzecze Icangi i razem z sędzią uprowadza mnie z zakładu somnopatycznego, przed którego drzwiami stała w pogotowiu ryba pocztowa.

— Jadę z wami, moje dzieci — rzecze sędzia Drzejna — chcę być świadkiem twojego ślubu, kochany Nafirze, a przede wszystkim muszę cię przeprowadzić przez granicę.

Jesteśmy w drodze i właśnie świtać zaczęło, gdyśmy stanęli na granicy Snogrodu nie bez obawy, żeby nas tu nie zatrzymano.

Nie! Nie telegrafowano jeszcze. Wielki sędzia ułatwił wszystkie trudności, przepuszczają nas, bujamy już nad Morzem Śpiącym¹⁰⁶, lecz zarazem spostrzegamy, że za nami pędzi straż graniczna na skrzydłach i rybach śrubowych. Wzywają nas do zatrzymania się, strzelają do nas, ale kule nie donoszą.

Uciekamy i w kilka godzin stajemy nad gruntem jasnogrodzkim.

Wieje wiatr przeciwny bardzo mocny i utrudnia podróż naszą. Dopiero we dwie godziny po zachodzie słońca stajemy nad stolicą Jasnogrodu.

Stary Gerwid jeszcze czuwa i wyziera ze szczytu swej wieży. Jesteśmy w jego objęciach. Jakaż szczerą radość błyszczy w jego oczach; nigdy mi się nie wydawał tak szczęśliwy i piękny.

— A Lawinia? — spytałem.

— Lawinia słaba: cały dzień przepędziła w łóżku blada, zapłakana i niespokojna. Dopiero przed godziną usnęła. Nie budźmy jej; jutro rano, mój Nafirze, jesteś jej mężem; już pozyskaliśmy księdza, który da ślub tajemny.

27. Wesele na obłoku

Lawinia chora i widzieć jej nie mogę. Lawinia usnęła, lecz nie powiedziała: obudźcie mnie, gdy Nafir przybędzie. Zdaje się, że powinna była pomyśleć o mnie i mojej zawezwać pomocy.

Jutro ślub, już ksiądz zamówiony, jutro będzie moją na zawsze, w każdej chwili i nigdy się nie rozstaniem z sobą. W wiecznym pogrążony zachwyceniu, patrzeć będę na jej wdzięki, podziwiać będę każdego jej ruchu uroki, sycić się niebieską melodią jej głosu i oczarowany jej duszy polotem, bując z nią będę po przestworach nieba na obłokach i chmurkach, nad ognistymi kraterami i bezdennych mórz falami.

Ach, jakże miło latać z Lawinią po niebie!

Lecz tej nocy zachmurzyło się niebo okropnie: Ziemia nie może się przedrzeć swym światłem przez czarne kiry grubych obłoków, tylko czasem mignie przez nie i znów nastaje nieprzejrzala¹⁰⁷ ciemność.

¹⁰⁶Morze Śpiące — dziś popr.: Bagno Snu (łac. *Palus Somni*), ciemny obszar na Księżycu, zaliczany do formacji określanych jako morze księżycowe, sąsiadujący z Morzem Spokoju (*Mare Tranquillitatis*). [przypis edytorski]

¹⁰⁷nieprzejrzala — dziś: nieprzejrzana. [przypis edytorski]

Okropna noc i lada chwila wybuchnie jedna z tych straszliwych burz, od których odgłosu łamią się kamienne grzebienie niezmiernych olbrzymów, odgraniczających nas od północy. Szkoda, że taka noc okropna poprzedza najszcześniejszy życia mojego dzień!

Lecz cóż to za czerwony, ciemnoczerwony meteor krąży w tym czarnym obłoku, co tu zawieszony jak wyspa z kiru sam jeden na niebieskim firmamencie, tuż nad moją wieżą? Czymże może być ten czerwony w obłoku krążący meteor?

Spojrzymy przez teleskop.

Tak ciemno, że teleskop nic ukazać nie może: widzę tylko czarne jak atrament tło, purpurowe światło i coś migocącego się około światła, czasem je zasłaniającego.

Co to być może?

Ha! Nie lękajmy się straszliwej, już się zbliżającej burzy i korzystając ze skrzydeł, puśćmy się na zwiady prosto na zenit ku meteorowi.

Lecz tym razem dla bezpieczeństwa wziąłem z sobą broń: szpadę ogniem palającą.

Wzbijam się wysoko w zenit, jak strzała wypuszczona pionowo, mknę i szybuję, aż śpiewają moje skrzydła, jak u labędzia, który zdąża do swej ojczyzny.

Jestem pod szarym obłokiem, tuż pod nim; wkraczam w czarny obłok, ostrożnie się zbliżam do światła, powoli, podstępnie.

Ha! Wielki Boże! tym światłem jest latarka, a trzyma ją w swym ręku Neuiabi, zdradliwy książę, o którym mniemałem, że jest z swą księżniczką snogrodzką w Ciemnostanie.

On jak gdyby oczekiwał kogoś.

Lecz jakiś szmer dolatuje i zbliża się wartko.

I wpada jakiś świetny srebrny obłoczek w czarną chmurę, w środku której czeka Neuiabi i tu srebrny obłoczek łączy się przed moimi oczyma z postacią księcia.

Boże! To Lawinia!

Neuiabi ze wzruszenia opuszcza latarnię, która spada na dół, ja puszczam się za nią, chwytam ją, szukam ich w obłoku i znajduję.

Ona w jego ramionach, omdlała, z drżącymi skrzydłami; on pije jej koralowe usta, przyciska ją do serca.

— Lawinio! Neuiabi! — krzyknę, aż zadrżały echa gór okolicznych.

— Nafirze! Przedstawiam ci księżnę Neuiabi, żonę moją od przyszłej nocy — rzecz księżę, unosząc omdlałą Lawinię w swych silnych ramionach.

Teraz mnie latarnia wypadła z ręki, ale Ziemia wyjrzała jasna i świetna spoza chmur i okazała mi upojonych rozkoszą małżonków.

— Przebac, Nafirze! Ja ciebie kocham, lecz w nim kocham siebie; podaj mi rękę, bądź naszym przyjacielem i opiekunem; i kiedy już tak chciało niebo, żeś ty pierwszy odkrył tajemnicę naszego związku, zwiastuj ją memu wujaszкови i jego ojcu.

Tak mówiła do mnie, rękę moją całując i skrapiając łzami.

— Ale Lawinio, tutaj, w obłokach?...

— Nafirze! Nie mamy domu innego, tylko kopułę nieba za strzechę, obłok zaś za łożo. Jego ojciec wydziedziczy, a mnie wujaszek.

— Zapomniałaś Lawinio o twych dwóch milionach?... — spytam zmieszany. — O dwóch milionach, które tobie dałem, należą do ciebie od tej chwili, bo ja żyć przestanę. Widzisz krater pogrzebowy, nad którym kiedyś w pamiętnej dla mnie nocy bujaliśmy razem? W tej chwili wyziewać zaczął ogień, on mnie do siebie zaprasza. Bądźcie szczęśliwi i módlcie się za mną.

Biegłem ku kraterowi, oni mnie przytrzymywali za skrzydła, ściskali i całowali, aż mnie uprosili, że nie zadam sobie śmierci, tylko wprost polecę do wujaszka Gerwida zwiastować, com widział.

28. Przeszłość

Gerwida zbudziłem i opowiedziałem mu wszystko.

— Stało się nie według mej woli, ale widać i z przemożnej woli losu, bo się stało pomimo wszystkich starań naszych i zabiegów — rzecz Gerwid, kiwając głową żałośnie.

— Więc im przebaczasz, doktorze?

— Kiedyś ty przebaczył, to i ja przebaczyć muszę; przed tobą jednym nie chciałbym się wstydzić, bo ty jesteś istotą nadludzkiej dobroci.

— A zatem ruszam do księcia Wadwis, aby u niego wybłagać przebaczenie.

— Nie potrzeba, ja sam go uwiadomię i będzie tu za chwilę z wszystkimi tymi, których pokochałeś i znasz od dawna. Chodź ze mną do obserwatorium. Spójrz teraz przez ten nowy teleskop na Ziemię w pełni stojącą. Nastawię ci Ziemię na ten punkt, który ci wskrzesi pamięć przeszłości i obudzi tęsknotę, bo tęsknić, mój przyjacielu, to jest wierzyć w przyszłość, kto tęskni, ten ma nadzieję. Co widzisz teraz na Ziemi?

— Widzę ogród, a w nim łożę, a na łożu?... Boże wielki! Na łożu ja sam, ale uśpiony, nie martwy, tylko uśpiony.

— A kogo tam widzisz obok siebie?

— Widzę starca z siwymi włosami, stojącego obok łoża mego, widzę niewiastę u stóp moich, widzę młodą osobę klęczącą przy tym łożku. Ach Boże! Jakież cierpienia na ich twarzy wyryte! Czy nie można im pomóc, Gerwidzie? Czemuż mnie tak obchodzi los tych osób?

— Wkrótce się o tym dowiesz. Teraz przygotuj się na przykry widok, mój Nafirze, o dziecko znane mi od tak dawna i od tak dawna ukochane. Zobaczysz twoich przyjaciół, znanych ci skądinąd, zobaczysz takich, jakimi byli, gdy ich oddano wnętrzościom padło, na którym się rodzili.

Gerwid zniknął, ciemność zaległa salę, nawet słońce zasłoniło się nieprzejrzalymi chmurami. Sześć błędnic niebieskich bujało około mnie i nareszcie spoczęło nad głowami sześciu trupów w trumnach.

Rozpoznałem ich od razu... byli to: Ignas, mój mały brat, Edwiger, mój nauczyciel, pan Andrzej, mój dobry opiekun, stary Swidwa, Malwina, moja narzeczona, ksiądz Beniamin, mój przyjaciel.

Od jednego do drugiego chodziłem, nie wzbudzali mi żadnej odrazy, tylko owszem jakąś lubą nadzieję, że ja pomiędzy nimi spocznę.

Oglądałem się za siódmą trumną, nie było jej.

— Szkoda! W tak dobrym towarzystwie milej być umarłym, niżli żyć między żyjącymi bez czucia i serca!

I dalej rzekłem do starego nauczyciela:

— Dotrzymałeś słowa, profesorze Edwiger, widzę cię na Księżycu, ale umarłym, czemuż ja żyjący pomiędzy wami?

— Boś nie umarł na Ziemi, tylko tam śpisz na niej, zawieszony pomiędzy życiem a śmiercią — rzecze Edwiger i wstaje z trumny i staje się Gerwidem.

— Wstańcie i wy, przyjaciele Serafina — rzeknie Gerwid uroczystym głosem.

Ignas wstaje i jest Icanim, sędzia Andrzej jest Drzejną, Swidwa księciem Wadwisem, Malwina Lawinią, ksiądz Beniamin księciem Neuiabi! Trumny znikają, światło powraca.

— Widziałeś nas takimi, jakimi byliśmy na Ziemi, tu w innych istot postać wcieleni, przybraliśmy inny charakter, inne stanowisko, tylko echo dawnych sympatii w nas pozostało. Ja jeden przedarłem się wiedzą do całkowitości dawnych uczuć istności i dlatego sprowadziłem cię tutaj na uszczęśliwienie lub na wyleczenie z rozpaczy. Pierwszego dokonać nie mogłem, drugiego dokonam, jeśli poznasz osoby otaczające cię uśpionego na Ziemi. Spójrz teraz w teleskop.

— Boże! To mój ojciec, moja matka, moja siostra, płaczą nade mną uśpionym, nie wiedząc, czy wróci życie lub śmierć nastąpi. Ja chcę pójść do nich, otrzeć im łzy i żyć pomiędzy nimi.

— Więc do widzenia, Serafinie, jeszcze znajdziesz się z nami, lecz na innym planecie. Na żadnym nie ma szczęścia zupełnego, na każdym żyć można dość szczęśliwie, krzepiąc się w duchu, wierząc, że doskonale szczęście dane będzie dopiero w niebie, gdzie ciała nie ma i namiętności, pędzące cielesnym życiem, umilkną na zawsze w wiecznie trwającym uczuciu niebiańskich uwielbień.

Wszyscy zbliżyli się do mnie i serdecznym mnie pożegnali uściskiem. Wróciłem duszą na Ziemię, na której jako uśpione ciało leżałem przez całe dwa miesiące od chwili, gdy m zemdlał na grobie księdza Beniamina.

Tam mnie znaleziono uśpionego, zawieziono mnie w tym stanie do Montpellier i złożono w szpitalu. Wkrótce potem przybyli ojciec, matka i siostra z Polski i w tym dziwnym znaleźli mnie stanie, o którym nie można było wyrzec z pewnością, czy się skończy powrotem do zdrowia czy śmiercią lub co gorzej idiotyzmem.

Lecz życie fizyczne nie ustawało w mym bezdusznym ciele, puls bił dobrze, cera, wprzód tak blada, nabierała oczywiście czerstwości, a cała twarz wyrazu weselszego.

— Jego dusza musi być szczęśliwsza tam, gdzie teraz buja, niż była kiedykolwiek w rzeczywistości — rzecze profesor Lallemand i kazał mnie zanieść do ogrodu, między kwitnące krzewy i rozpiąć nade mną namiot, by mi nie szkodziły sloty, ani raziły promienie słońca.

I coraz więcej dawał mym rodzicom nadziei, im mnie widział czerstwiejszym i pogodniejszym.

Ziściły się jego przepowiednie: gdym stanął duszą nazad w mym ciele, zerwałem się z łóżka i do nóg upadłem rodzicom, co z dalekiej Polski przybyli odszukać stęsknionego syna.

Wiedziałem, gdzie jest Malwina, Edwiger, Andrzej i wszyscy, których kochałem, wierzyłem, że się z nimi znów kiedyś połączę jeszcze przed śmiercią, i nie tęskniłem już do Księżyca, lecz żyłem pełnymi siłami tu, na Ziemi, świadcząc dobre za złe, kochając wszystkich, nawet i nieprzyjaciół moich.

Wiele lat od tego czasu upłynęło, starzeć się zaczynam, ale się czuję szczęśliwy, bo wierzę w Boga i w uczucie miłości, które On wlewa w serce swym szczerym sługom.

POBYT NA KSIĘŻYCU SAWINIUSZA CYRANO DE BERGÉ- GÉRAC, OFICERA GWARDII FRANCUSKIEJ¹⁰⁸

Krótki rys życia pierwszego podróżnika po Księżycu

Sawiniusz Cyrano de Bergérac¹⁰⁹, autor wielu do dziś dnia cenionych utworów komicznych, urodził się w roku 1620, w zamku Bergérac w Perygordzie, umarł zaś w 1655. Młodość swą spędził w sposób bardzo urozmaicony i burzliwy. Najprzód wszedł jako kadet do pułku gwardii, w którym odznaczył się walecznością. Wybitną cechą jego charakteru był popęd do pojedynków i miał ich w swym życiu nieprzeliczoną liczbę. Otrzymał na wojnie wiele ciężkich ran, porzucił Bergérac służbę wojskową i całkowicie poświęcił się literaturze. Zostawił nam następujące utwory: *Agryppinę*, tragedię; *Udanego Pedanta*, komedię; *Podróż po Księżycu* i *Komiczną historię państwa na Słońcu*. Moliere, Fontenelle (w swych *Światach*), Voltaire (w *Mikromegasie*) i Swift (w *Guliwerze*) czerpali bardzo wiele z Berzeraka. Dzieła jego doczekały się bardzo wielu wydań, z których ostatnie ukazało się w Paryżu w roku zeszłym.

Podróż na Księżyc

Było to podczas pełni Księżyca, niebo jaśniało pogodą, a dziewiąta godzina tylko co wybiła, gdyśmy wracali z Clamart do Paryża od pana Guigy, który nas gościnnym uraczył przyjęciem. Oczy każdego z nas były wlepione w szafranowe oblicze Księżyca, a myśl błąkała się na drodze najdziwniejszych przypuszczeń co do istotnej jego przyrody. Jeden z nas utrzymywał, że to być musi otwór niebieskiego sklepu¹¹⁰; drugi znów twierdził, że to jest owo okrągłe żelazko, na którym Diana prasuje wykwintne żaboty Apollina; inny na koniec dowodził, że Księżyc może być bardzo prawdopodobnie Słońcem w wice mundurze, które zdjawszy z siebie pod wieczór świetne swe promienie, wygląda przez ten otwór, chcąc się dowiedzieć, co też to ludzie robią na świecie podczas jego niebytności.

¹⁰⁸ *Pobyt na Księżycu Sawiniusza Cyrano de Bergérac, oficera gwardii francuskiej* — Dajemy tu w przepoluzczeniu opis pierwszej podróży na Księżyc odbytej przez dowcipnego Cyrano de Bergérac dwa wieki temu; lecz zarazem dodać musimy, że nie wierzymy autorowi *Agryppiny* i *Pedanta*, który nie znalazł na Księżycu skrzydlatych, a zatem doskonalszych ludzi, lecz Selenitów na czworakach chodzących. [przypis autorski]

¹⁰⁹ *Bergérac, Savinien Cyrano de* (1619–1655) — fr. pisarz i dramaturg, a także żołnierz sławny z licznych pojedynków; był przedstawicielem libertynizmu w literaturze, pisał satyryczno-filozoficzne listy (*Lettres* 1654), komedie (m.in. *Le pedant joue* 1654), tragedie (m.in. *La mort d'Agrippine* 1653); jest także autorem zaliczanych do klasyki powieści fantastycznych opisujących podróże do państw Słońca i Księżyca: *L'Autre Monde: ou les États et Empires de la Lune* (wyd. 1657) i *Les États et Empires du Soleil* (wyd. 1662; polskie wydanie obu utworów pt. *Tamten świat*, 1956); co ciekawe, opisując podróż na Księżyc, Cyrano twierdzi, że odbył ją przy użyciu rakiety (statku wprawianego w ruch przez petardy). Dzięki komedii Edmonda Rostanda *Cyrano de Bergérac* (1897) postać rzeczywistego autora stała się popularną postacią literacką. [przypis edytorski]

¹¹⁰ sklep (daw.) — sklepienie. [przypis edytorski]

— A ja — rzekłem — dorzucając swe słówko do waszych, powiem wam, nie wdając się w owe wysokiej waszej wyobraźni przypuszczenia, którymi tak doskonale zabijacie czas dość już długo trwającej drogi, iż wierzę, że Księżyc jest światem równie jak nasz i że nasza z kolei Ziemia służy mu w nocy za latarkę.

Odpowiedziano mi głośnym śmiechem.

— Może tak samo — odrzekłem — śmieją się w tej chwili na Księżycu z tego, co podobnie utrzymuje, że nasza planeta jest światem.

Ale na próżno starałem się im dowieść, że wielu znakomitych ludzi trzymało się tego zdania. Podniecało to tylko coraz bardziej ich śmiechy.

Bądź co bądź, myśl ta jednak dość odpowiednia mym usposobieniom w owej chwili, głębiej mi się jeszcze w mózg wwierciła, wywoławszy przeciwko sobie tak żwawe w mych towarzyszach przeczenie. Przez całą drogę wewnątrz mej czaszki zapładniało się tysiącem określeń księżycowej przyrody, lecz ani jedno z nich nie mogło przyjść na świat szczęśliwie i w zdrowym stanie. Słowem, utrzymując w sobie podobne myśli i popierając je rozsądnymi (o ile przedmiot pozwalał) rozumowaniami, byłem już bardzo bliski oddania się im całkowicie i na zawsze, gdy przecie cud czy wypadek, los lub coś może takiego, co to zowią widzeniem, urojeniem, chimerą albo głupstwem, wyprowadziło mnie z tego kłopotu, a nawet postawiło w możliwości napisania niniejszej gawędy.

Wróciwszy do domu, gdy wszedłem do mego pokoju, spostrzegłem na biurku otwartą jakąś książkę, której tam ani kładłem, ani rozkwierałem. Było to dzieło Kardana, i jakkolwiek nie miałem najmniejszego zamiaru czytania go, oko moje jednak mimowolnie, niby jakąś tajemną kierowane siłą, wpadło na wyrazy opisujące wypadek, jaki się wydarzył pewnego razu temu filozofowi: w nocy, przy słabym świetle jednej świecy, zatopiony w swych oderwanych badaniach spostrzegł Kardan wchodzących do pokoju, pomimo że drzwi szczelnie były pozamykane, dwóch olbrzymiego wzrostu starców, którzy po wielu zapytaniach ze strony filozofa odpowiedzieli mu nareszcie, iż są mieszkańcami Księżyca, i powiedziawszy to, znikli.

Byłem cały zdumiony. Książka ta, która sama z półek przywędrowała na stół, sama się w tym znaczącym dla mnie otworzyła miejscu, wszystko to nastroiło mnie na taką nutę, że postanowiłem przekonać przecie raz już ludzi, że Księżyc jest rzeczywistym światem.

— Jak to? — mówiłem sam do siebie — cały dzień myśl moja była wyłącznie zajęta jednym tym tylko przedmiotem, a teraz powróciwszy do domu, widzę jedyną w świetle książkę zajmującą się tą rzeczą, leżącą na mym stoliku i otwartą?... i oczy moje nadludzką jakąś wiedzioną siłą, utkwiły właśnie w miejscu jak najciekawszym... w miejscu, które coraz silniej podsyci i tak już mocno rozbudzoną mą ciekawość do badań Księżyca?... Zaprawdę musi w tym wszystkim być coś... tak, bez zaprzeczenia, niewątpliwie dwaj starcy, którzy zjawili się niegdyś sławnemu owemu filozofowi, oszczędzając tym razem sobie i mnie pracy i niepotrzebnej żmudy czasu na odwiedzin, musieli w czasie mej nieobecności wyjąć z szafki tę książkę i tu ją rozłożyć w tym miejscu.

Ale — pomyślałem sobie dalej — jakąż drogą dojdę do rozstrzygnięcia wszelkich niepokojących mnie wątpliwości w badaniach nad Księżycem? Trzeba by się nań dostać... A czemużby nie natychmiast? — odpowiedziałem sobie. — Prometeusz przecież wędrował do nieba po ogień. Mamże być mniej od niego przedsiębiorczy?... Dlaczegoż nie miałbym się spodziewać równie szczęśliwego jak on w mych poszukiwaniach i przedsięwzięciach skutku?

Po wszystkich tych *widzimiściach*, które by kto inny wziął może za objawy gorączki, ogarnęła mnie całego nadzieja wynalezienia sposobu przejażdżki na Księżyc. W tym celu pojechałem na wieś, osiadłem w domku zupełnie odosobnionym i przeczuciwszy tysiące nawijających mi się pomysłów, wybrałem sobie następującą drogę dla dostania się *in excelsis*¹¹¹.

Poprzyczepiałem do siebie ogromną ilość okrągłych szewskich baniek napełnionych rosą, a promienie słoneczne, działając na nie w sposób, w jaki sobie radzą, gdy tworzą olbrzymie chmury, zalegające często całe sklepienie niebios, podniosły mnie tak raptownie w górę, że po krótkim przeciągu czasu poczułem, iż muszę się znajdować powyżej średniej strefy. Lecz ponieważ szybkość przyciągającej siły, która mnie pędziła do góry,

¹¹¹*in excelsis* (łac.) — na wysokości. [przypis edytorski]

zamiast mnie przybliżyć do Księżycy, zdawała mi się owszem przeciwnie oddalać mnie od niego, stłukłem więc kilka baniek, następnie jeszcze kilka, aż na koniec poczułem, że wyswobodziwszy się spod wpływu przyciągającego siły promieni słonecznych, zacząłem upadać ku Ziemi. Według mego obliczenia powinna była być w tej chwili północ. Tymczasem słońce świeciło z najwyższego punktu i wnosząc z silnie mnie palących jego promieni, musiało to być południe.

Możecie sobie wystawić¹¹² moje zadziwienie, a doszło ono do tego stopnia, że sobie pozwoliłem wyobrazić, że Pan Bóg zawrócił naumyślnie Słońce, aby przyświecało mej śmiałej wędrówce. Ale co jeszcze przyczyniło się do zwiększenia mego podziwu, to to, że wyobrażałem sobie, iż podnosząc się pionowo, powinienem był spuścić się na to samo miejsce, z którego porwany zostałem, a tymczasem ziemia pod moimi stopami była mi zupełnie nieznaną. Widząc w oddali dym wychodzący z komina jakiejś nędznej chatki, udałem się w jego kierunku. Gdy się jeszcze znajdowałem oddalony od zabudowania tego na strzał pistoletowy, nagle otoczyło mnie mnóstwo ludzi zupełnie nagich. Wyrazne zadziwienie malowało się na ich twarzach, byłem bowiem zapewne pierwszym człowiekiem, którego widzieli w tak dziwnym jak mój, butelkowym stroju. Ku większemu jeszcze zbalamuceniu wszystkich domysłów, jakie się mogły zrodzić w ich głowach, stopy moje nie dotykały ziemi; bujałem leciuchno nad jej powierzchnią, i gdyby nie zmniejszona już znacznie ilość baniek, pewnie by rosa w nich zawarta, pod wpływem słonecznych promieni, podniosła mnie do góry z równym jak pół doby temu pośpiechem. Chciałem do nich przystąpić, lecz oni przestraszeni zerwali się jak stado dzikich ptaków i znikli w pobliskim lesie. Ale zdołałem jednego z nich schwytać. Zapytałem go, a z trudnością mi to przyszło, bom cały był zazajany, jak daleko do Paryża i od jakiego to czasu ludzie we Francji chodzą nago? Człowiek, do którego przemówiłem w ten sposób, był starcem cery oliwkowej. Padł przede mną na kolana, złożył ręce, ale z tyłu głowy, otworzył usta i zamknął oczy. Bełkotał coś długo przez zęby, tak że go zrozumieć nie mogłem; dźwięki jego głosu podobne były do gardłowego syczenia niemocy.

Po pewnym czasie wystąpił z lasu oddział żołnierzy i bijąc w bębny, zbliżał się ku mnie. Dwóch z oddziału wysunęło się naprzód. Zapytałem ich, gdzie się znajdują.

— Jesteś pan we Francji — odpowiedzieli mi — ale jakież to licha ustroiło pana w ten sposób? I jakim się to dzieje cudem, że my pana nie znamy? Czy okręty wylądowały? Może pan jesteś posłańcem do gubernatora? Dlaczego żeś pan porozlewał swą wódkę w taką nieskończoną ilość flaszczyk?

Odpowiedziałem na to wszystko, że żadne licha nie przyczyniło się do mego stroju, że mnie nie znają dla tej bardzo prostej przyczyny, że wszystkich ludzi znać niepodobna, że pierwszy raz słyszę o tym, aby okręty żeglowały po Sekwanie aż do Paryża, że nie mam żadnej nowiny do udzielenia panu gubernatorowi *de l'Hôpital*, i że zresztą bynajmniej nie wiozę ze sobą gorzałki.

— Ho, ho! — odrzekli, biorąc mnie pod obydwie ręce. — Chcesz nam grać rolę zucha. Pan gubernator pozna cię zaraz.

Poprowadzili mnie więc do samego wicekróla, który zadawszy mi kilka protokolarnych zapytań, rozkazał w końcu dać mi pokój we własnym swoim pałacu.

Ja z mej strony dowiedziałem się, że jestem rzeczywiście we Francji, ale w nowej, w Ameryce. Pokazało się więc, że spadłem na Antypody.

W wieczór, gdy się już zabierałem do snu, wszedł do mnie wicekról i odezwał się w ten sposób:

— Nie śmiałybym zakłócać pańskiego spoczynku, gdybym nie był przekonany, że ktoś, co wynalazł sposób przebycia w tak krótkim czasie tak długiej drogi, może również mieć sposób niemęczenia się nigdy. Wiesz też pan, że nasi ludzie koniecznie utrzymują, żeś pan czarnoksiężnik. Rzeczywiście obrót, który pan przypisujesz Ziemi, jest dość dowcipną zagadką, tym bardziej, że przypuściwszy nawet, iżeś wczoraj wyjechał z Paryża, to jeszcze Ziemia nie potrzebowałaby wcale obracać się, abyś się tu pan dostał. Słońce za pośrednictwem pańskich flaszczyk podniosło pana w górę, musiało cię więc spuścić na to miejsce, gdyż według Ptolomeusza i nowszych filozofów Słońce obraca się w tym ukośnym kierunku, jaki ty chcesz nadać Ziemi. A zresztą cóż mamy za powód utrzymywać,

¹¹²wystawić sobie coś (daw.) — wyobrazić sobie coś. [przypis edytorski]

że Słońce jest nieruchome, kiedy widzimy, jak bieży¹¹³? Lub że Ziemia się obraca, kiedy przeciwnie czujemy ją tak stałą i nieporuszoną pod naszymi stopami?

— Oto są, kochany panie, powody — odrzekłem — skłaniające nas do mniemania, że Słońce jest nieruchome i że się znajduje w samym środku wszechświata: najprzód, że wszystkie planety potrzebują światła i ciepła, a jedno i drugie mogą otrzymywać jedynie od Słońca w stanie jego nieruchomym. Przyroda urządziła wszystko w ten sposób, że źródło każdej rzeczy zawarte jest w samym jej środku, tak jak ziarno lub pestka w owocu! Przypuściwszy więc, że inne planety, podobnie jak Ziemia, potrzebują ożywczego światła i ciepła słonecznych promieni, to aby je ciągle i w jednakowym zawsze miały stosunku, muszą się obracać około tego ich źródła, które znów musi być nieruchome. Zresztą jest to wielką zarozumiałością chcieć utrzymać, że Słońce obraca się około naszej Ziemi dlatego, aby jej jednej tylko przyświecało. Ciało nieskończenie od niej większe! Ho, ho! Jest to to samo, jak gdybyśmy powiedzieli, że dla upieczenia na rożnie skowronka trzeba naokoło niego obracać komin z ogniem; jest to utrzymać, że nauka medycyny potrzebuje chorego, a nie odwrotnie, słowem, jest to powiedzieć, że wielkie rzeczy są stworzone dla małych, że słabszy musi zawsze zwyciężyć mocniejszego. Nie! Stanowczo utrzymuję, że się Ziemia około Słońca obraca i żywi się jego światłem i ciepłem wespół z tyloma innymi ciałami niebieskimi, które również około niego krążą i korzysta z tych darów tylko jak żebrak, który idąc ulicą obok cesarskiego pałacu, korzysta z tysiąca światła, które w nim płoną.

— Zwalniam cię — rzecze gubernator — od dalszego dowodzenia, nie dlatego ażebyś mnie miał przekonać, ale że chcę ci opowiedzieć dowcipny dowód jednego z naszych krajowców na potwierdzenie własnego twego zdania. Krajowiec ten podzielał zdanie Kopernika o biegu Ziemi około Słońca, ale dowodził tego w sposób zupełnie różny od uczonego astronoma. Mówił on, że piekielny ogień, będąc zawarty we wnętrzu Ziemi i nielitościwie paląc nieszczęśliwych potępieńców, zmusza ich do tego, że chcąc uniknąć go, pną się po kulistym sklepieniu, w którym są zamknięci, i tym sposobem nadają ruch Ziemi, podobnie jak pies zamknięty w kole, pnąc się po jego ścianach, zmusza je do szybkiego nadzwyczaj biegu.

Co dzień powtarzały się te nasze arcy-astronomiczne rozmowy, przechodziły one nawet w sferę czysto filozoficzną i Bóg wie do jakich by przyprowadziły nas wyników, gdyby nie to, że sprawy państwa odwołały wicekróla z tego wyłącznie naukowego pola na inne, mniej oderwane. Mnie zaś z większą jeszcze niż dawniej siłą opanowała myśl dostania się koniecznie na Księżyc. Ile razy oblicze jego pokazało się na niebie, szedłem w pole i przypatrywałem mu się z całym zajęciem, a serce moje paliła żądza znajdowania się na nim. Pewnego nareszcie razu, zbudowawszy doskonałą maszynę, która według wszelkich poprzednio już przeze mnie robionych obliczeń, powinna mnie była podnieść do jakiej sobie tylko życzyć mogłem wysokości, i zaopatrzwszy się we wszystko, co osądziłem za potrzebne, puściłem się w napowietrzną podróż z pobliskiej skały. Widać jednak, że źle jeszcze wymiarkowałem siły i działanie mej maszyny, gdyż wzniosłszy się do niezbyt znacznej wysokości, spadłem na ziemię, ku wielkiemu niezadowoleniu mego ciała, które się całe w okamgnieniu przemieniło w jedną olbrzymią ranę. Mimo to jednak duch mój nie stracił przytomności, zerwałem się czym prędzej, zgromadziłem poodrywane i rozproszone wokoło mnie co grubsze cząstki mej materialnej istoty, a przybywszy do domu wysmarowałem się tak doskonałym balsamem, sporządzonym ze szpiku i żywokostu, że wkrótce wróciłem do dawnego stanu cielesnego zdrowia. Wtenczas przypomniało mi się, że warto by iść poszukać mej maszyny, która razem ze mną spadła z górnych stref na ten padół. Gdzie tam! Szukałem na próżno, nigdzie jej śladu nawet nie mogłem się domacać, aż wreszcie znajduję ją na środku rynku *Quebec*, otoczoną przez kilku żołnierzy, którzy już podkładają pod nią ogień w chęci uczynienia jej pastwą tego niszczącego żywiołu. Zgrozą przejęty na widok tych nowych Herostratów, rzucam się pomiędzy nich, a rozpacz, dodając mi nadludzkich sił, sprawia, że od razu ich odpycham i wskakuję do mej maszyny. Lecz o nieba! Wskakując, poruszyłem nogą lotną sprężynę, która w jednej sekundzie, wprawiając w ruch cały mechanizm, unosi mnie gwałtownie w górę.

Słońce, Ziemia, Obraz
świata

¹¹³bieżyć (daw.) — iść, podążać. [przypis edytorski]

Pędzę tedy pionowo jak strzała z najdoskonalszego wyrzucona łuku, wzbijam się coraz wyżej i wyżej, w tym nagle maszyna moja ulega temu samemu wypadkowi, jaki ją spotkał w czasie mojej pierwszej na niej podróży. Kórka i sprężyny tracą regularność biegu, całość mechanicznego ruchu coraz bardziej słabnie i wreszcie maszyna spode mnie upada. Rzecz jednak niepojęta! Ja bynajmniej nie idę za jej przykładem, lecz przeciwnie, bez najmniejszego z mej strony starania, coraz się wyżej podnoszę.

Proszę sobie wystawić¹¹⁴ moją odwagę i zimną krew w owej chwili! Zapominając o położeniu, w jakim się znajduję, zapominając o grożącym mi niebezpieczeństwie, najspokojniej zacząłem badać przyczyny tego niezrozumiałego dla mnie zjawiska. I doszedłem na koniec całej tajemnicy. Księżyc był w swym okresie zmniejszania się. Wiadomo, że wówczas wysysa on szpik z kości wszystkich zwierząt, znajdujących się na Ziemi, a ponieważ ja cały byłem wysmarowany szpikiem, przeto Księżyc gwałtownie mnie do siebie przyciągał. Siła ta zaś przyciągania była tym większa, iż znajdowałem się daleko bliżej Księżyca, aniżeli wszystko to, co pełza po naszej Ziemi. Szybkość mego lotu wzrastała co chwila. Gdy wreszcie, o ile mi się zdaje, odbył już ze trzy czwarte drogi do Księżyca, nagle przewróciłem się nogami do góry. Wywróciłem jednak tego koziołka tak niepostrzeżenie, że tylko ciężar własnego ciała, spływając mi na głowę, przekonał mnie o tym nadprzyrodzonym wym położeniu.

Powiodłem dokoła wzrokiem i ujrzałem się między dwoma ogromnymi Księżycami. Oddalałem się jednak widocznie od większego, dążąc ku mniejszemu. Zjawisko więc to łącznie z tym tajemniczo wywróconym koziołkiem i z jakimś wreszcie wewnętrznym przecuciem, z którego żadnej sprawy zdać sobie nie mogłem, wprowadziło mnie na myśl, że zdążam ku właściwemu (w naszym rozumieniu) Księżycowi. Rzeczywiście po dwudniowej jeszcze wędrówce poczułem na sobie silne nadzwyczaj działanie przyciągającej siły Księżyca i zresztą, nie zdając wam sprawy z wrażeń, jakich doznałem spadając, bo takowe i dla mnie pozostają cokolwiek ciemne, powiem tylko, że się naraz ujrzał pod drzewem z tuż obok mnie leżącymi trzema gałęziami, które oberwałem spadając, i z dojrziałym jabłkiem rozmazanym na mej twarzy, której usta chciwie chwytają wydzielający się z owocu smaczny jego sok.

Gdy przyszedł do siebie i spojrział wokoło, pyszna równina rozwinęła się przed mym okiem. Cztery srebrne przerzynały ją rzeki, które łącząc się przy swym ujściu, tworzyły dziwnie piękne i symetryczne jezioro. Świejące kamyki, którymi droga była tu usypana, nie były tak twarde jak nasz krzemień, lecz owszem zdawało mi się, iż miękkną pod moją stopą i uchylają się pod jej naciskiem. Dalej między rzekami pięć alei ślicznymi usadzonych drzewami przecinało się z sobą, nad którymi unosiła się olbrzymia gwiazda; drzewa tak proste i tak wysokie, iż się zdawało, że ich szczyty giną w atmosferze sąsiednich planet.

Patrząc z dołu aż do góry na te pyszne drzewa, nie byłem w stanie powiedzieć na pewno czy one z ziemi wyrastają, to jest, czy ziemia je dźwiga, czy też przeciwnie one wstrzymują ziemię przyczepioną do ich korzeni. A zapach rosnących kwiatów i cudowne ich barwy tak mile uderzały wzrok mój i węch, a muzyka ptasząt wesołych tak łagodne do ucha sprowadzała mi wrażenia, że na serio rozumiał się być¹¹⁵ w raju. Jak zwierz na wiosnę lenieje i nową pokrywa się sierścią, tak ja moralnie zrzuciłem z siebie wszystko, com z Ziemi na sobie tu przyniósł, i nowym pokryłem się włosem. Czulem wyraźnie, jak się odradzam, czulem, że robię się taki, jak kiedyś miał lat czternaście.

Puściłem się drogą przez śliczny laszek mirtów i jaśminów, a uszedłszy z jakie ćwierć mili, spostrzegłem w cieniu na murawie coś ruszającego się.

Podszedłem bliżej i ujrzałem spoczywającego na pysznym natury kobiercu młodziana tak zachwycającej, czystej, niebiańskiej piękności, że w mym zachwyceniu chciałem mu już oddać cześć, jaką zwykliśmy oddawać Bogu.

Lecz w sam czas zdążył mnie wstrzymać, mówiąc:

— Do Boga tylko w ten sposób zwracać się należy.

— Masz przed sobą kogoś — odrzekłem mu — który zachwycony tyloma cudami, jakie znalazł na twej uroczej ziemi, nie wie, od czego ma zacząć; język mi się płące,

¹¹⁴wystawić sobie coś (daw.) — wyobrazić sobie coś. [przypis edytorski]

¹¹⁵żem (...) rozumiał się być w raju (daw.) — że sądziłem, iż jestem w raju. [przypis edytorski]

przybywam ze świata, który tu zapewne uważacie za Księżyc; zamiarem moim było się dostać na to ciało niebieskie, które znów u nas nazywają Księżycem, ale widzę, że jestem w raju, wobec Bóstwa, które nawet nie chce, abym mu należną cześć oddał.

— Wyjąwszy¹¹⁶ naturę boską, jaką mi przypisujesz, ponieważ jestem równie jak ty istotą stworzoną, reszta słów twych jest prawdziwa. Jesteś rzeczywiście na Księżycu, mówiąc językiem waszej Ziemi. Bo i ja kiedyś mieszkałem na waszym świecie. Oddany byłem wówczas całkowicie życiu naukowemu i było mi z tym dość dobrze, ale gdy na koniec spostrzegłem, że im więcej człowiek umie, tym więcej przekonuje się, że umie bardzo jeszcze mało w porównaniu z tym, co by mu umieć wypadało, chcąc dojść do prawdy, znudziło mnie to, zniecierpliwilo tak, że stracił nadzieję odszukania tej prawdy na drodze nauki. Począłem wówczas myśleć, myśleć... aż pewnego razu wziąłem dwie stopy kwadratowe magnesu, wsadziłem do chemicznego pieca i gdy go w ten sposób należyście oczyścił i rozrzedził, wydobyłem z niego wszystką siłę przyciągającą w kształcie kulki średniej wielkości. Następnie kazałem sobie zrobić maszynę z cienkiego żelaza, wsiałem w nią i rzuciłem w powietrze magnesową kulkę. Natychmiast poczułem, że się podnoszę i zdążam w prostym do góry kierunku za wyrzuconą kulką. Gdy takowa opadać zaczęła, schwyciłem ją co prędzej i znów wyrzuciłem w górę, i znów maszyna ze mną przyciągana przez magnes szybko podnosiła się. Powtarzając ciągle to działanie, dostałem się na koniec aż na Księżyc. Kiedy już byłem na jego powierzchni, oko moje, podobnie jak twoje przed chwilą, zachwycone zostało widokiem tej cudownej natury. Długo błąkałem się samotnie, nie wiedząc, co począć, zwątpiłem już nawet potem, czy te urocze miejsca są zamieszkałe przez kogo i smutno mi się zrobiło na myśl, że jestem tak zupełnie odosobniony od wszelkich żyjących istot. Wpadłem w końcu w rozpacz i prosiłem Boga o śmierć lub spotkanie się choć z jakim zwierzęciem. Niebo mnie wysłuchało: po kwadransie drogi zoczyłem zbliżające się ku mnie dwoje ogromnych jakichś zwierząt. Jedno z nich, dostrzegłszy mnie, uciekło z niewypowiedzianą szybkością, drugie zaś pozostało na miejscu i pilnie zaczęło mi się przypatrywać. I ja też z mej strony uważnie mu się przyglądałem i ku wielkiemu memu zadziwieniu przekonałem się, że te zwierzęta miały zupełnie ludzkie twarze i składeł ciała wcale się od nas nie różniły. Cała ich różnica od nas polegała na tym, że chodziły na rękach i nogach, po prostu na czworakach, co zresztą, przyznasz pan, nie jest przeciwko naturze, bo przecież dziecko, dopóki jest maleńkie, dopóki jeszcze żaden obcy wpływ nie ma do niego przystępu, chodzi na czworakach. Ale mniejsza o to.

Otóż jedno z tych zwierząt, jak ci przed chwilą mówiłem, uciekło do lasu, wkrótce jednak wróciło w towarzystwie nieprzeliczonej liczby podobnych mu stworzeń. Jedno nareszcie z nich podstało do mnie bliżej, wzięło mnie przednimi łapami w pól i zarzuciwszy na grzbiet, niezmiernie szybko mnie uniosło przy radosnych okrzykach całej czerechy.

Po pewnym przeciągu czasu ujrzałem się wśród murów, dość porządnie zbudowanego miasta, co mnie utwierdziło w mym poprzednim mniemaniu, że to rzeczywiście muszą być ludzie. Zewsząd wołano, patrząc się na mnie: to zapewne ten sam rodzaj zwierzątka, którego jedną sztukę posiada królowa, tylko że to, drobniejsze i jakoś łagodniejsze, wygląda na samicę.

Wystąpił nareszcie z tłumu jakiś obywatel, mniący się być znawcą zwierząt i domagał się, aby mu mnie darowano. Uczyniono zadość jego żądaniu. On mnie zaniósł do ratusza. Cały dzień tłoczono się zewsząd, aby mnie oglądać. Następnego dnia zaprowadzono już pewien porządek w tych odwiedzinach. Wyznaczono godziny, w których dozwolono ciekawym przychodzić dla przypatrywania mi się. Wówczas dozorca zmuszał mnie skakać przez sznur, tańczyć, wywracać kozły i różne odbywać ćwiczenia gimnastyczne, bardzo poniżającej przyrody¹¹⁷; okropnie musiałem pracować na zarobienie tej łyżki strawy, jakiej mi w tym więzieniu udzielano.

Po dwóch czy trzech miesiącach podobnego życia, usłyszałem za sobą głos ludzki, przemawiający do mnie po grecku. Odwróciłem głowę i spostrzegłem rzeczywiście człowieka, który się mnie pytał, skąd jestem i jakim się tu dostałem sposobem. Opowie-

¹¹⁶wyjąwszy — pominąwszy; z wyjątkiem. [przypis edytorski]

¹¹⁷przyroda (daw.) — tu: natura, charakter, wrodzone lub z definicji przypisane właściwości. [przypis edytorski]

dziawszy mu pokrótce przyczyny, jakie mnie skłoniły do tego śmiałego przedsięwzięcia i środki, które mi posłużyły do wykonania go, zostałem zapytany w następujący sposób:

— Jesteś ofiarą głupoty twych bliźnich, wiesz o tym? I tu, równie jak na twoim rodzinnym planecie, znajduje się niedorzeczna tłuszczka, która nie może zrozumieć tego, do czego jej oko nie jest przyzwyczajone. Uważają cię na Księżycu za zwierzę dlatego, że nie chodzisz na czworakach jak oni; ale wiedz, oni oddają ci tylko wet za wet. Ręczę ci, i sam zapewne o tym przekonany jesteś, że gdyby który z nich dostał się na Ziemię, niezawodnie byłby przez was uważany za zwierzę. A niechby mu jeszcze fantazja przyszła utrzymywać, że jest człowiekiem, niezawodnie by go nasi uczeni kazali udusić jako potwora.

Mój nowy znajomy obiecał mi potem w ciągu naszej rozmowy, że da znać o moim pojawieniu się do dworu, co zapewne znakomicie wpłynie na poprawę mego losu. Powiedział mi, że gdy tylko usłyszał o mnie i gdy mu opisano mniej więcej kształt mojego ciała, zaraz się domyślił, że muszę być człowiekiem, albowiem on sam, jakkolwiek urodził się i wychował na *Słońcu*, nawiedzał jednakże Ziemię i mieszkał pewien czas na niej.

Był mianowicie w starożytnej Grecji, gdzie pospolicie nazywano go szatanem Sokratesa. Wychował tam Epaminondesa i rządził w Tebach podczas jego małoletności, następnie pojechał do Rzymu, gdzie wrodzone mu uczucie sprawiedliwości skłoniło go do przyjęcia czynnego udziału w stronnictwie Katona. Później był ciągle przy Brutusie, z którym go nawet bardzo ściśle łączyła przyjaźń.

— Na koniec — dodał — ludzie do tego stopnia znikczemnieli na Ziemi, że ja i koledzy moi ze Słońca straciliśmy ochotę nauczania ich. Musiałeś o nas słyszeć; byliśmy tam znani pod najrozmaitszymi nazwiskami: wyroczni, nimf, geniuszów, wróżek, larów, lemurów, penatów, larw, strzyg, złych i dobrych duchów, najad, rusalek, cieniów, widm, strachów, widziadeł i sobowtórów. Porzuciliśmy świat wasz za czasów panowania Augusta, zaraz po ostatnim mym widzeniu się z Druzem, synem Liwii, kiedy tenże wybierał się na wyprawę przeciwko Germanom. Niedawno byłem powtórnie na waszym świecie dla widzenia się z Kardanem, którego nauczyłem wielu bardzo pożytecznych rzeczy. Obiecał mi za to opowiedzieć ludziom tę ostatnią moją wycieczkę na waszą planetę. Widziałem się również z Agryppą, Opatem Tryteniuszem, Cezarem, doktorem Faustem, la Brossem. Znałem Campanello, z mojej nawet namowy napisał on książkę pod tytułem: *De sensu rerum*. Bywałem podczas pobytu mego we Francji u la Mothe'a, le Vogera i u Gassendiego¹¹⁸. Oto są mniej więcej ludzie, których poznałem bliżej i którzy zasługują na jakąś uwagę. Wszyscy inni stali tak dalece niżej od rozumnej istoty, jaką powinien być człowiek, że znalazłem wiele bardzo zwierząt, które bym postawił wyżej od nich. Więc obrzydliwszy ich sobie ostatecznie, przenieśliem się na ten księżycowy świat, który przynajmniej pod tym względem lepszy jest od waszego, że nie ma na nim pedantów, i że w ogóle tutejsi mieszkańcy kochają prawdę. Filozofowie na Księżycu rządzą się jedynie rozsądkiem, krótko mówiąc, każdy sofista i orator uważany tu jest za wariata.

Wysłuchawszy tego wszystkiego, zapytałem się go, wiele¹¹⁹ sobie może liczyć lat. Odpowiedział mi, że od trzech do czterech tysięcy.

Zapytałem go następnie, czy ludzie na Słońcu mają też same kształty ciała co na Ziemi?

— Tak jest — odpowiedział — ale skład naszego ciała jest zupełnie od waszego różny i w ogóle nie może być porównany z żadną rzeczą istniejącą na waszym planecie. Wy zwykliście nazywać ciałem tylko to, co podpada pod wasze zmysły, my zaś przeciwnie utrzymujemy, że wszystko na świecie jest ciałem, chociażby nie było dostępne żadnemu z pięciu zmysłów człowieka. Podczas pobytu naszego na Ziemi byliśmy zmuszeni przyodziewać się w wasze kształty ciała, to jest w takie, które nie przechodzą poza zakres słabego rozwinięcia waszych zmysłów.

Tyle ciekawych, a często zagadkowych rzeczy skłoniło mnie do zadawania mu dalszych zapytań:

Ciało, Kondycja ludzka

¹¹⁸ *Gassendi, Pierre* (1592–1655) — filozof i matematyk fr., profesor Kolegium Królewskiego w Paryżu; odnowiciel w duchu chrześcijańskim atomistycznej filozofii Epikura (z odrzuceniem np. koncepcji materialności duszy i odwieczności atomów); jako pierwszy obserwował przejście Merkurego na tle tarczy Słońca w 1631 r. [przypis edytorski]

¹¹⁹ *wiele* (daw.) — ile, jak wiele. [przypis edytorski]

— Chciałbym wiedzieć — rzekłem — jak ludzie na Słońcu umierają, jeśli są podlegli śmierci, i w jaki sposób się rodzą. Czy prawa natury w tym względzie są jednakowe u was i u nas?

— Zbyt wielką jest — odpowiedział — granica między naszymi i waszymi zmysłami, abyś był w stanie zrozumieć całą tajemnicę wszystkich tych rzeczy. Wy wyobrażacie sobie, że w ogóle to, czego nie możecie zrozumieć, jest *duchowe* albo że wcale nie istnieje, tymczasem logika ta jest bardzo fałszywa i nawet może sama posłużyć za dowód na to, że w przyrodzie mogą istnieć miliony przedmiotów, które abyście mogli poznać, musicie mieć miliony nowych organów, których nie posiada wasza istota. Ja na przykład za pomocą mych zmysłów jedynie poznaję przyczynę związku, jaki zachodzi między magnesem a północnym biegunem; również widoczna, dotykalna jest dla mnie przyczyna przypływu i odpływu morza. Wy nie możecie się podnieść do wysokości zrozumienia podobnych kwestii i stanowią one przedmiot waszej wiary; bo zmysłom waszym brak tych subtelnych własności, za pomocą których dochodzimy do łatwego pojęcia wszystkich tych zjawisk.

Tymczasem dozorca mój spostrzegłszy, że odwiedzający mnie goście zaczynają ziewać, że rozmowa moja z zacnym słonecznym obywatelem, której zupełnie nie rozumieli, nudzi ich najniemiłosierniej, począł z całej siły ciągnąć za sznurek, na którym byłem uwiązany i musiałem znów skakać, tańczyć, wywracać kozły, aż szanowna publiczność kładła się na ziemię, pękając ze śmiechu.

Jedyną mą pociechą w obecnym mym położeniu były odwiedziny tego poczciwego szatana. Z nim jednym mogłem przynajmniej pomówić po ludzku, gdyż z krajowcami nie można było zawiązać żadnej rozmowy, najprzód dlatego, że mnie uważali za zwierzę niemające na sobie najmniejszej ludzkiej cechy, po wtóre zaś, że nie znałem zupełnie ich języka, a którego nauczyć się nie było tak łatwo. Trzeba ci wiedzieć bowiem, czytelniku, że jest tu właściwie jeden tylko język dzielący się na dwa narzecza: jednym mówią możni, arystokracja księżycowa, drugim znów lud. Pierwsze narzecze składa się z niewyraźnych, nieokreślonych dźwięków, podobnych cokolwiek do głosu muzycznego. Naturalnie, że dla naszego ucha są one zupełnie niezrozumiałe. Można je porównać do nuty jakiejś piosenki, której słów nie słyszysz. Bez zaprzeczenia jest to bardzo dowcipny i dobry wynalazek, bo skoro się zmęczą rozmową, wówczas biorą do ręki lutnię lub inny jaki podobny instrument i z nadzwyczajną wprawą przebijając palcami po jego strunach, najdokładniej w świecie udzielają sobie swe myśli. Tak, że czasami widzisz ich ze dwudziestu zajętych ważną jakąś kwestią teologiczną lub prawną, każdy z nich mówi, zaprzecza, dowodzi, a to wszystko razem tworzy najwyborniejszy koncert, jaki kiedykolwiek pieścił ucho artysty. Drugie, ludowe narzecze polega całkowicie na ruchu członków; niektóre części ciała stanowią całe zdania, na przykład wywijanie palcem lub ręką, poruszanie ucha, oka, wargi, policzka może oznaczać całe zdanie w rozmowie, gdy tymczasem inne i innych członków poruszenia wyrażają pojedynczy tylko wyraz lub rzecz jakąś. Do takich należą zmarszczenie czoła, rozmaite drgania mięśni, wykręcanie rąk, tupanie nogami, tak że gdy mówią (zwłaszcza zważywszy to, że chodzą zupełnie nagi), zdaje się ci, że nie widzisz rozmawiającego człowieka, tylko ciało jakieś ustawicznie drżące.

W ten sposób dzień po dniu schodziło mi życie. Pewnego razu wszedł do mego więzienia, a raczej klatki, ponieważ tu uchodziłem za zwierzę, jeden z krajowców i objąwszy mnie przednimi łapami, położył bardzo delikatnie na swych plecach i nie wymówiłszy ani jednego słowa, wyniósł mnie na dwór. Wyszliśmy z miasta i wędrowaliśmy cały dzień, zawsze zachowując względem siebie to samo położenie, to jest ja siedząc na nim jak na koniu, a on służąc mi za doskonałego, rączego wierzchowca.

Pod wieczór stanęliśmy na popas w zajeżdżnym domu. Gubiąc się w przypuszczeniach co do przyszłej mej doli, przypomniał mi się¹²⁰ poczciwy słoneczny obywatel, który mi słodził przykre chwile pobytu w więzieniu, i smutno mi się zrobiło, gdy mi się pomyślało, że go już może więcej nie zobaczę.

Przechadzałem się po dworku zatopiony w podobnych dumaniach, gdy mi spostrzegł zbliżającego się do mnie jakiegoś krajowca, który przednimi łapami wziął mnie za szyję

¹²⁰gubiąc się w przypuszczeniach (...), przypomniał mi się — błąd logiczny ze wzgl. na niezgodność podmiotów; poprawnie np.: gubiąc się w przypuszczeniach (...), przypomniałem sobie o kimś itp. [przypis edytorski]

i serdecznie uściskał. Zdziwiony, nie wiedząc, co by to mogło znaczyć, zatopiłem w niego wzrok badawczy, a on przemówił do mnie po francusku:

— Jak to! Nie poznajesz więc starego przyjaciela?

Wówczas poznałem dopiero, że to jest ten sam, na którym tu przyjechałem z miasta, ale zdziwienie moje zwiększyło się jeszcze, gdy go usłyszałem mówiącego nadzwyczaj poprawną francuszczyzną. On zaś dalej ciągnął:

— Obiecywałeś mi, że mnie nigdy nie zapomnisz, że przysługi, jakie ci wyświadczylem, nigdy z twej pamięci nie wyjdą, a teraz patrzysz się na mnie, jak gdybyś mnie widział pierwszy raz w życiu!

Ale widząc, że niczego się nie domyślam, rzekł dalej:

— No cóż? Jestem przecie Szatanem Sokratesa, tym samym co to cię nawiedzał i cieszył w więzieniu. Przyjąłem naumyślnie kształty tutejszych ludzi, aby cię uprowadzić stamtąd. Jedziemy obecnie do dworu. Mówiłem o tobie z królem, któren¹²¹ polecił mi, abys się niezwłocznie przed nim stawiał.

Wtem dano nam znać, że przygotowany dla nas posiłek jest gotów. Udałem się więc wraz z moim przewodnikiem do pysznie umeblowanej sali, ale nie spostrzegłem w niej żadnych przyborów do jedzenia. Głód dokuczał mi niemiłosiernie. Wtem trzech czy czterech młodych chłopców przystąpiło do mnie i zaczęli mnie przednimi swymi łapami rozbierać aż do naga. Nowy ten obrządek zdziwił mnie do tego stopnia, że nie śmiałem, a raczej zapomniałem się zapytać o jego znaczenie.

— Czy chcesz według przyjętego na Ziemi zwyczaju zacząć od zupy? — zagadnął mnie mój przewodnik.

Odpowiedziałem machinalnie, że dobrze, ale za ledwie to wymówił, gdy poczułem mocny nadzwyczaj zapach wybornych jakichś potraw. Powodowany głodem, instynktownie zerwałem się z miejsca i chciałem szukać źródła, z którego wychodziły tak doskonale wonie, lecz Szatan mnie powstrzymał, zapytując:

— Gdzie chcesz iść? Pójdziemy później na przechadzkę, teraz zaś jest czas jeść, skończ zupę, a następnie każę podać inne potrawy.

— A gdzie jest do czarta ta zupa? — odpowiedziałem z gniewem. — Czyś się uwziął drwić sobie dziś ze mnie bez przestanku?

— Sądziłem — odrzekł mi spokojnie — że będąc w mieście, widziałeś swego dozorcę lub kogo bądź wreszcie z krajowców spożywającego obiad. Dlatego nie uprzedziłem cię o sposobie, w jaki się te rzeczy odbywają na Księżycu. Ale skoro widzę, że nic jeszcze nie wiesz w tym względzie, muszę ci więc powiedzieć, że ludzie tu żyją jedynie wonią, jaką wydają potrawy. Sztuka kucharska polega tu na skupieniu, w umyślnie na ten cel przygotowanych naczyń, wydobywających się z mięsa i jarzyn gazów. Skoro już dostateczna ich ilość zostanie nagromadzona w naczyniu, stosownie do smaku i apetytu spożywających, wówczas odkrywają takową, właśnie tak jak to ma miejsce w tej chwili. Rozumiem dobrze, iż tobie, nieprzyzwyczajonemu do podobnego sposobu postępowania, musi się to wydawać dziwne, aby nos bez pomocy zębów i gardła mógł pełnić obowiązek ust, ale że tak jest istotnie, przekonasz się o tym z własnego doświadczenia.

Jeszcze nie skończył mówić, gdy poczułem mnóstwo innych wybornych zapachów, nie wiedzieć skąd się wydobywających, a które napełniły całą salę. Wąchałem je z całej siły, wydymałem jak mogłem płuca, aby jak najwięcej tego pożywnego gazu choć tą drogą wpłynęło do mego próżnego żołądka, i rzeczywiście po pewnym czasie uczulem się mniej czczy.

— Nie powinno cię to dziwić — wtrącił znów Szatan — musiałeś przecie zauważyć, że i u was kucharze, kucharki, paszтетniki, w ogóle osoby krzątające się koło jadła, lubo jedzą daleko mniej od wszystkich innych, a są mimo to nadzwyczaj tłuści. Cóż by mogło być tego przyczyną, jeśli nie gazy wydobywające się bez ustanku z przygotowanych przez nich potraw, które wsiąkają w ich organizm? Nadto trzeba ci wiedzieć, że podobny sposób żywienia się jest nierównie zdrowszy aniżeli ten, który istnieje u was. Pokarm, w ten sposób dostawszy się do naszego ciała, nie wyrabia w nim żadnych nieczystości, które są po większej części źródłem wszystkich chorób. Uważałem, żeś również niezmiernie

¹²¹któren (daw., gw.) — dziś popr.: który. [przypis edytorski]

nie się zdziwił, gdy cię rozebrano do stołu. Bardzo naturalnie, odzienie bowiem utrudnia wsiąkanie pożywnych gazów w ciało i dlatego usuwają je tu jako przeszkodę.

— Wiesz pan co jednak — wtrąciłem — zanim się zupełnie przyzwyczaję do tego nowego sposobu pożywania pokarmów, czuję silnie się jeszcze odzywające we mnie resztki zwyczajów ziemskiego życia, i dlatego nieskończenie byłbym ci wdzięczny, gdybym mógł poczuć w tej chwili pod żarłocznym mym zębem kawał jakiegokolwiek mięsa, choćby najtwardszego.

Obiecał zadosyć uczynić mym zwierzęcym, jak mówił, zachceniom, ale już nie dziś, tylko jutro; lękał się bowiem, abym nie dostał niestrawności.

Gawędziliśmy jeszcze potem długo o tym i o owym, gdy dano nam znać, że posłania już nasze gotowe i czas jest kłaść się spać.

Po wygodnych schodach dostaliśmy się na wyższe piętro, przeznaczone na sypialnie. Ciż sami chłopcy, którzy nam usługiwali przy obiedzie, zaprowadzili mnie do pysznego pokoju, usłanego najwonnejszymi i najżywszymi barw kwiatami, aż do wysokości trzech stóp. Dla pana Szatana znajdował się obok również wykwintnie urządzone pokój. Dowiedziałem się, że tu nie znajdują innych łóżek. Położyłem się więc na tym pachnącym posłaniu, a usługne chłopczyki natychmiast poczęli mnie leciuchno łechtać pod podeszwy, po bokach, rękach, nogach, tak że w kilka chwil słodko nadzwyczaj usnąłem.

Nazajutrz, wraz z pierwszymi promieniami wschodzącego słońca, wszedł Szatan do mego pokoju.

— Wstawaj — rzekł — chcę ci dotrzymać słowa; zjesz dziś śniadanie po swojemu.

Podniosłem się z posłania, ubrałem się i poszliśmy obydwaj do pobliskiego gaiku. Zastaliśmy tam czekających już na nas zawsze tych samych chłopczków. Jeden z nich trzymał w przednich łapkach broń jakąś, jak mi się zdawało palną, dość podobną do naszej strzelby. Na rozkaz Szatana, chłopczyk wystrzelił, a ja zdumiony ujrzałem u mych nóg kilkanaście ślicznie upieczonych skowronków.

— Jedz — rzekł mi mój towarzysz — może nie lubisz skowronków; oni dlatego wybrali ten rodzaj ptaków, że zwykle karmią nimi tu małpy, a są w tym przekonaniu, że ty należysz do gatunku tych figlarnych zwierząt.

Nie odpowiedziałem nic tą razą, zając się z niesłychanym apetytem smaczną pieczonką; przyszło mi tylko na myśl przysłowie, że jest kraj, w którym: „pieczone gołąbki, same wlatują do gąbki”, i domyśliłem się zaraz, że to w tym przysłowiu musi być mowa o Księżycu.

— Dziwi cię i to zapewne — zagadnął mnie Szatan — że ten chłopak, wystrzeliwszy, zabił już upieczone skowronki? Wiedz, że tutejszy proch ma własność nie tylko zabijania zwierzyny, ale zarazem oskubania jej, wypatroszenia i upieczenia jak na rożnie.

Po tym śniadaniu puściliśmy się w dalszą drogę.

Znają tu jeszcze inny sposób zaspakajania należytości za jedzenie i mieszkanie. Jest to weksel na pewną ilość wierszy, wypłacalny na tamtym świecie.

Wszystkie te nauczające dla mnie rozmowy nie przeszkadzały nam odbywać naszej drogi z nadzwyczajnym pośpiechem.

Przybyliśmy nareszcie do królewskiej stolicy. Zaprowadzono nas prosto do zamku, gdzie cały dwór przypatrywał mi się z wielkim zajęciem, ale z większym zarazem umiarkowaniem aniżeli tłum prowincjonalnego miasta. Skoro sam król mi się przyjrzał, rozkazał, aby kogoś przyprowadzono. Za chwilę wbiegło do sali mnóstwo małp różnego gatunku, ubranych w frezy i spodnie, a między nimi duży jakiś człowiek, zupełnie tak jak ja zbudowany, na dwóch nogach, ale z gęstym lasem włosów i ogromnymi wąsami.

Ujrzawszy mnie, natychmiast krzyknął:

— *Criado de vouestra merced.*

Ja mu odpowiedziałem w podobny sposób po hiszpańsku. Ale zaledwie nas posłyszano rozmawiających, gdy wszyscy obecni poczęli klaskać w przednie łapki, wołając: muszą być z tego samego rodzaju, jak się cieszą, jak radośnie mruczą do siebie, i natychmiast król polecił, aby nas razem zamknęli w nadziei, że się będziemy mnożyć.

Hiszpan opowiedział mi swoją historię, że za pomocą wielkiej bardzo ilości ptasich skrzydełek, dostał się na Księżyc i strasznie się tym oburzał, że go tu wzięto za małpę.

— Jak to — mówił — nasz naród, który jest tak potężny, który we wszystkich częściach świata ma swoje osady, na którego usługi Pan Bóg kulę ziemską stworzył, ma tak

zostać poniżony w mojej osobie? Moja kastylijska duma nie ścierpi tego: wojnę wypowiem Księżycowi!

Bądź co bądź, cieszyłem się choć z tego, że miałem towarzysza z Ziemi, który zrozumiałym dla mnie przemawiał językiem. Jedno nam tylko było nie na rękę, to to, że sądząc, że jesteśmy samiec i samica, chciano koniecznie, żebyśmy się rozmnażali.

Jednego dnia mój samiec, albowiem sądzono, że jestem samicą, powiedział mi, że do przebieżenia całej Ziemi i zupełnego na koniec opuszczenia jej, spowodowało go to, że nie znalazł ani jednego kraju, w którym by choć wyobraźnia była swobodna.

— Uważasz — rzekł on — choćbyś coś najsłuszniejszego utrzymywał, jeśli nie nosisz beretu doktorskiego, jesteś idiotą, szalonym, a nawet czymś jeszcze gorszym. W czasie pobytu mego w moim kraju, chciano mnie oddać pod sąd św. inkwizycji za to, że osmieliłem wobec pedantów utrzymywać, że istnieje próżnia, i ponieważ nie chciałem się zgodzić na to, aby jedno ciało miało mieć większą ciężkość gatunkową od drugiego.

Zapytałem go, jakie ma dowody na poparcie tak mało upowszechnionego zdania.

— Dla dowiedzenia tego — rzekł — potrzeba koniecznie przypuścić, że jeden tylko jest żywioł. Powietrze bowiem jest wodą, tylko bardzo rozrzedzoną, woda jest to ziemia rozpuszczająca się, ziemia zaś sama jest wodą bardzo skupioną. Tak więc, jeśli zgłębisz dokładnie własności ciał, poznasz, że jest jedno tylko ciało, które jak doskonały aktor odgrywa na tym ziemskim padole rozmaite role, przebijając się w różnorodne suknie; inaczej trzeba by przypuścić bytność tylu żywiołów, ile jest ciał. Zapytasz może, dlaczego ogień parzy, a woda chłodzi, choć są jednym i tym samym ciałem? Odpowiem ci na to, że ciała te działają stosownie do usposobienia, w jakim się znajdują. Ogień, który jest tylko wodą, jeszcze bardziej rozrzedzoną, aniżeli potrzeba, by z niej utworzyło się powietrze, chce przemienić w siebie wszystko, z czym się tylko zetknie. Tak więc żar węgla, będąc ogniem najsubtelniejszym i mogącym najlepiej przeniknąć ciała, wciska się w pory naszego organizmu i sprawia to, że się pocimy. Pot ten rozszerzony przez ogień, przemienia się w dym i staje się powietrzem; powietrze jeszcze bardziej rozpuszczone żarem oddziaływania nazywa się ogniem. Woda znów różniąc się od ognia tym, że cząstki jej są bardziej skupione, nie parzy nas z tego powodu, że będąc bardziej skupiona, przez sympatię stara się bardziej skupić ciała, jakie spotyka, i zimno, jakie czujemy, jest skutkiem, że ciało nasze bardziej się skupia, będąc w bliskości ziemi lub wody, które chcą zrobić je podobnym sobie.

Stąd to wynika, że człowiek mający wodną puchlinę przerabia na wodę wszelki pokarm, jaki przyjmuje; stąd także żółciowy przerabia na żółć krew, jaką wydaje w nim wątroba. Przypuść więc, że jeden tylko jest żywioł, wszystkie ciała będą miały jednakową ciężkość gatunkową. Zrobisz mi może zarzut, że żelazo, metale, ziemia, drzewo bardziej są przyciągane do środka Ziemi aniżeli gąbka z tego powodu, że ta ostatnia napelniona jest powietrzem, które jej utrudnia spadanie do Ziemi. Nie stąd to jednak pochodzi, bo chociaż kamień pada na Ziemię z większą szybkością jak piórko, oboje mają jednakową ciężkość gatunkową.

I mówił bez końca mój Hiszpan. A umysł jego tak był poważno-naukowy, że nigdy nie zniżył się do jakiegoś zwykłego, życiowego przedmiotu. Broń Boże! Zawsze bujał w sferach czysto naukowych.

Gdy się nie chciał zgodzić na jego dowodzenia (a trafiło się to często), wówczas wykrzykiwał z wielkim współczuciem nade mną:

— Jakże żałuję, że tak wzniosły umysł jak pański nie jest w stanie wybić się spod wpływu tych odwiecznych przesądów, które nie pozwalają wiedzy zajaśnieć w całym jej świetle. Chciejże wierzyć, a raczej przekonać się, że wbrew temu, co twierdzi Arystoteles i czemu poklaskuje w tej chwili cała Francja, wszystko zawiera się we wszystkim; i tak w wodzie jest ogień, a w ogniu jest woda, a w wodzie powietrze, a w powietrzu ziemia, łatwiej to jest dowieść, aniżeli przekonać się o tym; słuchaj więc!

I znów dowodzenia bez końca. W każdym razie uczone te rozprawy mogły mieć miejsce tylko w nocy, w dzień bowiem wciąż nas odwiedzano, a towarzysz mój utrzymywał, że gdy mówi, a ktoś mu przerywa, traci natychmiast związek myśli i nie może iść dalej.

Mnóstwo osób przychodziło do naszej klatki; jedni cmokali na nas, drudzy rzucali nam ciasta, orzechy lub zioła. Karmiono nas przy tym bardzo starannie i nader czysto

utrzymywano. Sam nawet król z królową zaglądali do nas i najjaśniejsza pani, idąc za natchnieniem swej kobiecej ciekawości, oglądała mnie bardzo niedyskretnie.

W czasie tych ustawicznych odwiedzin zdołałem nareszcie tyle skorzystać z krajowego języka, że pewnego razu zrozumiał, co król mówił w mej obecności do swej małżonki, i wtrąciłem nawet kilka wyrazów do rozmowy, rozumie się, kalecząc nielitościwie ich muzykalną mowę.

Król zauważywszy to, zmienił nagle dotychczasowe o mnie zdanie i zaczął mniemać, iż muszę być dzikim człowiekiem. Wnet rozeszło się po całym Księżycu, że owe dwie szczególniejsze sztuki małych na dwóch nogach zwierzątek nie należą bynajmniej do żadnego rodzaju tych ostatnich, lecz że to są dzicy ludzie, skarłowacieli zapewne przez niewygody odosobnionego w dzikości życia, i którzy z przyczyny widać organicznej słabości swych przodków tak nieszczęśliwie są upośledzeni od przyrody, że nijak nie mogą się utrzymać na przednich nogach, lecz cały ciężar swego jakkolwiek małego ciała, zmuszeni są opierać na tylnych. Zdanie to, wyszedłszy od króla i będąc bez przestanku powtarzanym przez masy, byłoby niewątpliwie uzyskało obywatelstwo, gdyby nie uczeni, którzy mu się silnie oparli.

— Jak to — mówili oni — nazywać ludźmi zwierzęta, gdzie tam, gorzej daleko, bo potwory! Jest to bezbożnością, szaleństwem!

— Słuszniej by już daleko było — dodawali mniej zapalcywi — przypuścić do przywileju ludzkości, a zatem i nieśmiertelności domowe nasze zwierzęta. One przynajmniej urodziły się i wzrosły na naszej ziemi, pośród nas, ale te potwory jakieś, które powiadają, że przybyły tu z jakiejś planety, pełniące dla nas obowiązki Księżycy; a zresztą zwaźcież wszystkie cechy wyróżniające ich od nas: my chodzimy na czterech nogach, bo Pan Bóg, stwarzając nas, nie chciał, abyśmy byli narażeni co chwila na upadnięcie, nie troszcząc się zaś o los tak nędznych istot jak te, upośledził ich gorzej aniżeli wszystkie zwierzęta, opierając ich ciało na dwóch tylko podstawach. Oni są nawet gorzej daleko uposażone od przyrody aniżeli ptaki, te bowiem mają przynajmniej w zamian dwóch tylko nóg skrzydła, którymi się ratują w razie jeżeli kto na nich napada. Gdy tymczasem te nieszczęśliwe stworzenia są zupełnie pozbawione środków ucieczki w razie gwałtownej potrzeby. A cała ich postać do czego podobna? Ta twarz wzniesiona do góry, zdająca się ciągnąć zanosić do nieba skargę za to, że ją utworzyło. My mamy głowę spuszczoną na dół, bo nam nic nie brakuje na ziemi do naszego szczęścia. Nie potrzebujemy ją wznosić do góry, bo się nam już nic stamtąd nie należy.

Codziennie słyszałem podobne rozmowy, prowadzone u krtek mej klatki. Jedno im tylko było nie na rękę; lud, który mnie również nawiedzał, słyszał mnie nieraz przemawiającego dość poprawnie miejscowym językiem, nie mogło mu się więc pomieścić w głowie, abym mógł być małpą. Wówczas uczeni, po długich naradach, zgodzili się uznać mnie za papugę pozbawioną piór, wychodząc z tej zasady, że podobnie jak każdy ptak mam tylko dwie nogi. I rzeczywiście przez umyślny rozkaz rady wyższej zostałem zaszczycony nową tą godnością i natychmiast osadzono mnie w ptasiej klatce.

Tłumy mnie odwiedzających jeszcze się bardziej zwiększyły. W całym mieście byłem przedmiotem ciągłej rozmowy i najrozmaitszych przypuszczeń. Wszyscy nie mogli dość się nachwalić mej zmyślności, a nawet, jak mówili niektórzy, rozsądku. Władze znów zostały zmuszone wydać nową do ludu odezwę, w której znajdował się wyraźny zakaz przypisywania wszystkich mych dowcipów rozsądkowi. Zdanie jednak o mnie powzięte przez ogół oddziało i na niektóre wyższe klasy. Powstało stąd rozdwojenie w całym państwie, utworzyły się dwa nieprzyjazne sobie stronnictwa, jedno utrzymujące, że muszę być człowiekiem, drugie najzawzięciej przeczące temu.

Dla pogodzenia zwaśnionych tym sporem umysłów uradzono, że trzeba otworzyć komitet znawców i naturalistów i wziąć mnie jeszcze raz pod bardzo ścisły egzamen¹²².

Komitet ten jednak niewiele mi pomógł, bo po tysiącnych głębokich filozoficznych rozprawach, jakie prowadzili ze mną światli jego członkowie, zostałem awansowany tylko na strusia z tej przyczyny, że nie miał skrzydeł, i nazad odprowadzony do klatki.

Bądź co bądź, skorzystałem na tym wiele z tego względu, że wprawiłem się jeszcze lepiej w ich język, tak że mogłem nim płynnie mówić o wszystkim.

¹²²egzamen (daw.) — egzamin. [przypis edytorski]

Między osobami, które mnie najczęściej odwiedzały, znajdowała się młodziuchna jedna panienczka z przybocznej służby królowej.

Miałem u niej wielkie łaski. Z początku przynosiła mi orzechy i ciastka, ale później, widząc mnie tak rozsądnie jej zawsze dziękującego za odebrane dary, przestała wierzyć, wbrew zdaniom uczonych, żebym miał być papugą, a następnie strusiem i nabrała ochoty do bliższej rozmowy ze mną.

Słuchała z nadzwyczajnym zajęciem, gdym jej opowiadał o naszej Ziemi, o naszych zwyczajach i obyczajach. Na koniec do tego stopnia podobał się jej nasz świat z moich opowiadań, że mnie zakłęła na wszystko, abym ją zabrał ze sobą, jeśli kiedykolwiek będę miał sposobność wyjechać z Księżyca.

Ale i ona ze swej strony opowiedziała mi mnóstwo bardzo zajmujących rzeczy. Przesiadywała bowiem u mej kratki po kilka godzin dziennie, w końcu byłaby się nawet zgodziła całkowicie dzielić ze mną los choćby w klatce, gdyby ją nie wstrzymywały żelazne szpychy i zamki, którymi zamykano mą siedzibę.

Tymczasem spory, których wiecznym byłem przedmiotem, znów się z nowym podniosły żarem. Znów zwołano komitet uczonych i stawiono mnie przed nim. Jeden z najstarszych i najuczestniejszych profesorów zadał mi kilka pytań z dziedziny nauk naturalnych i zdaje się, że był dość zadowolony z mych odpowiedzi. Następnie wyłożył mi swoje myśli i przekonania o budowie świata, które również w moim umyśle znalazły przyjazne odbicie, byłbym się nawet całkowicie zgodził na jego dowodzenia, gdyby nie to, że przy końcu zaczął twierdzić, iż świat jest wieczny. Usłyszawszy więc coś tak przeciwnego zasadom mej wiary, oburzyłem się niezmiernie; i nie zważając na skutki, jakie by stąd wyniknąć mogły, krzyknąłem z całej siły:

— Teraz przekonuję się, że wasz świat nie jest niczym innym jak tylko Księżycem, skoro podobne na nim istnieją wyobrażenia.

— Jakże możesz utrzymywać coś podobnego — odrzekli mi — widzisz tu przecie rzeki, jeziora, góry, widzisz nareszcie ludzi, czyż cię to aż nadto nie powinno przekonywać, że nasza planeta jest światem, a przeciwnie ta, z której ty się mienisz być rodem, księżycem tylko? — utrzymywali Selenici.

— Co mi do tego — odparłem, zapominając się już — Arystoteles twierdzi, że to Księżyc, i ja ślepo tym razem chcę się trzymać jego zdania.

Głośne śmiechy wybuchły w całej sali, ale gdy owo pierwsze śmieszne przeminęło wrażenie, zewsząd dały się słyszeć głosy, że jestem bezbożnikiem, bluźniercą i że zasłużyłem na utopienie. (Jest to jedyny rodzaj kary śmierci znany na Księżycu).

Zostałem odprowadzony do klatki, a tymczasem wyprawiono deputację do króla z prośbą, aby podpisał wyrok mej śmierci. Król pozwolił na ten wymiar sprawiedliwości, ale zastrzegł, abym przed wykonaniem wyroku stawiony był przed całym zgromadzeniem; żeby mi dano głos i pozwolono raz jeszcze publicznie się bronić. Zostałem więc po raz trzeci wyprowadzony z mej klatki. Stałem przed surowym zgromadzeniem sędziów i nie mając nic do powiedzenia na swą obronę, przygotowywałem się do śmierci, gdy wtem jakiś człowiek wszedł na trybunę i przemówił w mojej sprawie:

— Sprawiedliwi! Możecież wydawać wyrok śmierci na tego człowieka, czy tam małpę lub wreszcie papugę, za to, że utrzymuje, iż Księżyc jest światem, z którego on tu przybył? Przypuszczacie jednak w końcu, że on jest rzeczywiście człowiekiem, skoro zbieracie się dla sądenia go, bo zwierzęta nie podlegają naszej sprawiedliwości w prawne ujętej formy. Ona dla ludzi tylko istnieje. Przyjmując zaś to za zasadę, jesteście sami z sobą w sprzeczności, obchodząc się z nim tak surowo. Bo przecież prawa wasze głoszą wolność nieograniczoną człowieka, nie zabraniają one nikomu myśleć i wyobrazać sobie, co tylko stanowi przedmiot myśli lub wyobraźni. Za cóż to wyjątkowe, niezdarzające się nigdy u nas zgwałcenie odwiecznych zasad naszej sprawiedliwości względem tego nieszczęśliwego?...

I długo w ten sposób mówił mój obrońca, a całe zgromadzenie uczonych prawników i filozofów, i król sam między nimi, słuchało go w milczeniu. Kiedy skończył, król pierwszy wstał z miejsca i oświadczył publiczności, że odtąd mam używać wszelkich praw człowieka i być niezwłocznie wypuszczony na wolność. Osądzono tylko za słuszne, abym przedtem jeszcze odwołał publicznie z zachowaniem przepisanego w tej mierze obrządku wyrzeczone zdanie o ich planecie, a to z tego względu, że lud mniej oświecony mógłby się

tym zgorzyszyć, mógłby wpaść w niewiarę, a stąd dla państwa mogłyby bardzo źle wyrodzić się skutki.

Przystąpiono więc niezwłocznie do obrządku odwoływania. Wsadzono mnie w tym celu przybranego w świetny nadzwyczaj strój na ogromny wóz tryumfalny i zaprzężono do niego czterech najpierwszych dygnitarzy państwa. W ten sposób obwożono mnie po całym mieście, zatrzymując się na placach i rogach ulic. Wówczas musiałem wstawać z siedzenia i wołać na cały głos:

— Narodzie! Objawiam ci publicznie i uroczycie, że Księżyc, na którym mieszkacie nie jest bynajmniej Księżycem, lecz światem. Świat zaś, z którego jestem rodem, nie jest światem, ale Księżycem.

Powtórzyło się to na pięciu znaczniejszych rynkach miasta, po czym spostrzegłem mego obrońcę, wyciągającego do mnie rękę, aby mi pomóc zsiąść z mego tryumfalnego wozu.

Proszę sobie wystawić moje zadziwienie, gdybym poznał w nim mego przyjaciela, owego słonecznego obywatela, Szatana Sokratesa. Rzuciłem się w jego objęcia i całowałem go przez całą godzinę.

Zabrał mnie później ze sobą i już nie rozłączaliśmy się przez cały ciąg pobytu mego na Księżycu. Pokazywał on mi mnóstwo ciekawych rzeczy, zapoznał mnie ze wszystkimi naukowymi znakomitościami, które zwalczywszy w sobie ów nieszczęśliwy dla mnie przesąd co do mej nieludzkiej natury, bardzo odtąd były ze mną grzeczne i uważnie zawsze słuchały mych dowodzeń.

Za wiele by nam to zabrało czasu, gdybym się chciał wdawać we wszystkie szczegóły tego, com widział i słyszał. Na każdym kroku uderzała wzrok mój jakaś nowość i nic dziwnego; przysłowie mówi: „co kraj to obyczaj”, a możnaż porównać różnicę, jaka zachodzi pomiędzy jednym a drugim krajem, z różnicą istniejącą między dwiema tak odległymi od siebie planetami? Znalazłem tu wszystko inne od „a” do „z”, aniżeli na naszej Ziemi. Odkąd przestano mnie uważać za małpę, nie mogę się użalać, było mi bardzo wygodnie żyć tutaj. Miałem przy tym tak rozsądnego, tak doświadczonego przyjaciela i doradcę z tego pocziwego Szatana! Z nim też najczęściej spędzałem wieczory, bawiąc się zawsze poważną jakąś rozmową. Czytaliśmy razem bardzo pożyteczną książkę pod tytułem: *Historia państw na Słońcu* i drugą: *Historia iskiei*. Darował mi nawet oba te dzieła z obowiązkiem, abym je, przetłumaczywszy, wydał na Ziemi, jeżeli kiedy wrócę na nią. Mówię: przetłumaczywszy, należało by raczej powiedzieć: przerobiwszy, bo to nie była książka jak każda insza; muszę ją opisać, bo warto. Najprzód oprawa jej była tak bogata, że na Ziemi o podobnej nawet wyobrażenia nie mają. Jedną jej okładkę stanowił olbrzymi diament, drugą zaś prześliczna perła. Ale mniejsza o to, najwięcej mnie zdziwiło, że w tej książce nie było wcale kartek; natomiast znajdowały się w niej sprężynki, strasznie pokomplikowane i mikroskopowych rozmiarów. Na zewnątrz okładek wychodził maleńki sztyfcik, za naciśnięciem którego książka opowiadała dźwięcznym głosem wszystko, co się w niej zawierało, zupełnie jakby usta żyjącego człowieka.

Po kilku latach pobytu na tym pocziwym planecie, na którym tyle rozmaitych z kolei ról odgrywałem, na którym byłem potworem, małpą, dzikim człowiekiem, papugą, strusiem, a na koniec wielce od wszystkich uczonych poważanym człowiekiem, po kilku, mówię, latach na nim pobytu, obudziła się jakoś we mnie uśpiona miłość rodzinnego kraju i zachciało mi się doń powrócić. Niepodobieństwo jednak przyrowadzenia do skutku tych życzeń, sprawiło, że bardzo posmutniałem. Rzadziej się śmiałem, straciłem apetyt, tak że aż mój Szatan to zauważył.

— Powiedz mi — rzekł pewnego razu — skąd pochodzi twój smutek? Zdajesz mi się być czegoś niespokojny, pragnący; powiedz, zwierz mi się, zasłużyłem przecie, o ile mi się zdaje, na twe zaufanie.

Wyjawilem mu więc otwarcie, że przyczyną mego smutku jest tęsknota.

— Jak to, chcesz powrócić na Ziemię?

— A tak — odrzekłem.

— A czegoż się smucisz?

— Tego, że nie widzę sposobu dostania się na nią.

Książka

— Czemużeś mi tego nie powiedział wcześniej? Niepotrzebnieś się martwił tyle czasu, w każdej chwili mogę cię zdrowo i szczęśliwie dostawić na wasz świat.

Niezmiernie się ucieszyłem, gdy mi to powiedział, i natychmiast począłem myśleć o przygotowaniach do podróży.

— Przede wszystkim — powiedział mi Szatan — winienesz podać prośbę o paszport do króla, a nawet warto by pojechać osobiście podziękować mu za wszystkie względy, jakie miał dla ciebie.

— Niech i tak będzie — odrzekłem i zabrałem się do króla.

Niezmiernie grzecznie mnie przyjął ten zacny monarcha, żałował, że tak rozumny i uczony człowiek jak ja opuszcza jego państwo. W końcu zaś życzył mi szczęśliwej drogi i podpisał mi paszport z jednym wszelako warunkiem, żebym, przybywszy na Ziemię, opisał moim współziomkom z wszelką sumiennością wszystko, com widział na Księżycu, aby go już nadal nie uważali za nocną tylko latarkę, lecz za świat zaludniony.

Kiedym powrócił do domu, zastałem Szatana gotowego już do drogi.

Zapytał się mnie tylko:

— Gdzie chcesz wsiąść na Ziemi?

— Bogaci mieszkańcy Paryża zwykle choć raz w życiu bywają w Rzymie, jeśli ci to więc nie zrobi różnicy, wysadź mnie w Rzymie. Ale, powiedzże mi, jakiego rodzaju będzie ta maszyna, w której mamy odbyć tak długą drogę?

— Maszyna będzie ta sama, na której jechałeś pierwszy raz z miasta, gdzie to cię więzili w ratuszu.

— Jak to? — rzekłem zdziwiony. — Czyż powietrze pod twymi nogami zgęści się do tego stopnia, że będziesz mógł po nim równie bezpiecznie stąpać jak po Ziemi? Nie sądzę, aby to miało miejsce.

— Ach, jakie to wszystko zabawne, ta wasza wiara i niewiara. Powiedziałem ci już przecie, iż słabe rozwinięcie waszych zmysłów nie dozwala wam widzieć i rozumieć mnóstwa najprostszych rzeczy. Próżno bym więc czas tylko tracił, chcąc ci wytłumaczyć, w jaki sposób dostaniemy się na Ziemię. A zresztą może byś mi w końcu nie uwierzył. Powiedzże mi, jak to czarownicy na waszym świecie chodzą wybornie po powietrzu i prowadzą nawet za sobą całe zastępy wojska? Jakimże sposobem sprowadzają oni na wasze niwy grad, deszcz, śnieg i tym podobne kłęski? Zaufaj mi tylko, a ręczę ci, że źle na tym nie wyjdiesz.

— Rzeczywiście — odrzekłem — dałeś mi tyle dowodów swego rozumu i życzliwości ku mnie, że zasługujesz na ślepą z mej strony wiarę.

Zaledwie dokończyłem tych wyrazów, zerwaliśmy się w powietrze jakby nadprzyrodzoną jakąś popychani siłą.

— Usiądź mi na karku — rzekł, trzymając mnie w swych rękach — tak i mnie, i tobie zbyt byłoby niewygodnie.

Usłuchałem. W przeciągu trzydziestu sześciu godzin przebyliśmy całą przestrzeń dzielącą Ziemię od Księżyca. W pierwszej ćwiertci drugiego dnia podróży spostrzegłem, jakkolwiek bardzo niewyraźnie, zarysy starego naszego lądu, to jest Europę, Azję i Afrykę, które bez przesady wydały mi się tak małe, jak je przedstawiają na średniej wielkości mapkach. Odtąd to przestałem wierzyć tym kłamcom, którzy twierdzą, iż młyński kamień rzucony z Księżyca spadałby na Ziemię trzysta sześćdziesiąt lat, skoro ja i mój towarzysz, lżejsi przecie od niego, spadaliśmy tylko półtora dnia.

Brzegi Europy coraz już jaśniej rysowały się przed moim wzrokiem, zdawało mi się nawet, że mogę już rozróżniać drobniejsze wklęsnięcia i wystające cząstki brzegów włoskiego półwyspu; wreszcie i powierzchnia już Ziemi uwydatniła mi się; jaskrawymi kropkami świeciły na niej miasta, czerwieniały lasy i niższe góry, a wyższe, pokryte śniegiem, wysuwały białe swe czoła do góry... gdy wtem duszący jakiś siarkowy wyziew owionął mnie i zemdląłem.

Domyśliłem się później, że musieliśmy właśnie w tej chwili przelatywać nad Wezuwiuszem.

Gdym się ocknął, ujrzałem się na precudnej pochyłości wzgórzka, a wokół mnie stało kilku pasterzy mówiących do siebie po włosku. Nie wiedziałem, co się stało z Szatanem; spytałem więc pasterzy, czy go czasem nie widzieli. Pocziwie chłopcy, usłyszawszy to, przeżegnali się i z niedowierzaniem zaczęli mi się przypatrywać, jak gdybym sam był

złym duchem. Widząc to, przeżegnałem się natychmiast, żeby ich przekonać, iż jestem chrześcijaninem i prosiłem ich, aby mnie zaprowadzili do jakiej chałupy, w której bym mógł wypocząć po tak dalekiej i męczącej podróży. Uczynili zadość zacni ludzie memu żądaniu i zanieśli mnie do wsi. Zaledwie mnie jednak wprowadzili na podwórko, gdy wszystkie psy, począwszy od wyżełków aż do brytanów tak zażarcie zaczęły na mnie szczekać i ujadać, że gdyby nie to, że ludzi było dużo naokoło mnie, pewnie by mnie rozszarpały w kawałki. Gościnnie gospodarz chałupy, do której przyniesiony zostałem, zamknął mnie w oddzielnej komorze, gdzie na wybornie, *po ziemsku* przygotowanym posłaniu, nadzwyczaj smacznie zasnąłem. Psy jednak całą noc pod moimi drzwiami szczekały, co zauważywszy, gospodarz zaczął się już na mnie krzywo cokolwiek patrzeć. Widać, że mnie podejrzewał o tajemne związki ze złymi duchami. Nazajutrz jednak domyśliłem się przyczyny tego szczekania, a tą był świat, z którego powróciłem. Wiadomo, jak silny jest wpływ pełni Księżyca tak na psy, jako też i na inne istoty; wpływ ten poznać można po wewnętrznej niespokojności zwierząt, objawiającej się przez silne i nieustanne szczekanie. Kilkuletni mój pobyt na tym planecie napoił mnie zupełnie różną od ziemskiej, właściwą tylko Księżycowi atmosferą, tak jak marynarze przez długoletnie podróże nabierają zapachu wody morskiej. Psy więc, poczuwszy woń Księżyca, uległy zwykle na jego widok doznawanemu niepokojowi. Dla pozbawienia się więc tego zapachu leżałem rozciągnięty przez trzy lub cztery godziny na tarasie, wystawiony na działanie słońca. Po czym psy, nie doznając więcej wpływu, przez który nie mogły mnie ścierpieć, przestały szczekać i powróciły każdy do swej budy.

Nazajutrz udałem się w drogę do Rzymu, gdzie mi pokazywano szczątki tryumfów kilku wielkich ludzi, jak również i całych wieków; podziwiałem piękne rozwaliny i jeszcze piękniejsze poprawki, porobione w nich przez nowożytnych. Na koniec po piętnastodniowym tam pobycie, w towarzystwie pana Cyrano, mojego kuzyna, który zaopatrzył mnie w to, bez czego nie byłbym w stanie powrócić do mego rodzinnego kraju, to jest w pieniądze, udałem się do Civita Vecchia i wsiadłem na statek, który mnie miał odwieźć do Marsylii.

W czasie całej drogi myślałem tylko o dziwnych wypadkach podróży, którą odbyłem. Zacząłem nawet zaraz pisać pamiętniki, a kiedym powrócił, uporządkowałem je, o ile tylko słabość, która mnie ciągle w łóżku zatrzymywała, pozwoliła na to. Przewidując jednak, jaki będzie koniec mych prac i badań, dla dotrzymania słowa danego radzie państwa księżycowego, prosiłem pana Bret, mego niezmiennego i najdroższego przyjaciela, ażeby je wydał na świat razem z *Historią rzeczywistej słonecznej* i z *Historią iskiei*, i innymi podobnego rodzaju utworami.

Usłyszawszy od tego młodzieńca tak sumienne sprawozdanie o wszystkim, co jest najciekawszego na Księżycu, czułem mą ciekawość prawie już zaspokojoną, a zważywszy wszystkie niezbyt zazdrości godne koleje, jakie tenże przechodził w pierwszych latach swego pobytu na tym planecie, jeszcze mniej miałem ochoty własnym sprawdzać doświadczeniem to, co mi opowiedziane zostało.

Przeszła mi więc myśl po głowie powrotu na Ziemię i zostając jeszcze pod wpływem poetycznego opowiadania tego uroczego młodziana, zacząłem naprawdę marzyć o tym, jak wesoło będę z moimi towarzyszami spędzał czas na opowiadaniu tak dziwnych a tak ciekawych rzeczy, które się dzieją na Księżycu.

— O czym się tak zamyśliłeś? — zagadnął mnie.

To zapytanie przerwało nić moich marzeń i zwróciło mnie do rzeczywistości.

— Zamyśliłem się — odrzekłem — o mojej Ziemi, o kraju moim rodzinnym, o wesołej chwili powrotu... ale to były marzenia tylko, bo jakże się tam dostać? Chyba że mnie zapoznasz z tym pocziwym Szatanem.

— Nie zapoznam cię z nim, gdyż sam nie wiem, gdzie się obecnie znajduje, ale pociesz się, posiadam te same co on własności przenoszenia się z planety na planetę. Wprawdzie nie miałeś jeszcze czasu stęsknić się do domu; ale jeżeli tak jest, nie wchodząc więc w przyczyny, skutki itp. rzeczy, jestem na twoje usługi. Możemy natychmiast zjechać na Ziemię, a jeżeli weźmie cię jeszcze chęć tego oryginalnego podróżowania, wówczas zgłoś się do mnie, a dalsze jeszcze przedsięwzięmy wycieczki, na Słońce na przykład lub na odleglejszą jeszcze jaką planetę.

Gdy słów tych domawiał, poczułem jakby lekkie usypiające kołysanie, zmrużyłem oczy i usnąłem. Sen mój był dziwnie przyjemny. Nie byłbym w stanie opowiedzieć wszystkich cudów, które w nim widziałem, ale i przebudzenie nie było mniej uroczne. Nastąpiło ono na Ziemi, w okolicach Paryża, w tym samym miejscu, z którego po raz pierwszy wybrałem się w nadpowietrzną wędrówkę przy pomocy baniek szewskich, napelnionych rosą i wystawionych na działanie promieni słonecznych.

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur.

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na Licencji Wolnej Sztuki 1.3. Fundacja Nowoczesna Polska zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisaliśmy w Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur. Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/tripplin-podroz-po-ksiezycu/>

Tekst opracowany na podstawie: Teodor Tripplin, Podróż po Księżycu odbyta przez Serafina Bolińskiego, Petersburg 1958

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Sfinansowano dzięki zrzutce społecznościowej czytelniczek i czytelników Wolnych Lektur.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Kopec-Gryz, Aleksandra Sekuła, Sylwia Baldyga, Zuzanna Pyzikiewicz.

Publikację wsparli i wsparły: Jakub Sobilski, Katarzyna Moszumańska, Anna Nowak, Angelika, Dagmara Dux, Adriana, Hanna Lewandowska, kristof_fi, Jakub S., Michał Pachocki, Mirosław, Hanna Hojan, Aleksander Parkitny, mika, Beata Koper, Dominik.Z, Maria Świetlik.

Okładka na podstawie: moon, A. Wagner, domena publiczna

ISBN 978-83-288-6233-3

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Dołącz do Towarzystwa Przyjaciół Wolnych Lektur i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przekaż darowiznę na konto: szczegóły na stronie Fundacji.